

CSEERNICKSKÓ ISTVÁN
NYELVPOLITIKA A HÁBORÚS UKRAJNÁBAN

CSEERNICKÓ ISTVÁN

**NYELVPOLITIKA
A HÁBORÚS
UKRAJNÁBAN**

AUTDOR-SHARK
Ungvár, 2016

ББК К 81.21(4Укр)+66.5(4Укр)

УДК 81'27(477)

A kötet az ukrainai nyelvpolitika eseményeit foglalja össze 2012-től 2015 végéig, bemutatva, hogyan vált a nyelvi kérdés a fegyveres konfliktus egyik ürügyévé. A kiadvány elemzi továbbá négy ukrainai nyelvtörvény szövegét, és egy lehetséges nyelvpolitikai modellt ajánl Ukrajna számára.

Lektorálta:

dr. habil. NÁDOR ORSOLYA

Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)

dr. TÓTH MIHÁLY

*Ukrajna Nemzeti Tudományos Akadémiája Koreckij Állam- és
Jogtudományi Intézete (Kijev)*

Borító:

ZSELL DIÁNA, MÁRKU ANITA és GAZDAG VILMOS

A kiadvány megjelentetését
a *MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA*
támogatta.

ISBN 978-617-7132-40-9

© CSERNICKÓ ISTVÁN, 2016

TARTALOM

ELŐSZÓ HELYETT	7
1. BEVEZETÉS	9
2. A MÚLT ÁRNYAI: AZ UKRAJNAI NYELVPOLITIKA KORSZAKAI	15
2.1. Egyensúlyozó nyelvpolitika (1989–2004)	16
2.2. „Narancsos” nyelvpolitika (2004–2010): az egyensúly felborul	20
2.3. A Janukovics éra (2010–2014)	25
3. A NYELVPOLITIKA A KONFLIKTUS (EGYIK) ÜRÜGYÉVÉ VÁLIK	29
3.1. A háború előtt	29
3.2. Új nyelvtörvény kell?	38
3.3. A nyelvi kérdés a fegyveres konfliktus egyik ürügyévé válik	42
3.4. Háborús nyelvpolitika	45

4. NYELVTÖRVÉNYEK UKRAJNÁBAN	
(1989–2014)	57
4.1. Az 1989-es nyelvtörvény	58
4.2. Ukrajna törvénye „A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikálásáról”	59
4.3. Ukrajna törvénye „Az állami nyelvpolitika alapjairól”	62
4.4. A Kravcsuk féle nyelvtörvény-tervezet	64
4.5. A törvények összehasonlítása	66
4.6. Következetlen ukrán nyelvpolitika	87
5. MILYEN NYELVPOLITIKA LEHET A MEGOLDÁS	
UKRAJNÁBAN?	93
5.1. A kétnyelvűség kodifikálásának esélyei ...	93
5.2. Egy utópisztikus nyelvpolitikai modell	109
ÖSSZEFOGLALÁS	116
IRODALOM	125

ELŐSZÓ HELYETT

Amikor megjelent az *Államok, nyelvek, államnyelvek: nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)* című kötet (Cserniczkó 2013a), másokhoz hasonlóan én sem gondoltam volna, hogy hamarosan lángokban áll majd Ukrajna keleti része. Nyelvpolitika-történeti könyvemben próbáltam rámutatni arra, hogy a nyelvpolitikai helyzet sohasem statikus: bármikor jöhet egy-egy olyan kisebb vagy nagyobb esemény, amely így vagy úgy, de felborítja az addigi egyensúlyt.

A régiót uraló különböző államok nyelvpolitikai törekvéseit bemutató kötet előszavát fogalmazva már akkor kitűztem azt a célt, hogy egyszer majd ott folytatom a megkezdett történetet, ahol abbahagytam. „Hosszas mérlegelés után úgy döntöttem, hogy azzal zárom a kötetet, hogy a narancsosok vezére, Viktor Juscsenko átadja a hatalmat és a nyelvpolitika fölötti ellenőrzést Viktor Janukovicsnak. Egy korszak mindenképp lezárult akkor, 2010-ben, és ami utána jön, az talán már egy másik kötet tárgya lesz. Mert már ma, az előszó fogalmazásakor azzal biztatom magam, hogy a 2010-zel lezárt szálát hamarosan ismét felveszem, és összefoglalom a 2010 utáni ukrán nyelvpolitika jellemzőit is” – írtam a kézirat lezárásakor, 2012. szeptember 12-én (Cserniczkó 2013a: 10).

Most itt tartunk: azóta annyi minden történt Ukrajnában, és a történéseknek oly sok nyelvpolitikai vonatkozása van, hogy úgy érzem, érdemes röviden összefoglalni az eseményeket. Ezért született ez a könyv. Célja nem a minden részletre és aspektusra kiterjedő mély elemzés, hanem az események leírása és bizonyos összefüggések felvillantása.

Köszönettel tartozom a kötet lektorainak alapos munkájukért, értő megjegyzéseikért és megfontolandó javaslataikért. Nem rajtuk múltott, ha könyvemben hibákra, hiányosságokra bukkan az olvasó.

Beregszász, 2015. november 28.

1. BEVEZETÉS

Ukrajna geopolitikai és földrajzi helyzetének sajátosságai, a Szovjetuniótól örökölt területe régióinak eltérő politikai, történeti, gazdasági, kulturális és társadalmi fejlődése (Karácsonyi et al. 2014), lakosságának heterogén etnikai, nyelvi és felekezeti összetétele, valamint az a tény, hogy minden szomszédos állam névadó nemzetének képviselői jelen vannak állampolgárai között, a nemzetiségi és nyelvi kérdést bel- és külpolitikai, továbbá biztonságpolitikai problémává teszik (Tóth–Cserniczkó 2009: 83). Ezt igazolja az országban 2013 ősze óta dúló fegyveres konfliktus is.

Az 1991-ben függetlenné vált ukrán állam rövid történetének legmélyebb válságát éli. 2013 késő őszen – hosszú politikai és gazdasági válságok sorozata után és előtt – halálos áldozatokkal járó zavargások törtek ki Kijevben; 2014 márciusában Oroszország annektálta a Krími Autonóm Köztársaság területét; 2014 áprilisa óta folyik a hivatalosan „antiterrorista művelet”-nek nevezett háború az ország keleti végein. Az egész Európa biztonságát fenyegető és a szűkebb és tágabb térség gazdasági

fejlődését visszavető¹ politikai, katonai és gazdasági válság kirobbanásában szerepe volt az ukrán–orosz nyelvi pozícióharcoknak, az eltaktikázott nyelvpolitikának is.

Az ukrainai nyelvi helyzetről számos összefoglaló elemzés készült, melyek különböző szempontok szerint mutatják be a problematikus kérdéseket (Besters-Dilger ed. 2009, Bilaniuk 2010, Bowring 2014, Goodman 2009, Kulyk 2011, Maiboroda et al eds. 2008, Pavlenko 2008, 2013, Ruda 2012, Taranenko 2007, Ulasiuk 2012, Vyshniak 2009 stb.). Az alapvető probléma az, hogy nincs konszenzus abban a kérdésben, milyen szerepe van a szovjet világ utáni új identitás konstruálásában és a nemzetépítésben az ukrán nyelvnek; milyen státusszal bírjon Ukrajnában az orosz nyelv (Arel 1995, Janmaat 2000, Korostelina 2013, Kulyk 2006, 2011, 2014, Kuzio 1998, Polese 2011, Shumlianskyi 2010, Stepanenko 2003, Zaremba–Rymarenko 2008, Zhurzhenko 2002, 2014); az pedig szinte fel sem vetődik, milyen funkciókat kaphatnak más kisebbségi nyelvek.

¹ Ukrajna elnöke, Petro Porosenko 2015. szeptember 27-én New Yorkban, egy az ENSZ közgyűlése előtt szervezett fórumon elmondta: Kijev naponta átlagosan 5 millió amerikai dollárt költ az ország keleti végein folyó háborúra, s ezen felül az ország elveszítette gazdasági potenciálja és infrastruktúrája közel 20 százalékát. <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3568698-poroshenko-nazval-potery-ukrayny-yz-za-konflykta-v-donbasse> (2015.9.27.)

A Szovjetunió széthullása után az ukrán nemzet-építést egyik oldalról megkönnyítette a szovjet múltból megörökölt intézményrendszer (viszonylag pontosan rögzített külső és belső határok, működő parlament és minisztériumok Kijevben, köztársasági alkotmány és törvények, képviselő az ENSZ-ben stb.); másrészt azonban – a mély gazdasági válság és a társadalmi, politikai átalakulás okozta sokk mellett – megnehezítette a jelentős orosz közösség, amely egyik napról a másikra szociológiai értelemben kisebbségben találta magát a függetlenné vált egykori szovjet tagköztársaságban (Brubaker 1996: 17). A többmillió ukrainai orosz közösség úgy vált hirtelen kisebbséggé, azaz *de jure* alárendelt státusúvá, hogy korábban a szovjet birodalom nyelvileg és kulturálisan privilegizált csoportjához tartozott. Ám *de facto* ezeket a kedvező gazdasági, politikai és kulturális pozíciókat jelentős részben az államváltás után is sikerült átmentenie (Brubaker 2006: 16). Az egyébként is problémákkal terhelt átmeneti helyzetbe kódolt konfliktus abból fakad, hogy az új államszervező etnikum (az ukrán) igényt tart az orosz közösség összes volt és még féltve őrzött pozíciójára: a politikai, gazdasági és kulturális élet teljes kitöltése mellett a nyelvek szimbolikus terében is kizárólagos szerepre törekszik. Brubaker és munkatársai (2011: 36–37) hasonlata szerint a nemzetállamot építő elitek az általuk ellenőrzött területre

„úgy tekintenek, mint olyan edényre, amely nemzeti nyelvvel és kultúrával »tölthető« és töltendő fel”. Ez az edény azonban jelentős részben más tartalommal telített; nem csoda hát, ha egyszercsak túlcsordult.

A nagyszámú orosz jelenléte a felszínen egyrészt az orosz közösség státusa meghatározásának problémájaként jelent meg.² Másrészt a konfliktus – a nyelv mint identitásjegy szimbolikus szerepe miatt – gyakran az ukrán–orosz nyelvi küzdelmek formájában jelentkezett (Cserniczkó 2006).

² Az ukrán tudományosságban máig nincs konszenzus a tekintetben, hogyan határozzák meg az Ukrajnában élő orosz etnikai közösséget. Számos publikációban (pl. Pavlenko 2006) az a tendencia érvényesül, mely szerint diaszpórának kell őket tekinteni. Mások (pl. Hrytsenko ed. 2007, Riabchuk 2000) etnikai vagy nemzeti kisebbségként kezelik őket. Egyesek (mint pl. Shulha 1995) „szuper-kisebbségként” tekintenek rájuk. Olyan írások is olvashatók, melyek szerint az ukrainai oroszok őshonos nép Ukrajna bizonyos területein (pl. Kotygorenko 2005: 188). A kisebbségi keretegyezmény ukrainai országjelentése kapcsán az Európa Tanács tanácsadó testülete megjegyzi, hogy az ukrainai orosz közösség vonatkozásában a nemzeti kisebbség státus alkalmazása nem teljesen megfelelő (Bowring 2008: 65, 83, 2009). Brubaker (2006: 62) szerint „Az ukrainai oroszokat olyan személyekként is értelmezhetjük, akik orosz etnikai származásúak, többségük az oroszot beszéli anyanyelvként, akik ennek ellenére az ukrán nemzethez tartoznak, amely valamennyi állampolgár politikai, területi vagy polgári nemzete, függetlenül a nyelvtől vagy etnikumtól, nem pedig az etnikai ukránoké”. Ez az értelmezés azonban nem domináns Ukrajnában (de lásd Shumlianskyi 2010).

Mind a kutatók (Chernenko 2011: 49, Kulyk 2014: 138–139, Lozyns'kyi 2008: 436, Pavlenko 2008: 275, Ruda 2012: 6, Shevchenko 2013: 40, Shumlanskyi 2010: 138, Stepanenko 2003: 121, Ulasiuk 2012: 47, Zabrodskaia–Ehala 2013: 1–2, Zalizniak–Maszenko 2011: 96), mind pedig a nemzetközi szervezetek szakértői (pl. Assessment 2010: 2, Opinion 2011: 7, UN 2014) többször felhívták a figyelmet arra, hogy Ukrajnában a nyelvi kérdés erősen átpolitizált, és a probléma rendezetlensége nyelvi ideológiák, etnikumok és nyelvek konfliktusához vezethet. Nem véletlen, hogy a nemzetbiztonságról szóló törvény³ 6. cikkelye a prioritást élvező nemzeti érdekek között tartja számon a nyelvi helyzet rendezését. Nicolai Petro (2014) szerint azonban „Ukrajnában a nyelvpolitika olyannyira vitatott, hogy a politikusok szinte bármilyen hosszasan képesek tagadni, hogy a kérdés létezik”.⁴ Amint azonban látjuk majd, a probléma valós és megoldásra váró.

Ebben a kötetben előbb azt mutatom be, hogy – hatalmuk megszerzése és megtartása érdekében –

³ Закон України „Про основи національної безпеки України”. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (2015.6.13.).

⁴ Nahorna (2005: 293) szintén úgy véli, hogy Ukrajnában nincs nyelvi alapú konfliktus. Szociológusok is gyakorta hivatkoznak arra, hogy a nyelvi problémakör nem érdekli igazán az embereket Ukrajnában (pl. Vyshniak 2009: 117). Vyshniak is elismeri azonban, hogy az orosz nyelv státusának kérdése megoldásra váró probléma (2009: 119), amely rendre éles politikai csatározások tárgya (2009: 128–129).

miként halogatták a hatalmon lévő politikusok a nyelvi helyzet megoldását (2. rész). A közelmúlt ukrajnai eseményeinek természetesen nem a nyelvi helyzet a kiváltó oka. Ám a 3. részben rávilágítok arra, hogy a nyelvi kérdés a konfliktus kialakulásának egyik ürügye. A 4. részben négy nyelvi jogi dokumentum összehasonlító elemzése révén azt mutatom be, hogy az 1989 és 2014 közötti időszakban az ukrajnai politikai elit hogyan kívánta a nyelvhasználatot szabályozó törvényekkel fenntartani a társadalmi egyensúlyt és elkerülni a nyílt konfliktusokat (amint azt az események mutatják: sajnos sikertelenül). Végül megpróbálkozunk azzal, hogy olyan lehetséges nyelvpolitikai modellt ismer-tessek, amely révén talán rendezhető a nyelvi jogi helyzet Ukrajnában (5. rész).

2. A MÚLT ÁRNYAI: AZ UKRAJNAI NYELVPOLITIKA KORSZAKAI

Ukrajnában nagy hagyományai vannak annak, hogy az épp hatalmon lévő politikai erők – bármilyen nyelvi álláspontot képviseltek is előzőleg a kampányban – megválasztásuk után már nem ragaszkodtak korábbi ígéreteik megvalósításához; inkább megpróbálták kompromisszumok sorozatával egyensúlyozni a nyelvi két részre szakadt ország régiói között (Arel–Khmelko 1996, Khmelko–Wilson 1998, Kulyk 2006, 2009, Shevchuk–Trach 2009, Shumlianskyi 2006). A nyelvi helyzet balanszírozó kezelése az ukrajnai nyelvpolitika egyik jellemző vonása (Stepanenko 2003: 129).

Ukrajna hatalmi rendszere szerint elnöki demokrácia, ahol az elnök személye meghatározó a politikai irányvonal meghatározásában is. Ezért a nyelvpolitika korszakait a közvetlenül megválasztott államelnökök hivatali idejéhez igazítva mutatjuk be.

Mivel célunk elsősorban az állami nyelvpolitika tendenciáinak felvázolása – bár gyakran ezen a szinten is jelentős nyelvpolitikai tevékenység folyik –,

csupán utalások szintjén térünk ki a nem állami szféra nyelvpolitikai törekvéseire.⁵

2.1. Egyensúlyozó nyelvpolitika (1989–2004)

Az óvatosan egyensúlyozó nyelvpolitika taktikáját követte a független Ukrajna első elnöke, a kommunista időkből hatalmát sikeresen átmentő Leonyid Kravcsuk.⁶ Hivatali ideje (1991–1994) alatt nem erőltette az ukránosítást, ám számos pozíciót enge-

⁵ „A nemzeti kisebbségek a kétféle, egymással kibékíthetetlen nacionalizmus közé szorulnak: az egyik oldalon azoknak a nemzetisítő államoknak a nacionalizmusai állnak, amelyekben élnek, a másikon pedig azoknak az anyaországoknak a nacionalizmusai, melyekhez az etnonacionális affinitás révén, ha nem is legális állampolgárságon keresztül kötődnek. A kisebbségek maguk is támasztanak követeléseket, még hozzá nemzetiségük alapján. Éppen ezek a követelések teszik őket nemzeti kisebbségekké. A »nemzeti kisebbség«, akárcsak az »anyaország« vagy a »nemzetisítő állam« nem a népességösszetételből adódó tény, hanem politikai alapállást jelöl” – írja Brubaker (2006: 15). Egy minden részletre kiterjedő nyelvpolitikai elemzésben külön részt kell szentelni például az ukrainai nemzeti kisebbségeknek (például az oroszoknak, magyaroknak, románoknak stb.) és anyaországaiknak (különösképpen Oroszországnak) az ukrainai nyelvpolitikát befolyásoló cselekedeteinek bemutatására. Itt azonban erre nincs módunk.

⁶ Kravcsuk Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának (UKP KB) agitációs és propaganda osztályának munkatársa, majd vezetője volt. Közvetlenül a függetlenné válás előtt az UKP KB tagja.

dett át a nemzeti elkötelezettségű elitnek, amely jelentős eredményeket ért el az államigazgatás és az oktatás ukránosítása terén. Ugyanakkor gyakran az elnök szemére vetik, hogy nem tett semmit a sajtó és a kulturális élet orosz dominanciája ellen. Miközben Kravcsuk a „nyelv nélkül nincs nemzet” elvet hirdette, azt is többször hangsúlyozta, hogy nem szabad az egyoldalú ukránosítás csapdájába esni (Besters-Dilger 2011: 355–356).

Ez az időszak az útkeresés és a legitimáció időszaka az ukrán politikában. A legfőbb törekvés az volt, hogy – ha már a szuverenitás függetlenségi harcok nélkül kapott ajándék volt – elkerüljék a felekezeti, etnikai vagy nyelvi konfliktusokat. A cél az volt, hogy Ukrajna ne legyen „hasadó ország” (Huntington 1993).

Az egyensúlyozó politikának a mestere volt a két cikluson át (1994–2004) az elnöki székben ülő Leonyid Kucsma (Zhurzhenko 2014: 253–254), aki képes volt az érdekei megkívánta mértékben hol az ukrán, hol pedig az orosz nyelvűek védelmezőjeként feltűnni (Besters-Dilger 2011: 356–358, Kulyk 2007: 309, Stepanenko 2003: 129). Az elnökválasztási kampányban a nemzeti retorikával megjelenő Kravcsukkal szemben Kucsma az Oroszországgal való kapcsolatok elmélyítésének, az orosz nyelv hivatalossá tételének ígéretével nyerte el a szavazók többségének bizalmát 1994-ben. Megválasztásakor

Kucsma még nem beszélte az ukrán nyelvet, azt csak hivatali ideje alatt sajátította el. Aztán ugyanez a politikus az 1999-es elnökválasztási kampányban – amikor az oroszbarát kommunista Petro Szimonenkoval került szembe – kijelentette: Ukrajnának csak egyetlen államnyelve lehet, az ukrán (Kulyk 2007). Kucsma egyik 1999-es beszédében az is elhangzott, hogy „Ukrajnában az orosz nyelv nem lehet idegen”, majd az is, hogy „nálunk csak egyetlen hivatalos nyelv van – az ukrán” (Kulyk 2007: 308–309). 2000. február 22-én a kijevi parlamentben azt mondta, nem szabad sokat beszélni a nyelvi kérdésről, „elkerülve a politikai turbulenciát, de dolgozni kell annak gyakorlati megoldásán” (idézi Stepanenko 2003: 122).

Kucsma hintapolitikájának szintén jó példája az 1996-ban elfogadott Alkotmány.⁷ A 10. cikkely kimondja: „Ukrajnában az államnyelv az ukrán. Az állam biztosítja az ukrán nyelv mindenirányú fejlődését és funkcionálását a társadalmi élet minden szférájában Ukrajna egész területén”. Ám a következő bekezdés szerint „Ukrajnában szavatolt az orosz és a

⁷ Конституція України. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (2015.6.21.).

többi ukrajnai nemzeti kisebbség nyelvének szabad fejlődése, használata és védelme”.⁸

Laada Bilaniuk (2010: 108) szerint „Ez a megfogalmazás kompromisszum volt a szembenálló táborok, az ukraínofónok és ruszofónok között, de a »centrista« politikai csoportok a kétértelműséget stratégiaileg használták fel a nyelvi kérdés háttérbe szorítására, az egyértelmű teendők kötelezettségének elkerülésére, és általában a status quo fenntartására”. Zhurzhenko (2014: 253) úgy véli, Kucsma *laissez faire* nyelvpolitikát folytatott. Erre utalhat, hogy az Alkotmány 92. cikkelye kizárólag törvényi szabályozás hatálya alá helyezi a nyelvhasználat kérdésének rendezését, ám Kucsma elnökségének tíz esztendeje sem volt elegendő ahhoz, hogy megváltoztassák a még 1989-ben elfogadott nyelvtörvényt. A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ukrajnai ratifikációja körül kialakult ellentmondásos helyzet szintén a politikai alkuk következménye (Kresina–Yavir 2008: 190–196).

⁸ Az idézett szakaszokat magyar fordításban lásd itt: http://adattar.adatbank.transindex.ro/Ukrajna/Ukran_alkotmany_hu.htm (2015.8.20.).

2.2. „Narancsos” nyelvpolitika (2004–2010): az egyensúly felborul

A 2004-es narancsos forradalom utáni években Ukrajna nyelvpolitikájának legfontosabb célkitűzésévé az ukrán nyelv államnyelvi státusának gyakorlati érvényesítése vált. A politikai szándék az volt, hogy a *de jure* helyzet (Ukrajna egynyelvű állam) és a *de facto* szituáció (az ország lakosságának túlnyomó része többnyelvű) közötti feszültséget feloldják. „Állítható, hogy az ukrán állam túlélése az ukrán nyelvnek az állami és társadalmi élet valamennyi szférájába történő reális bevezetésétől függ. A jelenlegi körülmények között a nyelv a nemzeti biztonság, a területi egység, a nemzettudat és a nép történelmi emlékezetének garanciája” – írta az akkori elnök, Viktor Juscsenko (2010).

A nyelvi kérdésben egyensúlyozó politikát ugyanakkor a választási kampányok során Juscsenko sem tudta elkerülni (Shevchuk–Trach 2009: 98). A kampányban a jelölt sajtóosztálya tudatta, hogy az elnökjelölt megválasztása esetén kész olyan rendeletet kiadni, mely szerint az állami hivataloknak olyan nyelven kell majd választ adniuk az állampolgári beadványokra, amilyen nyelven azok érkeztek.⁹ El-

⁹ http://www.e-reading.club/chapter.php/1002781/4/Kapranovi_Brati_-_Zakon_Brativ_Kapranovih.html (25-06-2015).

nökként azonban Juscsenko megfeledezett választási ígértéről.¹⁰

A megválasztása után az ukrán nyelv és nemzeti identitás harcosaként fellépő Juscsenko a választási kampány során még „történelmi kompromisszum”-ról beszélt: „A történelmi kompromisszum abban rejlik, hogy mi, ukrainofonok elismerjük, hogy az orosz nyelv a mi társadalmunk számára több, mint egy nemzeti kisebbség vagy egy szomszédos állam nyelve. A ruszofonoknak azonban egyet kell érteniük azzal, hogy az évszázadokon át üldözött ukrán nyelvnek joga van a pozitív diszkriminációhoz” (idézi Shumlianskyi 2006: 98).

Az elnök és Julija Timosenko vezette narancsos erők a választási győzelem után már úgy vélték, „Ukrajna deformált nyelvi helyzetet örökölt”, melyet az állami nyelvpolitikának – attól függetlenül, megvan-e ehhez a társadalmi konszenzus – „ki kell egyenesítenie” (Koncepció 2010). Azaz: el kell érni azt az ideálisnak vélt állapotot, amikor az orosz csak egyike a számos kisebbségi nyelvnek, az ukrán pedig államnyelvként az összes formális funkcióban egyeduralkodó. Ebben az értelmezésben a nyelvhasználatot szabályozó törvényeknek az a célja, hogy „visszavonja az ukrán lakosság eloroszosítását, és állítsa vissza a korábbi nyelvi helyzetet (Besters-Dilger ed. 2008: 5, 2009: 9).

¹⁰ <http://anti-orange.com.ua/article/resident/68/12692> (2015.6.25.).

Bilaniuk (2010: 116–117) szerint Ukrajnában sokan szükségszerű kapcsolatot látnak az etnikai és nyelvi identitás között: eszerint az etnikai ukránoknak ukránul, az oroszoknak oroszul kell beszélniük. Az ilyen logika alapján az orosz ajkú ukránok léte az orosz imperializmus bizonyítéka, ami ellen az ukrán állam és nyelv bukásának megelőzése érdekében tenni kell (Bilaniuk 2010: 117, Pavlenko 2011: 48–49).

A nemzeti irányultságú politikusok és értelmiségiek egy része két Ukrajnáról beszélt. Az ország egyik felét mentalitásában és nyelvében ukránnak, a másikat pedig „kreol”-nak tekintették (Riabchuk 2000, 2003). Utóbbiakat erőszakkal el-oroszosított ukránnak látták, akiket „vissza kell téríteni” az ukrán nyelvhez és nemzethez. Ennek a logikának a hívei közül többen etno-lingvisztikai alapon sorolták erkölcsi kategóriákba az ország lakosságát (Maszenko 2007: 57, Zhurzhenko 2005). Az ukrán nemzetiségű, de orosz ajkú ukrán állampolgárokat sokan szülőföldjüket és családi hátterüket elfeledett árvának, árulónak, janicsárnak, kulturális hermafroditának, vérfarkasnak minősítették (Kulyk 2001: 211, Osnach 2015, Pavlenko 2011: 48–49). Az oroszul beszélő ukránok nyelvi asszimilációját – amint erre Shumlianskyi (2010: 142) rámutat – morális bűncselekménynek tekintették. Hnatkevych (1999: 11) például „az ukrán

nemzet degenerációjával” vádolta a gyermekeikkel otthon oroszul beszélő ukránokat, akik az oroszosítás mint „betegség” által „fertőzöttek”, és nem keresik a „gyógyulást” (lásd Shumliansky 2010: 143).

A politikai és társadalmi elit egy része – a „deformált” nyelvi helyzet miatt (Maszenko 2007: 7) – nem a kisebbségi nyelvek védelmét, hanem az ukránnak mint államnyelvnek a minél erőteljesebb és szélesebb körben való elterjesztését tekintette elsőrendű állami nyelvpolitikai feladatnak (Macyuk 2009: 178). Pavlenko (2011: 50) rámutat: „Ukrajnában gyakran ismétlik, hogy az ukrán egy »kis« nyelv, amely eltűnhet állami támogatás nélkül [...], miközben az orosz nem igényel támogatást, mivel nem »veszélyeztetett« nyelv” (pl. Maszenko 2007: 39).

Ennek az attitűdnek a központi gondolata az volt, hogy a közös ukrán nyelv az újonnan formálódó egységes ukrán politikai nemzet kiemelt szimbóluma, „az állami egység megerősítésének eszköze” (Koncepció 2010). Ezért a nemzeti érzelmű politikusok szerint mindazok, akik két államnyelv mellett érvelnek, vagy akik úgy vélik, hogy a kisebbségi nyelveknek hivatalos státust kell biztosítani, azok az új ukrán állameszme ellenében, az egységes ukrán nemzet és állam ellen foglalnak állást (Maiboroda-Panchuk 2008: 207–209, Maszenko 2007: 11). Törvényszerűnek tartották, hogy a hosszú elnyomás után az állami függetlenséget kivívott ukrán nép a

történelem során rákényszerített aszimmetrikus kétnyelvűséget követően ukrán egynyelvűségre törekszik (vö. Shemshuchenko–Horbatenko 2008: 168).¹¹ Az ország nyelvi helyzetét posztkoloniálisnak¹² értékelők (Maszenko 2004, Pavlenko 2008, 2011, Shyshkin 2013) úgy látták, a „nemzetek közötti érintkezés” nyelveként Szovjet-Ukrajnára erőltetett orosz nyelvvel szembeni küzdelem a nemzeti és nyelvi függetlenség, az ukrán azonosságtudat szükségszerű velejárója (Kulyk 2007). Jusczenko (2010) kijelentette: „Csak egységes nyelvi és kul-

¹¹ Az ukrainai helyzethez hasonló konstrukciókat elemezve Brubaker (2006: 18) megállapítja: annak érdekében, hogy kompenzálják a diszkriminációt, „mely felfogásuk szerint a múltban érte őket, a nemzetiesítő elitek cselekvést sürgetnek és vállalnak az etnokulturális államalkotó nemzet nyelvének, kultúrájának, demográfiai túlsúlyának, gazdasági fejlődésének, politikai hegemóniájának előmozdítása érdekében”. Brubaker (2006: 68–71) fogalmi kereteit alkalmazva a narancsos Ukrajna nemzetiesítő államként jellemezhető, ahol a nemzeti elitek a szovjet gyarmatból függetlenné vált országot „»megvalósulatlan« nemzetállamnak tekintik, olyan államnak, melynek az a rendeltetése, hogy nemzetállam – egy bizonyos nemzet birtokában lévő és céljait szolgáló állam – legyen, de amely egyelőre még nem nemzetállam (vagy legalábbis nem megfelelő fokon az); ezzel együtt jár az a hajlandóság, hogy az észlelt hiányosságot orvosolják, s azzá tegyék az államot, amivé voltaképpen és legitim módon rendeltetése szerint lennie kell” (Brubaker 2006: 68).

¹² Jusczenko (2010) szerint „A kétnyelvűség Ukrajnában – az ország gyarmati függőségének következménye”.

turális teret alkotva szerez a nemzet immunitást az ellenséges külső hatásokkal szemben”.

Az államelnökök sorában azonban éppen a 2004-es narancsos forradalom révén hatalomra jutott Juscsenko bizonyult a legkevésbé eredményesnek az ukránosításban.¹³ A kudarc bizonyítéka, hogy nem sikerült új, az ukrán pozícióit megerősítő nyelvtörvényt elfogadtatnia. Ebben az időszakban erősödött meg viszont a kétnyelvűség kodifikálását felvállaló Régiók Pártja (Besters-Dilger 2011: 353–361).

2.3. A Janukovics éra (2010–2014)

A 2010-es elnökválasztás el is söpörte a narancsos elitet. Az a Viktor Janukovics nyerte meg a választást, aki a kampányban azt ígérte, hogy rendezi az orosz nyelv státusát.¹⁴

Az elnök mögött álló Régiók Pártja – választási ígérete szerint – a nyelvpolitikát a valós nyelvi helyzetre kívánta alapozni. Kodifikálni akarták az ország *de facto* kétnyelvűségét az orosz második államnyelvi

¹³ Shevchuk és Trach (2009: 102) szerint Juscsenko nyelvpolitikájának fő vonása sokkal inkább a retorika szintjén valósult meg, mintsem a jogalkotásban.

¹⁴ Persze miután megválasztották, Janukovics sietett leszögezni: Ukrajnában kizárólag az ukrán lesz az államnyelv. http://zaxid.net/news/showNews.do?ukrayinska_mova_bude_je_dinoyu_derzhavnoyu_ndazh_yanukovich&objectId=1097822 (2015.6.25.).

státusba emelésével. Érvelésük fontos eleme volt, hogy az erőszakos ukránosítás veszélyezteti az orosz ajkú lakosság nyelvi és nemzetiségi jogait, háttérbe szorítja az orosz nyelvet, kultúrát (Bowring 2014, Dickinson 2010). Az ebbe a táborba tartozók azonban az orosz nyelv szabad használatának jogát nem csupán a déli és keleti régiókban követelték, hanem az egész országban. Vagyis azokon a területeken is, ahol az orosz ajkú lakosság aránya elenyésző.

Az ukrán nyelvért aggódók félelmeit az is erősítette, hogy – akárcsak korábban L. Kucsma¹⁵ –

¹⁵ Az ukrán politikai elit és a magas rangú állami hivatalnokok körében nem ritka, hogy nem vagy eléggé gyengén beszélnek ukránul, függetlenül attól, melyik politikai oldalon állnak (Nahorna 2005: 264–265, Ruda 2012: 36). Nyelvművelők az ukrán anyanyelvű Juscsenko nyelvhasználatában is találnak orosz kontaktus-hatásokat (erről lásd például ezt a híradást: <http://tabloid.pravda.com.ua/focus/471e03a6885e3/>). Donyeck megye Kijev által ellenőrzött részének kormányzója 2015. november 12-én bejelentette, hogy a régióban az összes állami hivatalnok ingyenes ukrán nyelvtanfolyamon vesz majd részt. „Pavlo Zserbickij, a Donyeck megyei katonai és polgári közigazgatás vezetője az ukrán nyelv segítségével fog küzdeni a szeparatizmussal a donyecki régióban” – áll a híradásban (<http://language-policy.info/2015-11/2097/>, 2015.11.13.). De a külföldön legismertebb ukrán sportolók (a profi világbajnok bokszoló Klicsko testvérek, a 2004-ben az év európai labdarógójának választott Andrij Sevcsenko, az ötszörös olimpiai bajnok úszónő Jana Klocskova stb.) hiányos ukrán nyelvtudásuk miatt szintén nem szívesen nyilatkoznak ukránul. A sportpályafutása után politikai pályára lépett Vitalij Klicsko több

Janukovics is csak akkor kezdett el megtanulni ukránul, amikor magas rangú politikus lett.¹⁶

A Janukovics ellenében az elnökválasztás második fordulójában alul maradt, ellenzékbe szorult, majd börtönbe zárt Timosenko nem sokkal választási veresége után megpróbálta kihasználni ezt az aggodalmat. Kijelentette: a Janukovics vezette hatalom „háborút folytat” az ukrán nyelv ellen, hiszen a kormányzati politikusok és az állami köztisztviselők nagy része hivatali időben sem használja az államnyelvet.¹⁷ Nyilatkozatában felszólította az orosz ajkúakat, hogy tanuljanak meg ukránul. Szerinte ezt nem kell a nulláról kezdeniük, hanem csupán fel kell idézniük a nyelvet „a genetikai emlékezetből”. „Az ukrán nyelv bennünk van” – mondta Timosenko¹⁸, aki szintén a politikában tanult meg ukránul. Úgy vélte, Ukrajnának csupán egyetlen államnyelve lehet: az ukrán. Az egyetlen államnyelv megőrzésére nem azért van szükség, hogy más nyelveket kiszorítson a használatból tette hozzá a politikus, hanem azért, hogy Ukrajna és az ukrán nemzet végre lerázza magáról az

politikustársához hasonlóan a politikai életben tanult meg elfogadhatóan ukránul.

¹⁶ <http://tabloid.pravda.com.ua/focus/471e03a6885e3/> (2015.6.25.).

¹⁷ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1188633-timoshenko-rezhim-yanukovicha-razvernul-nastoyashchuyu-voynu-protiv-yazyka-shevchenko> (2015.6.24.).

¹⁸ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1093480/print> (2015.6.24.).

egykori szovjet gyarmatosító politika máig érzékelhető hatásait.

Hanna Herman, Janukovics elnök hivatalának helyettes vezetője nem maradt adósa Timosenkonak. Herman szerint az ellenzéki politikus soha nem beszélt ukránul saját gyermekeivel, ezért az állami nyelvpolitikát bíráló szavait sem lehet komolyan venni. Herman kijelentette: az ellenzék nem hajlandó tudomást venni arról, hogy Janukovics egyre jobban beszéli az államnyelvet. Az ukrán nyelvet féltő Timosenkoról pedig azt mondta, hogy ő sem beszél jól ukránul, hiszen orosz akcentussal beszéli a nyelvet. Nincs abban semmi különös, tette hozzá Herman, hogy Timosenko és barátai az ukrán nyelv egyedüli védelmezőiként állítják be magukat, miközben mindenki másban az államnyelv fenyegetőit látják. „Ők mind neofiták, a neofiták pedig mindig kategorikusak, és mindig úgy látják, hogy náluk senki sem odaadóbb.”¹⁹

¹⁹ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1188782-german-timoshenko-nikogda-ne-razgovarivala-so-svoimi-rodnyimi-na-ukrainskom-yazyke> (2015.6.24.).

3. A NYELVPOLITIKA A KONFLIKTUS (EGYIK) ÜRÜGYÉVÉ VÁLIK

3.1. A háború előtt

A szoros eredményt hozó 2010-es elnökválasztást követően (Janukovics a szavazatok 48,95%-át, Timosenko a 45,47%-át kapta a második fordulóban) a kiélezett nyelvpolitikai helyzet feloldását az is nehezítette, hogy a feszültség fenntartása mind a hatalmon lévő, mind pedig az ellenzéki politikai erőknél kedvezett. A választók mobilizálása mindkét tábornak érdekében állt a 2010. október 31-re kiírt helyhatósági választások előtt.

A nyelvi kérdés – az ukrainai hagyományoknak megfelelően (Shevchuk–Trach 2009, Stepanenko 2003, Zaremba–Rymarenko 2008) – fontos kampánytéma volt ebben az időszakban is. Különösen megnőtt a nyelvi kérdés körüli aktivitás a 2012-es parlamenti választások közeledtével. 2010-ben az összes politikai megmozdulásnak csupán a 2,43%-a, 2011-ben pedig alig 1,80%-a volt kapcsolatban a nyelvi helyzettel, 2012-ben ez az arány 10,45%-ra emelkedett (1. táblázat).

1. táblázat. A politikai megmozdulások, akciók, tüntetések száma, illetve ezen belül a nyelv kapcsán szervezett megmozdulások száma és aránya Ukrajnában, 2010–2012
 Forrás: *Ishchenko ed. 2013: 34.*

	2010	2011	2012
összes politikai megmozdulás	2305	2277	3636
nyelvi témájú akciók száma	56	41	380
nyelvi témájú (az összes %-ában)	2,43	1,80	10,45

Jól jelzi, mennyire érdekelték a politikusok a nyelvi problémakör napirenden tartásában, hogy 2011-ben (amikor nem rendeztek választásokat Ukrajnában) a nyelvi kérdést érintő megmozdulások 46%-ának szervezésében vettek részt pártok vagy más politikai szereplők; a két választási évben (2010 és 2012) azonban ez az arány 64%, illetve 66% volt (Ishchenko ed. 2013: 36). 2012-ben a nyelvi kérdésben szervezett 380 társadalmi akció között 92% az ukrán nyelv védelmében, az orosz nyelv státusának emelése ellen folyt (Ishchenko ed. 2003: 34).

A 2006-ban, 2007-ben és 2012-ben is parlamenti választásokat nyerő, 2010-ben Janukovicsot az elnöki székbe segítő Régiók Pártja hatalomra lépését követően – nem törődve a tiltakozó akciókkal – hozzáfogott az alkotmány és a nyelvtörvény átírásához. Az alkotmány módosításához nem volt meg a politikai erő: a parlamenti szavazatok kétharmadának megszerzése nem sikerülhetett. Az 1989-es, még a szovjet

időkből származó nyelvtörvényt azonban – több próbálkozást követően (Fedinec–Cserniczkó 2012) – 2012-ben sikerült lecserélni. Ám a nyelvi kérdés megnyugtató rendezését nem hozta meg az új törvény. Ez 2013 őszén vált teljesen világossá.

2013. november 21-én kiderült, hogy az államcsőd felé tartó Ukrajna elnöke nem fogja aláírni Vilniusban az Európai Unió és Ukrajna közötti társulási megállapodást, illetve a szabadkereskedelmi egyezményt. A kormány a belpolitikai öngyilkossággal felérő szigorú és népszerűtlen megszorításokat erőltető IMF-hitel helyett a számára sokkal kedvezőbb feltételekkel kínált oroszországi kölcsönt választotta.

November 23-án Kijevben tüntetések kezdődtek Ukrajna európai integrációjáért (Onuch 2015). A főváros főterén²⁰ kibontakozott tiltakozások egy ideig békésen zajlottak. Ez volt a *Méltóság Forradalma* [*Революція Гідності*].

November 30-án a rendőrség indokolatlanul brutális beavatkozása a tiltakozást országos megmozdulássá terebélyesítette. 2014. január 16-án az elnök mögött álló parlamenti többség több törvényt

²⁰ Kijev központi terének neve ukránul *Майдан Незалежності* [Függetlenség tere], ám a főváros lakosai leggyakrabban *Майдан* [Tér] néven emlegetik, ezért a híradásokban is gyakran *Majdan*-ként (angolul *Maidan*-ként) szerepelt. Innen ered a mozgalomnak a sajtóban gyakran használt elnevezése: *Euromaidan*, *Євромайдан*.

módosított az állampolgárok gyülekezési jogának korlátozására. Ennek hatására a tüntetés halálos áldozatokkal járó, kontrollálatlan erőszakhullámba torkollott.

2014. január 28-án a parlament visszavonta a január 16-i törvényeket²¹, és lemondott Mikola Azarov kormányfő.

Február 21-én úgy tűnt, nemzetközi közvetítéssel talán sikerül úrrá lenni a káoszon. Aznap este az ukrán fővárosban a lengyel diplomácia aktív fellépése és vezetőjének határozott figyelmeztetése mellett²², a lengyel, a francia, a német és az orosz külügyminiszter jelenlétében Janukovics elnök megállapodást írt alá három ellenzéki pártelnökkel. Arszenyij Jacenyuk a Hazza [Батьківщина], Vitalij Klicsko az Ütés [Удар] és Oleh Tyahnibok a Szabadság [Свобода] képviselőjében írta alá azt a dokumentumot, amelyben az összecsapások felfüggesztéséről és előrehozott demokratikus választások megtartásáról egyeztek meg a felek. Az aláírást követő órákban azonban máig ismeretlen és azonosítatlan

²¹ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/732-18> (2015.6.23.).

²² „Ha nem támogatják [az egyezséget], statárium lesz, mindannyian halottak lesznek” – figyelmeztette Kijevben Radoslaw Sikorski az akkori ukrán ellenzéki politikusokat. A televíziós kamerák előtt a lengyel külügyminiszter a felvételen is jól hallhatóan azt mondta: „If you don't support this you will have martial law, the army, you'll all be dead”. <https://www.youtube.com/watch?v=PoKyqoiq5b4> (2015.8.7.).

mesterlövészek tüzet nyitottak a Majdanon tartózkodókra. A lövészek mindkét irányba tüzeltek: 14 rendőr és 45 tüntető esett áldozatul, 85-en megsebesültek.²³

Másnap, február 22-én az alig néhány órája aláírt megállapodás érvényét veszítette: Viktor Janukovics ugyanis elmenekült az országból.²⁴

A parlamentben azonnal gyors átrendeződés következett be. Ugyanazokkal a képviselőkkel, de már más pártszínekben gyorsan új parlamenti többség alakult.²⁵ Az új parlamenti hatalom másnap, 2014. február 23-án – a Haza²⁶ frakciójához tartozó

²³ A 2013 decembere és 2014 februárja között a Majdanon életüket vesztett áldozatokra „Égi Század”-ként [Небесня сотня] emlékeznek.

²⁴ Mint később kiderült, Oroszországba távozott.

²⁵ Az új hatalmi formáció 2014. november 27-én aláírt koalíciós egyezményének 3.11. pontja így fogalmaz a nyelvek kapcsán: „Az állam garantálja bármely nyelv magánéleti és az interperszonális kapcsolatokban történő szabad használatát, és egyúttal biztosítja az ukrán mint egyetlen államnyelv szigorú használatát a társadalmi élet minden területén egész Ukrajnában. Az ukránoknak az oktatáshoz, a kultúrához, a szolgáltatásokhoz ukrán nyelven történő hozzáféréseinek joga megvédésre kerül. Fokozottan ösztönzi és ellenőrzi az idegen nyelvek tanulását, különösen az EU-tagállamokéit.” <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15> (2015.6.10.).

²⁶ A párt egyik vezetője a kijevi tiltakozások eredményeként a börtönből közvetlenül azelőtt szabadult Julia Timosenko, egykori miniszterelnök.

Vjacseszlav Kirilenko képviselő előterjesztésére – a nyelvtörvény eltörléséről fogadott el jogszabályt.²⁷

Oroszország azonnal bejelentette: védelmébe veszi az ukrainai orosz anyanyelvű közösséget, megvédi őket az ukrán nacionalizmustól. Az 1954-ben a Szovjetunióon belül az Orosz Föderációtól az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz csatolt Krími Autonóm Köztársaság területén már aznap megjelentek az orosz hadsereg felségjelzés nélküli fegyveresei, a közbeszédben „zöld emberkék”-ként [зелені чоловічки] emlegetett katonák (Fedinec 2014: 41, Galeotti 2015).²⁸

A nyelvtörvény eltörlésére irányuló lépést nemcsak Oroszország fogadta bizalmatlanul. Az ENSZ különmegbízottja megállapította: „A 2012-es nyelvtörvény megszüntetésére irányuló lépés, bár megvétózták, szorongást váltott ki néhány közösség, köztük az etnikai oroszok soraiban, a kisebbségi nyelvi jogok erodálódása miatt” (UN 2014).

²⁷ Ukraine abolishes law on languages of minorities, including Russian (2014.2.23.). http://rbth.co.uk/news/2014/02/23/ukraine_abolishes_law_on_languages_of_minorities_including_russian_34486.html. A jogszabály szövege: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45291 (2015.6.10).

²⁸ 2014. március 16-án a Krím-félsziget lakosai orosz támogatással szervezett népszavazáson nyilvánították ki, hogy csatlakozni szeretnének Oroszországhoz, amely március 18-án Moszkvában aláírt szerződéssel csatolta a Krímet az ország területéhez.

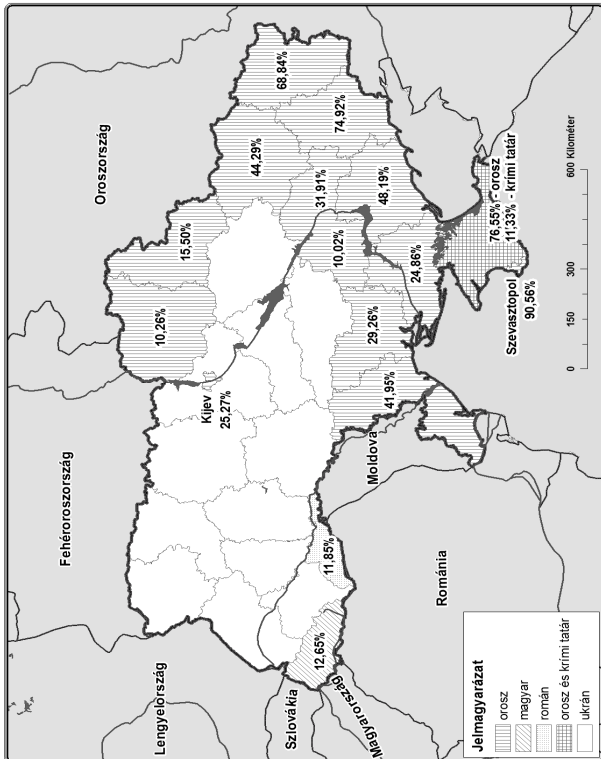
Az ukrajnai orosz közösség politikai képviselői mellett a román és magyar nemzeti kisebbség szervezetei, képviselői is aggodalmukat fejezték ki a nyelvtörvény eltörlésének szándéka miatt.²⁹ Ez az a három ukrajnai közösség, amelynek nyelvei a törvény révén egyes megyékben – az államnyelv mellett – gyakorlatilag hivatalos nyelvvé váltak (1. ábra).

A nyelvtörvény eltörlését nem csupán a nemzeti kisebbségek figyelték aggodalommal. A nyugat-ukrajnai nagyváros, Lviv (Lemberg) nemzeti érzelmű értelmiségije például február 25-én nyílt levélben fordultak a kijevi hatalom képviselőihez:

„Követeljük a Legfelsőbb Tanácstól, a kormány újonnan kinevezett tagjaitól, az ideiglenes államfőtől, hogy kiegyensúlyozott kulturális és nyelvpolitikát folytassanak. (...) Tiszteletben kell tartanunk a keleti és déli lakosság kulturális és nyelvi igényeit, hogy ne érezzék idegennek magukat Ukrajnában.”³⁰

²⁹ <http://www.refworld.org/docid/534258f84.html> (2015.6.25.).

³⁰ <http://obozrevatel.com/politics/79534-intelligentsiya-lvovavstupilas-za-rossijskij-yazyik.htm> (2015.5.16.).

1. ábra. Azok a régiók, ahol egy (két) regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-ot, és így az államnyelv mellett használhatók hivatalos funkciókban is³¹

³¹ A térképét Molnár D. István készítette a 2001-es census adatai alapján. <http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/notice/news.php?type=2&id1=21> (2015.10.28).

Ugyanezen a napon az Ukrainisták Nemzetközi Társaságának elnöke szintén nyílt levelet intézett a politikusokhoz. „Ukrajna polietnikus és többnyelvű ország, és ez az ő gazdagsága. Az ukrán nyelvnek államnyelvnek kell lennie, de minden Ukrajnában elterjedt nyelvet a lehető legjobban védelmezni kell” – írta Michael Moser.³²

Február 26-án a nyugati Lviv és a dél-ukrajnai Odessza városa ukrán–orosz kétnyelvű plakátokon hirdette meg február 27-ére az ország másik felével vállalt szolidaritás napját. A galíciai város azzal a kéréssel fordult lakosaihoz, hogy ezen a napon oroszul beszéljenek otthon, a munkahelyükön, a közlekedési eszközökön, a barátaikkal – mindenütt; a Fekete-tenger partján található másik nagyváros viszont arra szólította fel polgárait, hogy ugyanezekben a helyzetekben az ukrán nyelvet használják egész nap.³³

Az Ukrajna elnöki posztját és a parlament házelnöki tisztjét akkor egy személyben ideiglenesen betöltő Olekszandr Turcsinov a helyzetet mérlegelve február 27-én úgy döntött, nem írja alá a 2012-es nyelvtörvényt hatályon kívül helyező dokumentumot

³² http://www.mau-nau.org.ua/_private/novyny/novyny39.htm (2015.6.16.).

³³ <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/26/7016309/> (2015.6.16.). A 2001-es census adatai alapján Lvivben és Odesszában az ukrán anyanyelvűek aránya 89,6%, illetve 34,2% volt; az orosz anyanyelvűeké az előbbi városban 9,7%, az utóbbiban 64,8%.

(Marusyk 2015a). Az állami nyelvpolitika alapjairól 2012-ben hozott törvény tehát hatályban maradt.

3.2. Új nyelvtörvény kell?

A nyelvtörvény hirtelen hatályon kívül helyezése helyett Turcsinov javaslatot tett egy új nyelvtörvény kidolgozására.³⁴ A parlament honlapján megjelent híradás szerint a parlament ideiglenes elnöke kijelentette, hogy az új jogszabály tervezetét rövid időn belül kell elkészíteni, „figyelembe véve a a nyelvi kérdés kapcsán fennálló spekulációkat”. Turcsinov azt is hozzátette: az új, kiegyensúlyozott nyelvtörvény „figyelmebe veszi majd Ukrajna keleti és nyugati részei, minden etnikai csoport és nemzeti kisebbség érdekeit”.

A kijevi parlament március 4-ei ülésén (851-VII. számmal) határozott is a nyelvtörvényt előkészítő bizottság létrehozásáról.³⁵ A 11 tagú bizottságban minden akkori parlamenti frakció képviselői helyet kaptak. Elnöke Ruszlan Kosulinszkij, a parlament egyik alelnöke, a szélsőjobboldali Szabadság [Свобода] Párt képviselője lett.

A parlamenti határozat 5. pontja szerint az eseti bizottságnak 2014. március 31-ig (tehát kevesebb,

³⁴ <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/88685.html> (2015.10.28.).

³⁵ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-18> (2015.10.28.).

mint két hónap múlva) be kell(ett volna) nyújtania a parlament elé a nyelvek fejlődéséről és használatáról szóló törvény tervezetét.

A bizottság létrehozása, illetve Kosulinszkij kinevezése taktikai lépés volt. Az új nyelvtörvény kidolgozásával megbízott munkacsoport létrehozásával Turcsinov és az új hatalom egyszerre üzent az ukrán és az orosz nyelvű tábornak. Az ukrán nyelv kizárólagos pozícióit célként kitűzők számára megnyugtató lehetett, hogy az új hatalom nem kívánja hatályban tartani a Janukovicshoz kötődő nyelvtörvényt. Azzal, hogy a szélsőjobbaldalt képviselő Kosulinszkij került a bizottság élére, a politikai vezetés mintegy azt is jelezte, hogy nem az orosz nyelv státusának megerősítése lesz az új nyelvtörvény fő célja. Erre utalt az is, hogy a Szvoboda frakciója azt az Irina Fariont delegálta a bizottságba, aki többször is ruszofób megnyilvánulásokkal hívta fel magára a figyelmet.³⁶

Ugyanakkor a társadalom orosz ajkú része is reménykedhetett a bizottság felállítása után: a 2012-ben elfogadott nyelvtörvény (egyelőre) mégis hatály-

³⁶ Néhány sajtóhír a civilben nyelvész politikus nyelvi nézeteiről: egyik nyilatkozatában kijelentette: a keleti lumpenek soha nem válnak ukránná (<http://polemika.com.ua/news-69902.html>; 2015.6.16.); egy óvodában tett látogatása során az orosz hangzású neveket viselő gyermekeknek azt mondta: ezek a névformák az ukrán nevek eltorzított formái. Az esetről az interneten is megtekinthető felvétel is készült (<https://www.youtube.com/watch?v=wMMdDsCjOfk>; 2015.6.16.).

ban maradt, és az új jogszabály kidolgozása parlamentáris keretek között indult meg. A bizottság tagjai között az ellenzék képviselői is helyet kaptak, a tagok között szerepelt Musztafa Dzsemilev, a krími tatár, Ivan Popescu, a román és Gajdos István, a magyar közösség tagja is (mindhárman parlamenti képviselők).³⁷

A bizottság összesen öt ülést tervezett. Háromra azonban nem került sor, mert a bizottság tagjai a határozathozatalhoz elégtelen számban jelentek meg.

Már a létrehozásának napján, azaz március 4-én megtartott első ülésén a bizottság arról döntött, hogy a képviselők javaslatai alapján szakértőket (köztük nyelvészeket, irodalmárokat, művészeket) kér fel Ukrajna egész területéről, hogy tanácskozási joggal vegyenek részt a munkában.³⁸ Meghatározták azt is, hogy az új törvénytervezet kidolgozása során –

³⁷ Dzsemilev az akkori (egyik) kormánypárt (a Haza) frakciójának tagja volt. Popescu és Gajdos eredetileg a Régiók Pártja listáján jutott a parlamentbe, de a Janukovics hatalma elleni tüntetések során mindketten kiléptek a frakcióból. Előbbi akkor frakción kívüli, utóbbi pedig az új kormány megalakulása után létrejött Szuverén Európai Ukrajna képviselőcsoport tagja volt. A 2014-ben megválasztott új parlamentben Dzsemilev a Petro Porosenko Blokk frakciójának tagja. Popescu és Gajdos már nem tagja a 2014-ben megválasztott parlamentnek.

³⁸ <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/89010.html> (2015.10.28.).

Ukrajna Alkotmányának 10. cikkelyéből kiindulva – az alábbi dokumentumokat tekintik alapnak:

(a) az 1989 és 2012 között hatályban lévő nyelvtörvény;

(b) a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája;

(c) a Karta ukrainai ratifikációs törvénye;

(d) a hatályos (2012-es) nyelvtörvény;

(e) egy 2013. január 10-én három ellenzéki párt képviselői által kidolgozott nyelvtörvény-tervezet szövege³⁹;

(f) egy Leonyid Kravcsuk által vezetett munkacsoport által 2012-ben összeállított (de a parlament elé be nem nyújtott) tervezet.⁴⁰

Az egy héttel később sorra kerülő ülésen kiegészítették az alapul vett dokumentumok listáját „Az állami nyelvpolitika koncepciójával”-val (Koncepció 2010), illetve a Velencei Bizottság⁴¹ és az EBESZ kisebbségi főbiztosa⁴² által a 2012-es nyelvtörvény tervezetei kapcsán kiadott állásfoglalásokkal.

³⁹ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45410 (2015.6.12).

⁴⁰ <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/89010.html> (2015.2.9.).

⁴¹ Például [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(2011\)010-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(2011)010-e), illetve [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD-\(2011\)047-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD-(2011)047-e) (2015.6.12.).

⁴² Assessment and Recommendations 2010.

A képviselők ezen az ülésen⁴³ többségi szavazással arról is határoztak, hogy nem dolgoznak ki új jogszabálytervezetet.⁴⁴ Helyette a Kravcsuk vezette munkacsoport tervezetét tekintik alapnak.⁴⁵ Ezt a csoportot még Janukovics kérte fel 2012 végén arra, hogy „tökéletesítse” az új nyelvtörvényt.⁴⁶ A bizottság létrehozásának kiváltó oka az ország jelentős részén 2012-ben kibontakozott nyelvtörvény elleni tiltakozáshullám volt (Marusyk 2015a).⁴⁷

3.3. A nyelvi kérdés a fegyveres konfliktus egyik ürügyévé válik

A sok vitát kiváltott 2012-es nyelvtörvény eltörlésének kísérlete egyik ürügye lett az ukrajnai krízisnek.

⁴³ Az ülésen felkért szakértők és önkormányzati képviselők mellett az EBESZ kisebbségi főbiztosának képviselői is jelen voltak.

⁴⁴ Ebben a döntésben nyilván közrejátszott az országban kialakult politikai káosz mellett az is, hogy mindegyik politikai oldal képviselői tisztában voltak azzal: a rendelkezésre álló rövid idő alatt lehetetlen feladat egy konszenzusos jogszabálytervezet megfogalmazása.

⁴⁵ <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/89249.html> (2015.10.28.).

⁴⁶ <http://tyzhden.ua/News/57359> (2015.6.25.).

⁴⁷ Lásd például: <http://www.unianua/politics/669714-aktsiji-proti-movnogo-zakonovidbuvayutsya-v-bagatoh-mistah-ukrajini.html> (2015.6.25.).

„A mai ukrainai helyzet példája annak, hogyan válik a nyelvi és kulturális háború előfeltételévé és hivatalos alapjává egy valódi hadjáratnak” – írta például Drozda (2014).

„Bárhonnan nézzük, a jelenlegi orosz–ukrán háború a nyelv miatt kezdődött. Ez vitathatatlan tény. Oroszország épp a nyelvi tényezőt használta fel mint az agresszió okát – azzal magyarázva, hogy meg kell védenie az orosz ajkú polgárokat Ukrajnában” – foglalta össze a konfliktus okait Osnach (2015).

Ezt természetesen érzékelték a kijevi hatalom és a parlament is, és megpróbálták enyhíteni a feszültséget.

Jacenyuk és Turcsinov 2014. április 18-án ígéretet tett az erősen központosított ukrainai államhatalom decentralizációjára és arra, hogy az orosz nyelv speciális státuszt nyer (Marusyk 2015a).⁴⁸ A parlament pedig május 20-án „Memorandum a megértésről és a békéről” címmel állásfoglalást szavazott meg, melyben a nyelvek státusa kapcsán ez áll:

„Az ukrán nyelv mint államnyelv alkotmányos státuszával párhuzamosan Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa garantálja az orosz nyelv státuszának biztosítását. Az állam szintén garantálni fogja a nemzeti

⁴⁸ <http://www.slovoidilo.ua/news/2131/2014-04-18/yacenyuk-i-turchinov-poobecshali-russkij-yazyk-i-decentralizaciyu-vlasti.html> (2015.6.10.).

kisebbségek nyelveinek támogatását a kisebbségek által kompakt módon lakott területeken.”⁴⁹

„Remélem – nyilatkozta 2014. június 28-án Porosenko –, hogy Ukrajna történetében a nyelv vagy a kultúra kérdése soha többé fogja veszélyeztetni a nemzeti egységet”⁵⁰, elismerve ezzel, hogy a nyelvi problémakör rendezetlensége biztonságpolitikai kockázatot jelent az állam számára.

Turcsinov N2/2496. számú, 2014. november 24-én az Alkotmánybíróságnak keltezett levelében azt írta, hogy a 2012-es nyelvtörvény eltörléséről hozott jogszabály a társadalmi feszültség kiéleződéséhez vezetett, és megteremtette a feltételeket a kérdés politikai manipulálásához.⁵¹

Mindez azonban már későn jött. 2014 áprilisában ugyanis az újabb belpolitikai fejlemények háttérbe szorították az új nyelvtörvény ügyét. Az orosz hadsereg támogatásával a kelet-ukrajnai Donyeck és Luhanszk megyékben fegyveres konfliktus tört ki. A nemzetközi sajtóban eufemisztikusan „ukrán válság” (Fedinec 2015, Laruelle 2015, Rutland 2015), esetleg „hibrid háború” (Galeotti 2015, Osnach 2015, Rác

⁴⁹ Постанова Верховної Ради України Про меморандум порозуміння й миру. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1280-18> (2015.6.25.).

⁵⁰ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3385352-reshenye-olyshenyy-russkoho-yazyka-statusa-rehyonalnoho-bylo-oshybkoi-Porosenko> (2015.10.29.).

⁵¹ <http://vysnovky.com/separateopinion/2063-golova-ksu-viznav-shchochekaje-vkazivok-vid-prezidenta> (2015.6.10.).

2015) néven emlegetett háború – az ország rendkívül súlyos gazdasági helyzetével és kiegyensúlyozatlan belpolitikai viszonyaival együtt – alapjaiban veszélyeztette az ország fennmaradását.

3.4. Háborús nyelvpolitika

2014 tavasza óta Ukrajna keleti vége lángokban áll. Április 7-én a Donyeck-i Népköztársaság, 27-én pedig a Luhanszki Népköztársaság kiáltotta ki függetlenségét. A keleti megyékben kialakult, fegyveres akciókkal kísért szeparatista megnyilvánulásokra reakcióként a kijevi hatalom 2014. április 14-én elindította az „Antiterrorista művelet” [Анти-терористична операція, АТО] néven emlegetett háborút a kelet-ukrajnai szakadárak és az őket felségjelzés nélkül támogató orosz katonák ellen. Május 11-én a szakadár köztársaságok népszavazáson erősítették meg a szuverenitást. A nyelvpolitika azonban – amint azt az események igazolják – még a háborús helyzetben is szimbolikus jelentőséggel bír Ukrajnában. Ebben a játszmában pedig a 2014. május 25-i elnökválasztás révén államfővé vált Petro Porosenko – az elődei által kialakított ha-

gyományt folytatva – kényes egyensúlyozásra kényszerül.⁵²

A 2014. október 26-án megtartott parlamenti választásokon Porosenko pártja [Блок Петра Порошенко] csak a második helyen végzett az akkor még csupán ideiglenes miniszterelnök, Arszenyij Jacenyuk vezette Népfront [Народний Фронт] mögött. Ennek következtében az elnöknek még úgy sem biztos a belpolitikai háttere, hogy az egyéni körzetekben mandátumhoz jutott képviselőkkel együtt pártja a legnagyobb frakcióval rendelkezik a parlamentben. Porosenko úgy próbálja az ország egységéért kiálló, a nemzeti érdekekből (és az ország területéből) nem engedő, határozott elnök képét sugározni, hogy közben kompromisszumkészséget kell tanúsítania a jelentős részben oroszok lakta keleti és déli ország-részek irányába is.

Az elnök a megválasztását követő beszédében, illetve újévi köszöntőjében tett is gesztusokat az orosz ajkú ukrán állampolgárok irányába. Beszédei egy pontján orosz nyelvre váltott. Azt is kijelentette, hogy oroszul ugyanúgy szeretik Ukrajnát, mint ukránul.⁵³ Elmondta továbbá, hogy a Keleten Ukraj-

⁵² Az egyensúlyozás kényszere nem csupán a nyelvpolitikában, hanem az emlékezetpolitikában is nehezíti az elnök helyzetét (Zhurzhenko 2014: 263–265).

⁵³ <http://www.pravda.com.ua/news/2014/08/23/7035607/> (2015.2.11.).

náért harcolók 62%-a orosz anyanyelvű.⁵⁴ Porosenko szerint hiba volt az a parlamenti döntés, amely megfosztotta az oroszokat a hivatalos nyelv státusától, mert ezzel a nyelvi kérdés a nemzeti egységet veszélyeztető problémává vált; hozzátette azt is: egy ilyen döntést államfőként ő soha nem hagyja jóvá.⁵⁵

Porosenko 2014. július 26-án a parlament elé terjesztette az alkotmány módosításáról szóló törvénytervezetét⁵⁶, amely szerint a megyei, járási és települési önkormányzatok jogot kapnának arra, hogy törvényben szabályozott rendben „speciális státust” biztosíthassanak az orosz nyelvnek és más nemzeti kisebbségek nyelveinek (Marusyk 2015a).⁵⁷

⁵⁴ <http://korrespondent.net/ukraine/3497931-Porosenko-bolshynstvo-vouiuishchykh-za-ukraynu-na-donbasse-russkoiazychnye> (2015.6.10.). Porosenko állítása nem alaptalan. A híradások beszámoltak például arról, hogy az ATO-ban harcoló Dnipro-1 alakulat katonái számára ukrán nyelvtanfolyamot szerveztek. „Ismerni annak az országnak a nyelvét, amelyet védelmezel – ez elengedhetetlen feltétele a győzelemnek bármelyik fronton: a politikainak, a kulturálisan vagy a katonáknak” – mondta az egység parancsnokhelyettese. A tiszta azt is hozzátette: a cél az, hogy az egység harcosai néhány hónap múlva „szabadon, szurcsik nélkül” beszéljenek ukránul. A hírt lásd: <http://language-policy.info/2015/10/dlya-bijtsiv-dnipro-1-provodyat-kursy-ukrajinskoji-movy/#more-1963> (2015.10.25.).

⁵⁵ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3385352-reshenye-o-lyshenyy-russkoho-yazyka-statusa-rehyonalnoho-bylo-oshybkoi-Porosenko> (2015.10.29.).

⁵⁶ http://w1c1.radagovua/pls/zweb2/webproc4_1?p3511=51513 (2015.6.10.). A tervezetet nem tárgyalta érdemben a parlament.

⁵⁷ A tervezetet azonban nem tárgyalta a parlament.

Nyilatkozataiban arról biztosította a kelet-ukrajnai régiók lakosait, hogy a két keleti régió Ukrajnához tartozik, és az ott élők szabadon beszélhetnek ukránul és oroszul egyaránt.⁵⁸

Porosenko támogatója volt annak a mozgalomnak is, amely a mély válságban lévő országban azzal próbálta csökkenteni a feszültséget, hogy két nyelven (ukránul és oroszul) jelenítette meg plakátokon, hirdetőtáblákon, szórólapokon, az országos televíziós csatornák képernyőinek sarkában, videoklipeken⁵⁹ és az Ukrajnában az egyik legnépszerűbb közösségi hálón külön oldalt kapott⁶⁰ „Єдина країна – Єдина страна” (egységes ország) szlogent.

A magát a nemzeti oldalra pozicionáló értelmiségi körökből azonban sorozatos támadások érik az elnököt a nyelvpolitikai álláspontja miatt (Maszenko–Horobets 2015, Osnach 2015, Shevchuk–Oliynyk 2015). Az egyik ismert kijevi nyelvész, Larysa Maszenko például egy nyelvpolitikai kérdéseket rendszeresen megvitató internetes portálon kijelentette:

„A manapság elterjedt »Єдина країна – Єдина страна« jelszó hibás: valóságosan fixálja a kétnyel-

⁵⁸ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3542553-poroshenko-donbas-budet-svobodno-hovoryt-na-dvukh-yazykakh> és <http://language-policy.info/2015/07/-donbas-bude-vilno-rozmovlyaty-dvoma-movamy-poroshenko/> (2015.9.29.).

⁵⁹ Például https://www.youtube.com/watch?v=O_FfRvzZSv8 (2015.6.25.).

⁶⁰ <http://vk.com/ukrone> (2015.6.25.).

vűséget országos szinten, vagyis megerősíti az orosz mint második államnyelvet. Vagyis nem egyesíti, hanem széttagolja az országot. Azt mondva, *Единая страна*, azaz oroszul fordulva a keletiek felé azt bizonyítjuk, hogy az ukrán, amely a nemzet egyesítésének sajátos szimbóluma, nem kötelező, még az elnök számára sem, ezzel eláruljuk azokat az ukránokat, elsősorban Keleten, akik az orosz környezet folyamatos nyomása ellenére is hűségesek saját nyelvükhöz” (Maszenko–Orel 2014).

Hasonlóan vélekedik egy az Amerikai Egyesült Államokban élő és a Columbia Egyetemen ukrán nyelvet oktató ukrán nyelvész, Yuri Shevchuk is, aki Ukrajnában kiadott *Мовна шизофренія. Quo vadis, Україно? [Nyelvi skizofrénia. Merre tartasz, Ukrajna?]* című brosrájában azt írja:

„Az ukrán társadalom nem csupán túsza lett az »egységes és oszthatatlan Oroszország« birodalmi formulából kölcsönzött »Єдина країна, Єдина страна« gyarmatosító jelszónak, amely igazolja az oroszosítás újabb fordulóját. Beletörődésével és komfortizmusával saját maga vesz részt nyelve és kultúrája megsemmisítésében” (Shevchuk 2015).

Shevchuk szerint a *nyelvi skizofrénia* az a jelenség, amikor a gyarmatosító nyelv folyamatosan élőködik a gyarmatosított nyelven és kultúrán (Shevchuk–Palazhyi 2015). Az Amerikából hazalátogató Shev-

chuk azt is megkérdőjelezi, hogy az orosz nyelvűek jó hazafiak lehetnének:

„A Keleten folyó hibrid háború a kultúra, a civilizáció frontján is kitört. Korábban eléggé világosan látható volt, ki híve és ki ellensége az ukránoknak a nyelv és a kultúra kérdése terén. Most azonban megjelent az »új« patrióták meglepő fogalma, akik szeretik Ukrajnát, de nem szeretik az ukrán nyelvet. Ez a fogalom bennem erős kétségeket ébreszt” (Shevchuk–Vlasiuk 2015).

Metaforikus párhuzamot idézve Gileád és Efraim lakosainak a bibliai Bírák Könyvéből (112: 56) ismert véres konfliktusa (lásd: *Sibboleth/Szibboleth*), illetve az ukrainai háború között, Shevchuk egyértelműen foglal állást az ukrán–orosz kétnyelvűség mindenféle megnyilvánulásával szemben:

„A nyelvi skizofrénia megfosztja az ukrán nyelv védelmező szerepét azokban az egzisztenciális helyzetekben, amikor az életed veszélyben van, és a nyelved alapján meg tudod különböztetni a sajátokat az ellenségtől” (Shevchuk–Palazhyi 2015).

Meggyőződése szerint a kétnyelvűséget propagálók csupán dekoratív álcaként használják az ukrán nyelv megjelenését a nyelvileg skizofrén kétnyelvű szituációkban, s valójában orosz egynyelvűségre törekednek:

„Az ukrán nyelvre csak azért van szükség az itt tömegével jelen lévő oroszosító programokban, hogy

elrejtőzhessenek mögötte. Ha kivonnánk az ukránt, és meghagynánk csupán az oroszot, akkor mindenki megértené, hogy oroszosításnak vagyunk kitéve, aminek ha némi ukránt szórunk a tetejére, megkapjuk azt a helyzetet, amire nagy szükség van a kultúra terén folyó hibrid háborúban: amikor nem lehet tudni, ki ellenség és ki barát, és ki ássa alá az ukrán identitást, és ki az, aki támogatja” (Shevchuk-Palazhyi 2015).

Olyan vélemények is vannak, melyek szerint az újabb forradalom révén hatalomra került politikai elit folytatja a korábbi korszakok oroszosító politikáját, ám most hazafias álcával leplezve (Marusyk 2015a, 2015b). Az ukrán nyelv védelmére létrejött országos koordinációs tanács elnöke például így látja 2015 nyarán a helyzetet:

„az Orosz Birodalom és a Szovjetunió »galambjainak« és »hétéjainak« oroszosítását váltva bekövetkezik a forradalom utáni periódus »patriotikus oroszosítása«. Immár az »egységes ország« nemes jelszavai alatt folytatódik a társadalom nyelvi terének »szabványosítása« oly módon, hogy az ukrán nyelv ne nagyon »üldözze jogaiban« az orosz ajkú hazafiakat” (Marusyk 2015b).

Larysa Maszenko (2015) is gyanúsan méregeti az ukrainai társadalom oroszul beszélő részét:

„Oroszország számára az Ukrajnával folytatott nyelvi és kulturális háborúban aratott győzelem elő-

feltétele volt a jelenlegi fegyveres beavatkozásnak, valamint a Krím és Donbász egy része megszállásának. S a szovjet birodalom újjáélesztésére vonatkozó terveiben a Kreml számít Ukrajna népességének azon részére, melyet az ukrán tömegtájékoztatási eszközök fölötti kontroll révén sikerült »kikristályosítania«.

Sokan az orosz anyanyelvűek által a fronton Ukrajnáért hullatott véráldozatot is kevésnek tartják. Az egyik nyelvpolitikai portálon nyilvánosságra hozott Tweet-bejegyzés szerzője a szeparatisták ellen harcoló orosz ajkúak kapcsán kifejti:

„Valamiképp rá kellene vezetni őket arra a meggyőződésre, hogy az ő moszkvai nyelvük nem egy ideál, hanem sokkal inkább személyes bűnük Ukrajna ellen; azon Ukrajnával szemben, amelyért, szó szerint, vérüket ontják.”

A bejegyzés szerzője szerint az orosz anyanyelvű ukránokat meg kellene győzni arról is, hogy az orosz nyelvű Ukrajna nem érdemli véráldozatot. Majd felteszi a kérdést: [az oroszul beszélő ukránok] „mikor hagyják már el végre mindörökre a csupán második generáció óta anyanyelvükké vált moszkvai orosz beszédet? Ez lesz eredendő bűnük megváltása, ami drágább Ukrajna számára, mint a kiontott vérük.”⁶¹

Civil mozgalmak is rendre az ukránosítást kérik számon az államfőn. A 2015. november 9-ére (az

⁶¹ <http://language-policy.info/2015/11/roman-matsyuk-hrhh/> (2015.11.16).

ukrán nyelv és írásbeliség napjára) az elnöki hivatal elé hirdetett megmozdulás egyik fő követelése az ukrán nyelv különleges státuszának biztosítása, jelszava pedig ez volt: „Ukránosítás – ellenállás a megszállással szemben”.⁶² „Kérjük az elnököt, hogy fogadjanak el egy adekvát nyelvtörvényt, mert nálunk nincs normális nyelvi jogi szabályozás. A Koleszniczenko–Kivalov féle nyelvtörvény⁶³ Putyin térdén íródott, és más célja volt. Az elnök folyton az ukrán nyelv védelméről beszél, de semmi sem történik. Belefáradtunk már a demagógiába. Háború folyik nálunk, az orosz propaganda ömlik a képernyőről, és ez ellen senki nem tesz semmit” – mondta az egyik tüntető.⁶⁴

A minden év november 9-én megünnepeelt ukrán írásbeliség napjának apropóján egy másfél perces videóban a kelet-ukrajnai harcokban részt vett önkéntes egyenruhások mondták el gondolataikat az ukrán nyelvpolitikáról.⁶⁵ A rövidfilm szereplőinek szavai jelzik, hogyan látja az ukrán nemzeti oldal az ukrán és az orosz nyelv szerepét, a nyelvpolitika céljait és feladatait a háborús időkben.

⁶² <http://language-policy.info/2015/11/scho-mozhna-zrobyty-u-den-ukrajinskoji-pysemnosti-ta-movy/> (2015.11.8.).

⁶³ A 2012-ben elfogadott jogszabály parlamenti beterveztői.

⁶⁴ <http://language-policy.info/2015/11/na-bankovij-protestuvaly-proty-rusyifikatsij/> (2015.11.10.).

⁶⁵ <http://language-policy.info/2015/11/vijskovi-ta-volontery-za-klykayut-spilkuvatysya-ukrajinskoyu-video/> (2015.11.10.).

Az első megszólaló elmondta: „Orosz nyelvű családban nőttem fel. A Majdan után váltottam az ukrán nyelv használatára, mert rájöttem: ha ukránul beszélünk, ez a legjobb ellenállás az orosz agresszióval szemben”.

A következő szereplő a Nemzeti Gárda egyenruhájában fejtette ki véleményét. Szerinte mindaddig, amíg egy nyelven beszélünk az ellenséggel, ők „azt gondolják, egyformák vagyunk, és katonákat hoznak újra és újra, hogy »felszabadítsanak« bennünket, és magukhoz csatoljanak”.

A szintén egyenruhában a kamera elé állt soron következő önkéntes meglátása szerint „ellenségeink (...) nyíltan hangoztatják, hogy ahol jelen van az orosz nyelv, ott jelen van az orosz érdek”.

A képen váltakozva feltűnő szereplők elmondják továbbá, hogy „a hatályos törvényi háttér nem támogatja az államnyelv fejlődését”. Nagy átéléssel állapítják meg, hogy „helytállhatunk az első vonalban, de elveszíthetünk egy másik háborút: a harcot a nyelvünkért, az ukránságunkért”.

Végül így foglalják össze az üzenet lényegét: „Ha nem akarod, hogy az orosz katonák eljöjjenek, és »felszabadítsanak« téged és szeretteidet, használd ellenük a leghatalmasabb fegyvert: beszélj ukránul! Váltás ukránra! Követelj a hatalomtól határozott támogatást az ukrán nyelvnek! Emlékezz: az ukrán nyelv a békénk záloga, az ukrán nyelv a mi biztonságunk!”

Az állami rádió- és televíziótestület 2015. november 18-án hivatalos honlapján közzé tett sajtónyilatkozatában kifejezi aggodalmát amiatt, hogy egyre csökken az ukrán nyelvű műsorok aránya az elektronikus médiában; majd a nyilatkozat párhuzamot von az orosz nyelvi terjeszkedés és a háború között. „Ukrajna újkori története, sajnos, példája annak, hogy a nyelvi megszállás után a katonai következik” – áll a sajtóanyagban.⁶⁶

A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy az orosz anyanyelvűek felé tett gesztusokkal egy időben Porosenko a nyugati területek megnyugtatása céljából többször is határozottan kijelentette: az országnak egyetlen államnyelve van és lesz: az ukrán.⁶⁷ Szimbolikus, hogy ezt a kijelentését 2015. február 11-én is megismételte a kormány kibővített ülésén⁶⁸: mindössze néhány órával azelőtt, hogy elindult volna Minszkbe, ahol döntő jelentőségű tárgyalásokon vett részt Németország kancellárja, Angela Merkel, valamint Franciaország és Oroszország elnöke, François Hollande és Vlagyimir Putyin társaságában a fegyverszünet és az ukrajnai béke esélyeiről.⁶⁹

⁶⁶ http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=125094&cat_id=117238 (2015.11.23).

⁶⁷ <http://www.president.gov.ua/en/news/32931.html> (2015.6.4.).

⁶⁸ <http://www.pravda.com.ua/news/2015/02/11/7058200/> (2015.6.25.).

⁶⁹ Az Ukrajna keleti végein zajló fegyveres konfliktus során a „normandiai négyek” (Ukrajna, Oroszország, Németország és Franciaország) képviselőinek Minszkben szervezett találkozóit döntő jelentő-

Az üzenet világos volt: lehet, hogy politikai kompromisszumokra kényszerül az elnök Minszkben, de az ukrán nyelv ügyében nem enged.

Az elnök az orosz nyelvet minősítők sorába is beállt. Egy civil aktivistának a személyi igazolványokban megjelenő nyelvekre vonatkozó levelére írott válaszában az államelnöki hivatal hivatalos honlapján Porosenko annak a véleményének adott hangot, miszerint helytelen, ha az ukrán állampolgárok (hagyományosan ukrán–orosz kétnyelvű) személyi okmányjaiban az ukrán mellett annak az államnak a nyelvén is megjelennek információk, „melyet Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa határozatában olyan államnak minősített, amely agressziót folytat Ukrajna ellen”.⁷⁰

ségűek voltak. Az első minszki fegyverszüneti egyezményt 2014. szeptember 5-én írták alá a felek. A második fegyverszüneti megállapodást 2015. február 12-én szignálták. Teljes mértékben egyik dokumentumban foglaltaknak sem sikerült érvényt szerezni, ám mindkét megállapodást követően jelentősen csökkent a fegyveres összecsapások intenzitása. A két említett egyezmény mellett több fordulója is volt a tárgyalásoknak, de az említett négy ország államfői csak e két alkalommal vettek részt a Belarusz fővárosban folyó egyeztetéseken. A legfőbb vezetők nélkül folyó tárgyalások során az ukrainai delegáció vezetője Leonyid Kucsma volt, aki egy évtizeden keresztül töltötte állt elnökként Ukrajna élén. A négy említett ország elnöke legutóbb 2015. október 2-án Párizsban tárgyalt az ukrainai helyzetről, a minszki egyezmények megvalósításáról.

⁷⁰ <https://petition.president.gov.ua/petition/319> (2015.11.23.).

4. NYELVTÖRVÉNYEK UKRAJNÁBAN (1989–2014)

Miután felvázoltuk az ország nyelvpolitikájának főbb irányvonalait, ebben a részben meghatározott szempontok szerint hasonlítjuk össze Ukrajna négy, nyelvekről szóló törvényét. Az elemzett dokumentumok:

– Ukrajna törvénye „Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság nyelveiről” (hatályos: 1989–2012).⁷¹

– Ukrajna törvénye „A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikálásáról” (hatályos 2003 óta).⁷²

– Ukrajna törvénye „Az állami nyelvpolitika alapjairól” (2012-től hatályos).⁷³

– Ukrajna törvénye „A nyelvek használatának rendjéről Ukrajnában” (tervezet, 2012/2014).⁷⁴

⁷¹ Закон України про мови в Українській РСР. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> (2015.6.25.).

⁷² Закон України „Про ратифікацію європейської хартії регіональних мов або мов меншин.” <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/802-15> (2015.6.25.).

⁷³ Закон України „Про засади державної мовної політики.” <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (2015.6.25.).

⁷⁴ Закон України „Про порядок застосування мов в Україні.” http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0332.html (2015.08.22.).

Az összevetés révén bemutatjuk az 1989–2014 közötti időszak nyelvpolitikai jogalkotásának fő dokumentumait. Az elemzésből láthatóvá válik, miért elégedetlen a nyelvek használatát meghatározó jogszabályokkal minden fél: az ukrán ajkúak éppúgy, mint az orosz anyanyelvűek, illetve Ukrajna más nyelveinek beszélői is.

Annak ellenére, hogy 1991 óta több tucat nyelvtörvény-tervezetet nyújtottak be Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa elé⁷⁵, három törvény szövege mellett csupán egyetlen tervezetre voltunk tekintettel. Azt a tervezetet vontuk be az elemzésbe, amellyel kétszer (2012-ben és 2014-ben) is szeretnék volna felváltani a 2012-ben elfogadott nyelvtörvényt, és amelynek kidolgozásában központi szerepet játszott Leonyid Kravcsuk, a független Ukrajna első elnöke.

4.1. Az 1989-es nyelvtörvény (NyT1989)

A függetlenné válás előtt, még 1989-ben elfogadott nyelvtörvény kompromisszum volt az ukránosítás és a fennálló status quo fenntartása között (Arel 1995: 599, Besters-Dilger 2011: 354). Kulyk (2006: 310) szerint a törvény egyaránt elősegítette az ukrán nemzetépítést és az orosz nyelv folyamatos jelenlétét

⁷⁵ Vyshniak (2009: 128) szerint a nyelvtörvény-tervezetek száma magasabb, mint a bármely más témakörben benyújtott jogszabály-tervezeteké.

az élet számos területén. Kotygorenko (2004: 518–519) olyan kompromisszumként értelmezte a jogszabályt, amely egyrészt kodifikálta ugyan az ukrán államnyelvi státusát, másrészt azonban konzerválta az orosz nyelv privilegizált helyzetét a társadalmi és közélet számos színterén. Ulasiuk (2012: 33–34) szerint „[b]ár a törvény nem biztosít második államnyelvi státuszt az oroszoknak, »a nemzetek közötti érintkezés nyelve a Szovjetunió népei között« pozícióját megerősítették”. Bilaniuk (2003: 50) azonban úgy értékeli, hogy az 1989-es nyelvtörvény „az első jogi lépéseket jelentette az ország deszovjetizálása és 1991-es függetlenné válása felé”.

4.2. Ukrajna törvénye „A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikálásáról” (ECRML/UA)

Ukrajna először 1999-ben ratifikálta a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját.⁷⁶ A dokumentum azonban nem lépett hatályba, a törvényt ugyanis 2000. július 12-én hatályon kívül helyezte Ukrajna Alkotmánybírósága (Ulasiuk 2012: 36–37).⁷⁷ Ezt követően a ratifikációs törvénynek több vál-

⁷⁶ Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.” <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-1350-14> (2015.6.25.).

⁷⁷ <http://zakonrad.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v009p710-00> (2015.6.25.).

tozatát dolgozták ki (Kresina–Yavir 2008: 196). Azonban a Karta következő ratifikálására csak 2003. május 15-én került sor. A ratifikációs dokumentum 2005. szeptember 19-én került letétbe az Európa Tanács főtitkáránál, s a Karta 2006. január 1-től lépett hatályba Ukrajnában.

A dokumentumot rengeteg kritikával illették (Alekseev 2008, Bowring 2014: 74, Csernicskó 2013b). Vitatták a védelme alá volt nyelvek listáját, különösen azt, hogy az orosz nyelv is szerepel ezek között (Maszenko 2007: 38–40). Érveltek amellett, hogy Ukrajnában a Kartát rossz fordításban ratifikálták⁷⁸, és ez félrevezette a képviselőket, akik így tévedésből a kisebbségi nyelvek védelméről, és nem a veszélyeztetett nyelvek védelméről hoztak törvényt, pedig Ukrajnában nem az orosz, hanem az ukrán

⁷⁸ Egyesek szerint a fordítók nem a Karta eredeti angol vagy francia nyelvű szövegét fordították ukránra, hanem az orosz fordítást (Kresina–Yavir 2008: 197). Többen úgy vélik (pl. Shevchuk–Trach 2009: 100, Ruda 2012: 29, Radevych–Vynnytskyi 2013: 63), a Karta eredeti angol, illetve francia címében szereplő „*regional or minority languages*” és „*langues regionales ou minoritaires*” terminust nem úgy kellett volna ukránra fordítani, hogy „*регіональні мови або мови меншин*” (ez szerepel a ratifikációs törvényben), hanem így: „*регіональні або міноритарні мови*”. A két verzió közötti különbség az, hogy az első esetben a Karta hatálya minden olyan nyelvre kiterjed Ukrajnában, amelyek nem rendelkeznek államnyelvi státussal (kisebbségi nyelvek), a második verzió szerint azonban csak azokra a nyelvekre, amelyek veszélyeztetett nyelvek.

szorul védelemre (Maiboroda et al eds. 2008, Shyshkin 2013). 2004-ben 46 parlamenti képviselő kérte, hogy a Karta ratifikációjáról szóló törvényt nyilvánítsák alkotmányellenesnek. A képviselők véleménye szerint a Karta ratifikációja hatalmas anyagi terheket ró Ukrajnára, és a ratifikáció során ezt nem vették figyelembe. Az Alkotmánybíróság azonban elutasította a képviselői beadvány tárgyalását⁷⁹ (Kresina–Yavir 2008: 200–201). Olyan vélemény is van, mely szerint a Karta implementációjára moratóriumot kell hirdetni Ukrajnában, és új ratifikációs törvényt kell alkotni, melyben mindenképpen felül kell vizsgálni és pontosítani szükséges a védelemre szoruló nyelvek listáját (Shemshuchenko–Horbatenko 2008: 162).

Az Igazságügyi Minisztérium 2006. május 10-én kiadott jogi állásfoglalása szerint a Karta hibás fordítása miatt a nemzetközi dokumentum ratifikálása politikai, jogi és társadalmi problémákat okozott Ukrajnában.⁸⁰ Az Európa Tanács szakértői jelentése⁸¹ is kitér arra, hogy az ukrán fél új fordítást szeretne készíttetni a Kartáról. Ám erre 2015 novemberéig nem került sor.

⁷⁹ <http://npa.iplex.com.ua/doc.php?uid=1077.1288.0> (2015.6.14.).

⁸⁰ <http://old.minjust.gov.ua/7477> (2015.6.14.).

⁸¹ http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/UkraineECRML1_en.pdf (2015.6.23.), 4. old.

4.3. Ukrajna törvénye „Az állami nyelvpolitika alapjairól” (NyT2012)

Az új nyelvtörvényt több próbálkozás után, politikai háttéralkuk közepette, botrányos körülmények között fogadta el a parlament 2012. július 3-án (Fedinec–Cserniczkó 2012, Moser 2013), s hosszú és fordulatos volt az út addig, amíg a megszavazott dokumentumot aláírta Volodimir Litvin, a parlament akkori házelnöke, majd az elnök, Janukovics (Fedinec 2013, Cserniczkó–Fedinec 2015).

Végül a törvény szövege 2012. augusztus 10-én jelent meg a *Голос України* [Ukrajna Hangja] című hivatalos lapban, és ezzel hatályba lépett az „Az állami nyelvpolitika alapjairól” címet viselő jogszabály.⁸²

A törvényt többször próbálták alkotmányellenesnek minősíteni. 2012-ben például 51 parlamenti képviselő kérte ezt az Alkotmánybíróságtól. A beadványozók szerint a törvény cikkelyei „módosítják az ukrán nyelvnek Ukrajnában való használatának a kereteit, [...] hozzájárulnak a regionális nyelveknek az államnyelvvvel szembeni dominanciája kialakulásához”. Az Alkotmánybíróság 2013. március 27-i 10-y/2013. számú állásfoglalása szerint a parlamenti képviselők beadványa „feltételezéseket fogalmaz meg”, és „a feltételezések nem tekinthetők

⁸² Закон України „Про засади державної мовної політики”. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (25-06-2015).

megfelelő érveknek a jogi dokumentum, vagy annak bizonyos rendelkezései alkotmányellenesnek való nyilvánításához”.⁸³

2014. július 7-én 57 parlamenti képviselő ismét az Alkotmánybírósághoz fordult a nyelvtörvény ügyében.⁸⁴ Indoklásuk⁸⁵ szerint: a törvény szűkíti az államnyelv használati körét; megengedi, hogy bizonyos nyilvános helyzetekben ne használják az államnyelvet; a törvény csak 18 nyelvet védelmez, további 12 kisebbségi nyelv diszkriminatív módon kimaradt a törvényből; a törvényt a parlamenti házszabály megsértésével fogadták el.

Mivel az Alkotmánybíróság nem tárgyalta a beadványt, 2015. június 18-án Kijevben a testület épülete előtt társadalmi aktivisták követelték, hogy nyilvánítsák alkotmányellenesnek a nyelvtörvényt.⁸⁶ Az Alkotmánybíróság a kérdésben hozzá forduló egyik társadalmi aktivistának 2015. július 16-án 4-14-18/1352. számú levelében adott választ. Ebben az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy mivel a nyelvtörvényt előbb eltörölte a parlament, majd az erről szóló jogszabály nem lépett hatályba, illetve a par-

⁸³ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v010u710-13> (2015.6.23.).

⁸⁴ <http://www.unian.ua/politics/1044012-konstitutsiyniy-sud-vidkriv-provadjennya-schodo-movnogo-zakonu.html> (2015.9.14.).

⁸⁵ <http://ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=252116> (2015.6.23.).

⁸⁶ <http://language-policy.info/2015/06/movnyj-zakon-maje-butj-vyznany-nekonstytusijnym-aktyvisty/> (2015.6.23.).

lament új nyelvtörvény kidolgozásával bízott meg egy bizottságot, a parlamenti képviselők beadványának tárgyalását a testület elhalasztotta, ám továbbra is folyik a határozathozatalhoz szükséges anyagok előkészítése.⁸⁷

4.4. A Kravcsuk féle nyelvtörvény-tervezet (KT)

A Ruszlan Kosulinszkij vezetésével 2014. március 4-én megalakult parlamenti bizottság végül nem készített új nyelvtörvénytervezetet. Kosulinszkij a parlament április 11-i ülésén hivatalosan is bejelentette, hogy a Kravcsuk vezetésével⁸⁸ 2012-ben kidolgozott nyelvtörvénytervezetet terjesztik be a parlament elé. A tervezethez a bizottság egyes tagjai és több felkért szakértő számos kritikai kommentárt fűzött (Hodinka 2014).⁸⁹ Ezért Kosulinszkij elmondta, hogy a tervezet szövegét a parlamenti vita előtt elküldik véleményezésre a Velencei Bizottsághoz, az EBESZ-hez, az Európa Tanácshoz, valamint minden ukrainai nemzeti kisebbség képviselőihez.⁹⁰

⁸⁷ <http://vysnovky.com/separateopinion/2063-golova-ksu-viznav-shcho-chekaje-vkazivok-vid-prezidenta> (2015.6.10.).

⁸⁸ Valójában Kravcsuk nem vállalt tevékeny szerepet a tervezet kidolgozásában, csupán nevét adta a dokumentumhoz.

⁸⁹ <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/90599.html> (2015.6.9.).

⁹⁰ <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5239.html> (2015.6.25.).

Ugyanakkor a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény monitoringja kapcsán Ukrajnában tett ad hoc látogatás után az Európa Tanács tanácsadó testülete az ukrainai helyzettel kapcsolatban a következő álláspontot tette közzé 2014. április 2-án:

„A jelenlegi nyelvi szabályozás hatályban maradt, nincs közvetlen szükség módosítások elfogadására. Sőt, ez további jelentős feszültségeket okozhat a jelenlegi helyzetben. A tanácsadó testület sürgeti a hatóságokat, hogy tartózkodjanak az elhamarkodott változtatásoktól ezen a területen, és hogy vegyenek részt egy átfogó és hatékony konzultációs folyamatban valamennyi kisebbséggel, mielőtt bármilyen további lépéseket tesznek.”⁹¹

Hasonlóan vélekedett ukrainai látogatása után tett nyilatkozatában az EBESZ kisebbségi főbiztosa, Astrid Thors is, aki 2014. április 7-én kifejtette:

„Nem lehet kétséges, hogy a 2012-es törvény az állami nyelvpolitika alapjairól továbbra is érvényben van, és jogilag semmi sem változott a nyelvek

⁹¹ „With the present language legislation remaining in force, there is no immediate necessity to adopt amendments. Moreover, doing so could create considerable further tension in the current context. The Advisory Committee urges the authorities to refrain from moving too hastily in this field and to engage in a comprehensive and effective consultation process with representatives of all minorities before taking any further steps.” <http://www.refworld.org/docid/534258f84.html> (2015.6.5). Lásd még: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2178937&Site=CM> (2015.6.5).

státuszát illetően. [...] Ezért nincs szükség arra, hogy az ukrán parlament bármilyen új döntést elsiessen. Remélem, hogy minden politikai erő csatlakozik ehhez a véleményhez.”⁹²

2015. november végén a 2012-ben elfogadott nyelvtörvény – a nemzetközi szervezetek ajánlásaival összhangban – továbbra is hatályban van.

4.5. A törvények összehasonlítása

Az ukrán nyelvi jogi dokumentumok szövegét összevetve megvizsgáljuk, hogy a négy dokumentum:

- milyen nyelvekre terjed ki;
- hogyan határozza meg az ukrán nyelv státuszát;
- milyen státuszt biztosít az orosz nyelvnek és a többi kisebbségi nyelvnek;
- milyen feltételek esetén teszi lehetővé a kisebbségi nyelvek használatát a regionális és helyi állami, önkormányzati hivatalokban;
- milyen közigazgatási egységek szintjén engedélyezi a kisebbségi nyelvek hivatalos használatát;

⁹² „There can be no doubt that the 2012 Law on the ‘Principles of the State Language Policy’ remains in force, and, legally, nothing has changed regarding the status of languages. [...] Therefore, there is no need for the Ukrainian Parliament to rush to make any new decisions. I hope that all political forces can adhere to this opinion.” <http://www.osce.org/hcnm/117175> (2015.6.12.).

- előírja-e, vagy csupán engedélyezi (bizonyos feltételek esetén) a kisebbségi nyelvek hivatalos használatát;

- előírja-e a hivatalnokok számára a kisebbségi nyelvek ismeretét ezeknek a nyelveknek az elterjedési területén;

- lehetővé teszi-e az államnyelv használatának elkerülését azokban a helyzetekben, ahol a kisebbségi nyelvek használhatók a hivatalokban;

- hogyan szabályozza a kisebbségi nyelven folyó oktatást;

- lehetővé teszi-e a kisebbségi nyelvek megjelenését olyan szimbolikus helyeken, mint a személyes okmányok (személyi igazolvány, iskolai végzettséget igazoló okirat).

2. táblázat. Ukrajna lakossága nemzetiség⁹³ és anyanyelv⁹⁴ szerint (2001-es census adatai alapján)

	nemzetiség szerint		anyanyelv szerint	
	fő	%	fő	%
ukrán	37 531 510	77,80018	32 570 743	67,51686
orosz	8 334 141	17,27609	14 273 670	29,58831
belarusz	275 763	0,57164	56 249	0,11660
moldáv	258 619	0,53610	185 032	0,38356

⁹³ Forrás: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (2015.6.14).

⁹⁴ Forrás: <http://ukrcensus.gov.ua/eng/notice/news.php?type=2&id1=21> (2015.6.14).

krími tatár	248 193	0,51449	231 382	0,47964
bolgár	204 574	0,42407	134 396	0,27859
magyar	156 566	0,32455	161 618	0,33502
román	150 989	0,31299	142 671	0,29575
lengyel	144 130	0,29877	19 195	0,03979
zsidó (jiddis)	103 591	0,21474	3 307	0,00686
örmény	99 894	0,20707	51 847	0,10748
görög	91 548	0,18977	6 029	0,01250
cigány	47 587	0,09864	22 603	0,04685
német	33 302	0,06903	4 206	0,00872
gagauz	31 923	0,06617	23 765	0,04926
szlovák	6 397	0,01326	2 768	0,00574
karaim	1196	0,00248	96	0,00020
krimcsak	406	0,00084	21	0,00004
ruszin	10 183	0,02111	6725	0,01394
egyéb	510 390	1,05800	143 142	0,29672
nem adta meg	-	-	201 437	0,41756
Ukrajna	48 240 902	100	48 240 902	100

Az 1989-es nyelvtörvény [3] és a Karta ukrainai ratifikációs törvénye [2] az ország nemzetiségeinek, nemzeti kisebbségeinek nyelveire terjed ki. A 2012-es nyelvtörvény [7.2] és a Kravcsuk vezetésével ki-

dolgozott tervezet [5.1] azonban a törvények hatálya alá vont nyelvek anyanyelvi beszélőinek jogait határozza meg.⁹⁵ A különbség lényeges. Ukrajnában ugyanis jelentős eltérés van a lakosság nemzetiségi és anyanyelvi összetétele között. Amint az a 2. táblázatból is látható, a népszámlálások során sokkal nagyobb arányban vallották magukat ukrán nemzetiségűnek, mint ukrán anyanyelvűnek. A nemzetiségekhez, nemzeti kisebbségekhez tartozók száma és aránya így jóval kisebb, mint ahányan a nyelvi kisebbségek képviselői vannak.⁹⁶

3. táblázat. A lakosság mekkora részére terjed(ne) ki az adott törvény hatálya, ha a nemzetségek nyelveire, illetve ha a kisebbségi nyelvek anyanyelvi beszélőire terjed(ne) ki (a 2001-es census adatai alapján)

	NyT1989	ECRML/UA	NyT2012	KT
nemzetiség szerint	22,18	20,81	21,14	21,12
anyanyelv szerint	32,05	31,60	31,77	31,75

⁹⁵ A szögletes zárójelbe tett számok azt jelölik, hogy a tárgyalt részt az adott törvény melyik cikkelye tartalmazza. A [7.2] például azt jelzi: 7. cikkely 2. pont.

⁹⁶ Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajnában kétszeri halasztás után 2001-ben tartották az első és mindmáig egyetlen népszámlálást. Ennek adatai nyilván elavultak, mégis kénytelenek vagyunk ezeket használni. A következő censzust többször is elhalasztották. Várható időpontja ismeretlen.

A 3. táblázatban azt foglaltuk össze, hogy a 2001-es census adatai alapján a lakosság mekkora részét érintik/érintenék az elemzett törvények akkor, ha:

a) a nemzeti kisebbségek nyelveire, illetve

b) ha a kisebbségi nyelvek anyanyelvi beszélőire terjed(ne) ki a hatályuk (vastag betűvel azt jelöltük, mi az adott jogszabály tárgya).

Az 1989-es jogszabály minden ukrainai nemzeti kisebbség nyelvét védelmezi, összesen közel 130 nyelvet (Bowring 2009: 84).⁹⁷ Bár a Karta a regionális vagy kisebbségi nyelvek védelmét tekinti tárgyának, a nemzetközi dokumentum ukrainai ratifikációs törvénye (ECRML/UA) Ukrajna 13 nemzeti kisebbségének nyelvére terjed ki. A 2012-es nyelvtörvény 18 ukrainai regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek jogait rögzíti. A Kravcsuk féle tervezet eggyel kevesebb regionális vagy kisebbségi nyelv beszélőinek jogait kodifikálja, mint a hatályos nyelvtörvény: a ruszin nem szerepel a listában (4. táblázat).⁹⁸

⁹⁷ „Az össz-ukrainai népszámlálás adatai szerint több, mint 130 nemzetiség és etnikum képviselői élnek az ország területén” (Kuras–Pirozhkov eds. 2004: 99).

⁹⁸ A ruszint Ukrajna a 2012-es nyelvtörvény megjelenésével ismerte el önálló nyelvként: korábban a hivatalos ukrán álláspont az volt, hogy a ruszin az ukrán nyelv egyik nyelvjárása, a ruszinok pedig az ukránok egyik néprajzi csoportja, szubetnosza (erről bővebben lásd: Cserniczkó 2013a: 321–330).

4. táblázat. Milyen nyelvekre terjed ki a törvények hatálya

NyT1989	ECRML/UA	NyT2012	KT
<p>Minden ukránjai nemzeti kisebbség nyelve. Kb. 130 nyelv (a lakosság 22,18%-a).</p>	<p>13 nemzeti kisebbség nyelve: belarusz, bolgár, görög, gagauz, zsidó [<i>sic!</i>], krími tatár, moldáv, német, lengyel, orosz, román, szlovák és magyar (a lakosság 20,81%-a).</p>	<p>18 regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélői: orosz, belarusz, bolgár, örmény, gagauz, jiddis, krími tatár, moldáv, német, újgörög, lengyel, roma, román, szlovák, magyar, ruszin, karaim, krimcsak (a lakosság 31,77%-a).</p>	<p>17 regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélői: belarusz, bolgár, örmény, gagauz, jiddis, karaim, krími tatár, krimcsak, moldáv, német, újgörög, lengyel, roma, orosz, román, szlovák, magyar (a lakosság 31,75%-a).</p>

Egyáltalán nem mindegy tehát, hogy az egyes jogszabályok a nemzetiségek, nemzeti kisebbségek nyelveinek, vagy az egyes nyelvek anyanyelvi beszélőinek a jogait védik. A 2001-es census idején 5,5 millió ukrán nemzetiségű vallotta orosz anyanyelvűnek magát (5. táblázat). Így az orosz nemzeti kisebbséghez tartozók aránya 17,28% volt, az orosz anyanyelvűeké viszont jóval magasabb. Az 5,5 millió orosz anyanyelvű ukrán (a lakosság 11,5%-a) nem

tagja a nemzeti kisebbségeknek, de anyanyelvi szempontból a kisebbségi nyelvek beszélői közé tartoznak.

5. táblázat. Ukrajna lakossága anyanyelv és nemzetiség szerint a 2001-es census adatai alapján

Forrás: Csernicskó–Ferenc (2010: 330).

NEMZETISÉG ÉS ANYANYELV	FŐ	%
ukrán nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	31 970 728	66,27
orosz nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	328 152	0,68
ukrán anyanyelvű nemzeti kisebbségek	278 588	0,58
UKRÁN ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	32 577 468	67,53
orosz nemzetiségű orosz anyanyelvűek	7 993 832	16,57
ukrán nemzetiségű orosz anyanyelvűek	5 544 729	11,49
orosz anyanyelvű nemzeti kisebbségek	735 109	1,52
OROSZ ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	14 273 670	29,59
kisebbségek, akiknek anyanyelve és nemzetisége megegyezik	1 129 397	2,34
kisebbségek, akik valamely más kisebbség nyelvét tekintik anyanyelvüknek	260 367	0,54
KISEBBSÉGI ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	1 389 764	2,88
UKRAJNA ÖSSZESEN	48 240 902	100

Az 1989-es [2] és a 2012-es nyelvtörvény [6], valamint a Kravcsuk vezette csoport tervezete [4] egyaránt az ukránt definiálja egyetlen államnyelv-ként. A Karta ratifikációs törvénye nem szól az államnyelvről (6. táblázat).

6. táblázat. Az államnyelv definiálása a vizsgált törvényekben

NyT1989	ECRML/UA	NyT2012	KT
Az Ukrán SzSzK államnyelve az ukrán nyelv. [2.]	Nem rendelkezik az államnyelvről.	Ukrajna államnyelve az ukrán nyelv. [6.]	Ukrajna államnyelve az ukrán nyelv. [4.]

Az 1989-ben hozott nyelvtörvény az orosz „a nemzetek közötti érintkezés nyelve a Szovjetunió népei számára” státusszal ruházza fel [4]. Az orosz kiemelt státusát az 1996-ban elfogadott Alkotmány is megerősíti (Stepanenko 2003: 117). A másik három dokumentum nem szól külön az orosz státusáról: az orosz egyike az ukrainai kisebbségi nyelveknek (7. táblázat). Pedig az orosz – történelmi okokból, az országban betöltött funkciói szempontjából és beszélői számát tekintve egyaránt – jelentősen kiemelkedik a viszonylag kis számú beszélővel rendelkező ukrainai kisebbségi nyelvek közül. Az orosz nyelv különleges helyzetére Ukrajnában a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának szakértői testülete is felhívta Ukrajna figyelmét 2010. november 27-én kiadott értékelésében (Ruda 2012: 28, Ulasiuk 2012: 38).

Az ukrainai kisebbségi helyzet egyik fontos jellemzőjét foglaltuk össze a 8. táblázatban. Nemzetiségi alapon az ország polgárainak 22,18%-a tartozik a nemzeti kisebbségekhez. Anyanyelv alapján a lakos-

ság 32,47%-a a nyelvi kisebbségek valamelyikéhez tartozik. Ám a táblázatból az is kiderül, hogy nemzeti-ségi szempontból az összes kisebbségi állampolgár 77,89%-a orosz nemzetiségű. Anyanyelv alapján még magasabb az oroszok aránya a kisebbségek körében: 91,13%. Ukrajna lakosságán belül az ukrán és orosz nemzetiségűek együttes aránya 95,1%, az ukrán és orosz anyanyelvűek együtt a népesség 97,1%-át teszik ki. Jól látható tehát, hogy Ukrajnában a kisebbségi kérdés csaknem egyetlen jelent az orosz közösség ügyével, az oroszok mellett a többi etnikai vagy nyelvi csoport súlya nem számottevő.

7. táblázat. Az orosz nyelv státusa az elemzett törvényekben

LL1989	ECRML/UA	LL2012	KD
A nemzetek közötti érintkezés nyelve a Szovjetunió népei számára. [4.]	Nem emeli ki, a nemzeti kisebbségek nyelveinek egyike. [2.]	Nem emeli ki, a regionális vagy kisebbségi nyelvek egyike. [7.2.]	Nem emeli ki, a regionális vagy kisebbségi nyelvek egyike. [5.1.]

A még a függetlenné válás előtt elfogadott nyelvtörvény nemzeti kisebbségek nyelveiként definiálja az országban használatos kisebbségi nyelveket. A Karta ukrainai ratifikációjáról szóló jogszabályban – annak ellenére, hogy a Karta eredetileg a regionális vagy kisebbségek nyelveit védelmezi – az áll, hogy a törvény hatálya meghatározott „nemzeti kisebbségek

nyelveire” terjed ki. A 2012-es nyelvtörvény és a felváltására készült tervezet „regionális vagy kisebbségi nyelvek”-ként határozza meg tárgyát (9. táblázat).

8. táblázat. *Ukrajna kisebbségi (nem ukrán nemzetiségű) polgárai nemzetiség és anyanyelv alapján a 2001-es népszámlálás adatai alapján*

kisebbségi	fő (%)	ebből:	fő	az össz- lakos- ság %- ában	a ki- sebb- ségek %- ában
nemzetiség szerint	10.699.209 (22,18%)	Orosz	8.334.141	17,28	77,89
		Egyéb	2.365.068	4,90	22,11
anyanyelv szerint	15.663.434 (32,47%)	Orosz	14.273.670	29,59	91,13
		Egyéb	1.389.764	2,88	8,87

9. táblázat. *A törvények hatálya alá eső kisebbségi nyelvek státuszának megnevezése*

NyT1989	ECRML/UA	NyT2012	KT
Nemzeti kisebbségek nyelvei. [3.]	Nemzeti kisebbségek nyelvei. [2.]	Regionális vagy kisebbségi nyelvek. [7.2.]	Regionális vagy ki- sebbségi nyelvek. [5.1.]

Ukrajna Alkotmánya 10. cikkének az Alkotmánybíróság 1999. december 14-én kelt 10-пн/99. számú hivatalos értelmezése szerint az ország egyetlen államnyelve az ukrán; az államnyelv egyben hivatalos

nyelv is.⁹⁹ Ugyanakkor az állásfoglalás 2. bekezdés 1. pontja értelmében az a tény, hogy Ukrajnának csak egy államnyelve van, nem jelenti azt, hogy kizárólag az ukrán nyelv használható hivatalos nyelvi funkcióban közéleti, nyilvános kommunikációs eszközként. Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint:

„Az államnyelv mellett a végrehajtó hatalom helyi szerveinek, a Krími Autonóm Köztársaság szerveinek, valamint a helyi önkormányzatok hatáskörének a gyakorlása során az ukrainai törvények által meghatározott rend és keretek között használható az orosz és más kisebbségi nyelvek is.”

A regionális vagy kisebbségi nyelvek használati körének a kiszélesítése nem csökkenti az államnyelv használati körét. Az ukrán nyelv Ukrajna állam- és hivatalos nyelveként Ukrajna egész területén kötelezően használatos a törvényhozói, a végrehajtói és az igazságszolgáltatási szervek hatáskörének a gyakorlásában, a nemzetközi szerződésekben, az oktatási folyamat minden szintjén az összes oktatási intézményben (Tóth–Csernicskó 2013: 17–19). Az Alkotmánybíróság fent említett 1999-es állásfoglalása előírja az államnyelv kötelező használatát Ukrajna egész területén az államigazgatásban és az önkormányzatok munkája során. A Karta ukrainai ratifikációja és a 2012-es nyelvtörvény elfogadása után gyakori érv volt, hogy a regionális vagy kisebbségi

⁹⁹ <http://zakonrad.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v010p710-99> (2015.6.25.).

nyelvek kiszorítják az államnyelvet a hivatalokból. Azonban mindegyik elemzett jogszabály több cikkelyben is kiemeli, hogy az államnyelv használata kötelező a törvényhozó és végrehajtó szervek, az önkormányzatok munkájában, illetve az oktatásban is (10. táblázat).

10. táblázat. Az államnyelv kötelező használatát előíró passzusok az elemzett jogszabályokban

NyT1989	ECRML/UA	NyT2012	KT
A törvényhozó és végrehajtó szervek, önkormányzatok munkájában és oktatásban az ukrán mint államnyelv használata kötelező. [több cikkelyben is]	Az államnyelv támogatására, fejlesztésére vonatkozó lépések nem értelmezhetők úgy, mint amelyek korlátozzák a kisebbségi nyelvek használatát. [5.]	Az ukrán mint államnyelv használata kötelező a törvényhozó és végrehajtó szervek számára és az oktatásban Ukrajna egész területén. [6.2.]	Az ukrán mint államnyelv használata kötelező a törvényhozó és végrehajtó szervek számára és az oktatásban, valamint a társadalmi élet nyilvános szférájában Ukrajna egész területén. [4.2.]

Bizonyos feltételek mellett mindegyik törvény lehetővé teszi a kisebbségi nyelvek megjelenését is a

nyilvános szférában, rendszerint az államnyelv mellett. Az elemzett jogszabályok többsége demográfiai küszöböt szab a kisebbségi nyelvek hivatalos szituációkban történő használatához (11. táblázat).

11. táblázat. A kisebbségi nyelvek használatának demográfiai küszöbe Ukrajnában

NyT1989	ECRML/UA	NyT2012	KT
Azokon a közigazgatási egységeken belül, ahol az adott nemzeti kisebbség képviselőinek aránya magasabb, mint 50%. [3.]	Nincs konkrétan meghatározva.	Ha egy közigazgatási egység területén a 18 közül egy (vagy több) nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-ot. [7.3.]	Ha egy település területén a 18 közül egy nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 30%-ot. [5.2.]

Az 1989-es törvény abban az esetben teszi lehetővé a nemzeti kisebbségek nyelveinek használatát az állami hivatalokban, ha egy közigazgatási egység határain belül az adott nemzeti kisebbség képviselői abszolút többséget alkotnak [3]. A kisebbségi nyelv használatának demográfiai küszöbe tehát nagyon magas: 50% (Bowring 2009: 85). A kisebbségi nyelv használata ekkor sem kötelező, csupán lehetőség.

A hatályos nyelvtörvény szerint akkor használhatók a hivatalokban, helyi önkormányzatokban a regionális vagy kisebbségi nyelvek, ha anyanyelvi

beszélőik aránya eléri a 10%-ot egy adminisztratív egység területén [7.3]. Ilyen esetekben a törvény kötelezően előírja a kisebbségi nyelv használatát a szóbeli és írásbeli ügyintézésben. A helyi önkormányzatoknak határozataikat is publikálniuk kell az ukrán mellett kisebbségi nyelven is [7.7, 10–11].

A Kravcsuk vezette bizottság által kidolgozott tervezet a 2012-es törvényben meghatározott 10%-os arányt 30%-osra kívánja emelni [5.2]. A kisebbségi nyelv használata azonban akkor sem előírás, ha beszélői eléri a 30%-os arányt. Ha egy adminisztratív egység területén a kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 30%-ot, akkor egy kezdeményező csoportnak a törvény alkalmazásához össze kell gyűjtenie a lakosság 30%-ának aláírását. Az összegyűjtött aláírásokat a megyei önkormányzathoz kell továbbítani, amely a parlament elé terjeszti be a helyi önkormányzat igényét a kisebbségi nyelv használatára. A kisebbségi nyelv csak akkor alkalmazható az államnyelv mellett a helyi állami hivatalokban, ha ezt a parlament (minden település esetében külön-külön) jóváhagyja.

A Karta ratifikációs törvénye nem határoz meg konkrét demográfiai küszöböt. Ehelyett úgy fogalmaz, hogy ott engedélyezi a regionális vagy kisebbségi nyelv használatát a regionális vagy helyi önkormányzatok területén, ahol ezt a regionális vagy kisebbségi nyelveket használók száma indokolja [4c].

A Karta ratifikálásáról szóló ukrainai törvény nem határozza meg pontosan azt sem, milyen regionális vagy helyi közigazgatási egység területén használhatóak a regionális vagy kisebbségi nyelvek. Az 1989-es [3] és a 2012-es [1] nyelvtörvény pontosan körülírja, hogy a kisebbségi nyelvek használata megyei, járási és települési (város, városi típusú település és falu) szintű közigazgatási egységek területén használható. Hiába 29,59% tehát az orosz anyanyelvűek aránya Ukrajnában, a hatályos nyelvtörvény szerint országos szinten csak az ukrán államnyelv és hivatalos nyelv. A nyelvtörvénytervezet jelentősen szűkítené a kisebbségi nyelvek használati körét. A tervezet az egyéb feltételek teljesülése esetén is csak települési szinten tenné lehetővé a kisebbségi nyelvek használatát az állami hivatalokban, a megyék és a járások szintjén nem [5.2] (12. táblázat).

12. táblázat. Milyen közigazgatási szintre terjed ki a jogszabály hatálya?

NyT1989	ECRML/UA	NyT2012	KT
Megye, járás, település. [3.]	Nincs konkrétan meghatározva.	Megye, járás, település. [1.]	Kizárólag helyi (települési) önkormányzat (város, falu). [5.2.]

Ahhoz, hogy a kisebbségi nyelveket használni lehessen az önkormányzatok munkájában, olyan állami tisztviselőkre van szükség, akik az államnyelv mellett

ismerik ezeket a nyelveket is. A még szovjet időkben elfogadott törvény előírta, hogy az állami tisztviselőknek ismerniük kell az ukrán és az orosz nyelvet. Emellett – azokon a területeken, ahol a nemzeti kisebbségek képviselői többséget alkotnak – a hivatali teendők ellátásához szükséges szinten a nemzeti kisebbség nyelvét is [6]. A Karta ratifikálásával Ukrajna azt vállalta, hogy lehetőség szerint a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatának területein ezeket a nyelveket ismerő köztisztviselőket neveznek ki [4c]. A 2012-es nyelvtörvény [11.3] és a Kravcsuk féle tervezet [9.3] nem írja elő egyértelműen a kisebbségi nyelv ismeretét, csak (meghatározott feltételek esetén) a használatát (13. táblázat).

13. táblázat. A kisebbségi nyelvek ismeretének kötelezettsége az államigazgatásban dolgozók számára

NyT1989	ECRML/UA	NyT2012	KT
A tisztségviselőknek ismerniük kell az ukrán és orosz nyelvet, valamint szükség esetén a hivatali teendők ellátásához szükséges szinten a nemzeti kisebbség nyelvét. [6.]	Lehetőség szerint a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatának területein ezeket a nyelveket ismerő köztisztviselőket neveznek ki. [4.c]	Nem írja elő egyértelműen a kisebbségi nyelv ismeretét, csak (a megfelelő feltételek esetén) a használatát. [11.3.]	Nem írja elő egyértelműen a kisebbségi nyelv ismeretét, csak (a megfelelő feltételek esetén) a használatát. [9.3.]

14. táblázat. Az anyanyelvi oktatás lehetősége a kisebbségek számára

NyT1989	ECRML/UA	NyT2012	KT
Az oktatás nyelvének megválasztása elidegeníthetetlen jog; az állam garantálja az anyanyelvi oktatáshoz való jogot. [25.]	Csak azon tanulók számára biztosított, akiknek családja ezt kívánja, és létszámuk elegendőnek minősül. [4.a]	Az oktatás nyelvének megválasztása állampolgári jog, az oktatás minden szintjén; az állam garantálja az anyanyelvi oktatáshoz való jogot. [20.]	Csak ott működhet nem ukrán nyelvű oktatási intézmény, ahol a kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya legalább 30%. [17.1.] A nem állami oktatási intézmények maguk határozhatják meg a tananyagukat. [17.3.]

Az 1989-es [25.] és a 2012-es [20.] jogszabály szerint az oktatás nyelvének megválasztása elidegeníthetetlen jog; utóbbi törvény az óvodától a felsőoktatásig az oktatás minden szintjén garantálja az anyanyelven folyó oktatást. A Karta ukrainai verziója szerint csak azoknak a kisebbségi tanulóknak biztosított az anyanyelvi oktatás joga, akiknek családja ezt kívánja, és létszámuk elegendőnek minősül [4.a]. A tervezet szerint a nem állami oktatási intézmények

saját maguk határozzák meg az oktatás nyelvét [17.3.]. Nem ukrán nyelven oktató állami oktatási intézmény csak ott működhet, ahol egy regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 30%-ot, és a parlament jóváhagyta a nyelvtörvény alkalmazását ezen a településen [17.1.] (14. táblázat). A tervezet szerint tehát nem lehetne állami orosz tannyelvű iskola például Kijevben, ahol 2001-ben 25,27% volt az orosz anyanyelvűek aránya; de nem működhetne állami magyar tannyelvű iskola Ungváron és Munkácson sem.

Szimbolikus, hogy milyen nyelvek jelenhetnek meg az állampolgárok személyazonosságát igazoló dokumentumokban. A ma már hatályon kívüli 1989-es nyelvtörvény szerint Ukrajna állampolgárainak személyi igazolványa kétnyelvű: a bejegyzések államnyelven és oroszul szerepelnek benne [14.]. Az új nyelvtörvény előírja, hogy a személyes okmányokban ukrán nyelven szerepelniük kell az adatoknak; emellett az állampolgár egyéni kérelmére a törvényben megnevezett 18 regionális vagy kisebbségi nyelv egyikén is fel lehet tüntetni a személyes adatokat (ukrán nyelvű az okmány, ha az állampolgár nem nyújt be más igényt) [13.1.]. A Kravcsuk vezette bizottság tervezete szerint a személyes okmányok nyelve az ukrán, illetve a törvények által előírt más nyelv [10.1.] (15. táblázat).

15. táblázat. A személyes okmányok (pl. személyi igazolvány) nyelve(i)

NyT1989	ECRML/UA	NyT2012	KT
Ukrán és orosz. [14.]	Nem rendelkezik erről.	Ukrán, illetve (állampolgári kérésre) egy regionális vagy kisebbségi nyelv. [13.1.]	Ukrán, illetve a törvény által előírt más nyelv. [10.1.]

A jogszabályokban megfogalmazott feltételek teljesülése esetén sem írja elő mindegyik elemzett törvény a kisebbségi nyelvek használatát (16. táblázat). Az 1989-es törvény szerint csupán lehetőség a nemzeti kisebbség nyelvének használata az államnyelv mellett az egyéb előírt feltételek esetén. A Karta ukrainai ratifikációs törvénye szintén nem teszi kötelezővé a regionális vagy kisebbségi nyelvek alkalmazását meghatározott esetekben, csupán megengedi azt. A Kravcsuk féle tervezet számos egyéb tényező és feltétel teljesülése esetén is csupán lehetőséget teremt a regionális vagy kisebbségi nyelv alkalmazására, de nem írja ezt elő. Kizárólag a 2012-es nyelvtörvény teszi kötelezővé bizonyos esetekben a kisebbségi nyelvek használatát: három csoportba sorolja az érvényesíthető nyelvi jogokat (Tóth-Csernicskó 2013: 6–7, 2014: 16–18).

16. táblázat. Alkalmazhatók vagy alkalmazandók a törvényben foglalt jogok (a demográfiai küszöb megléte esetén)?

NyT1989	ECRML/UA	NyT2012	KT
<p>Azokon a köz-igazgatási egységeken belül, ahol egy nemzeti kisebbség képviselőinek aránya magasabb, mint 50%, a nemzeti kisebbség nyelvének használata lehetséges az államnyelv mellett. [3., 10–11.]</p>	<p>Azon helyi és regionális hatóságok területén, ahol ezt a regionális vagy kisebbségi nyelveket használók száma indokolja, az állam megengedi ezeknek a nyelveknek a használatát a regionális vagy helyi közigazgatásban, határozataikat, hivatalos dokumentumaik publikálhatók ezeken a nyelveken; használhatják a kisebbségi nyelveket a vitában. [4.c]</p>	<p>Ahol egy regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-ot, a kisebbségi nyelv használata kötelező az államnyelv mellett; az önkormányzatok határozataikat ezeken a nyelveken is közzéteszik; használhatják a kisebbségi nyelveket a vitában. [7.7; 10–11.] Bizonyos esetekben az önkormányzat mérlegelheti, hogy használja-e az államnyelv mellett a kisebbségi nyelvet is. Néhány esetben egyéni kérésre kerül alkalmazásra a kisebbségi nyelv.</p>	<p>Azokon a településeken, ahol egy regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 30%-ot, és megvannak a kisebbségi nyelv használatához szükséges feltételek (aláírásgyűjtés, parlamenti megerősítés), az államnyelv mellett a kisebbségi nyelv használata is lehetséges. [5.2.; 8.2; 9.]</p>

Az első csoportba azok a jogok tartoznak, amelyeket a helyi hatalmi szerveknek kötelezően és automatikusan biztosítaniuk kell azoknak a közigazgatási egységeknek a területén, ahol a törvényben felsorolt 18 nyelv közül egy (vagy több) anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-ot. Az ilyen jogok közé tartozik például a helyi államhatalmi és önkormányzati szervek iratainak hivatalos közzététele a kisebbségi vagy regionális nyelven; a hatóságokhoz forduló kisebbségi nyelvet beszélő személyekkel folytatott kommunikációban a hivatalnak a kisebbségi nyelvet kell használnia; a regionális nyelven benyújtott írásbeli beadványokra ugyanezen nyelven kell választ adni; az iskolai oktatásban tanítani kell a kisebbség nyelvét; a földrajzi neveket kisebbségi nyelven is fel kell tüntetni stb.

A második csoportba tartozó jogok alkalmazása és annak mértéke az adott adminisztratív egység (megye, járás, település) képviselő-testületének a határozata alapján kerül meghatározásra. Ezek közé tartozik többek között a regionális nyelv használata a helyi hatalmi szervek munkájában, az ügyvitelben és a dokumentációban; a regionális nyelv használata konferenciákon, gyűléseken és egyéb hivatalos összejöveteleken; a hivatalos hirdetések és közlemények terjesztésében, valamint az államhatalmi szervek nevének a feltüntetésében, a pecsétek és bélyegzők szövegeiben, illetve a formanyomtatványokon stb.

A harmadik csoportba tartozó nyelvi jogok érvényesítése az állampolgárok indítványától, azaz egyéni és személyes döntésétől függ. Az érintett természetes és jogi személyek szándékától függ például a választási kampányok nyelve; a reklámok, hirdetések nyelvének megválasztása stb. Írásban kérelmezhetik az állampolgárok, ha a személyi igazolványukban és az iskolai végzettségről szóló dokumentumaikban az államnyelv mellett regionális nyelven is szeretnék látni személyes adataikat, de írásos kérvény alapján élhetnek az iskolai oktatás nyelve megválasztásának jogával is.

4.6. Következetlen ukrán nyelvpolitika

Az 1989-ben elfogadott nyelvtörvény már a függetlenné válás előtt viszonylag kedvező feltételeket teremtett a kisebbségi nyelvek használatához. A következő jogszabály, a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikálása azonban jelentős visszalépést hozott a nyelvi jogok területén (Bowring 2009: 69). Az új, 2012-es nyelvtörvény ismét bővítette a kisebbségi nyelvek használati körére vonatkozó jogokat. A Kravcsuk vezette munkacsoport által kidolgozott tervezet azonban bizonyos tekintetben nem csupán az állami nyelvpolitika alapjairól szóló 2012-es jogszabályhoz, hanem

még az 1989-es törvényhez képest is szűkítené a kisebbségek nyelvi jogait.

Ez a trend jól illeszkedik az ukrainai nyelvpolitikai és nyelvtervezési tradíciókhoz. Goodman (2009: 20) egyszerűsítve így jellemzi az ukrainai nyelvpolitika irányait:

„A nyelvtervezés szintjén az ukrán történelmet az »oroszosítás« vagy »ukránosítás« hullámai jellemzik [...]. A hivatalos nyelvpolitika Ukrajnában általában vagy az orosz, vagy az ukrán nyilvános használatának előmozdítását célozta, a másik kizárásával vagy lejáratásával”.

Ukrajna azonban nyugati értelemben nem jogállam, és más törvények mellett a nyelvek használatát szabályozó törvényeket sem alkalmazzák következetesen (Besters-Dilger 2012: 177, Goodman 2009: 22–23, Kulyk 2014: 118, Maksimtsova 2013: 109, Melnyk 2012, Polese 2011: 47, Shemshuchenko–Horbatenko 2008: 169, Stepanenko 2003: 118). Jó példa erre az alábbi eset. Kucsma 2004-ben a nemzeti erők nyomására aláírta a televíziózásról és rádiózásról szóló törvény nyelvi passzusainak szigorítására, az ukrán nyelvű műsorszórás arányának kötelező emelésére vonatkozó módosítását (Bilaniuk 2010: 114–115). Ám amikor ez az oroszpárti politikai pártok és közvélemény ellenállásába ütközött, az elnök kijelentette, hogy a törvény szigorításait nem

kell betű szerint értelmezni, azok inkább ajánlás jellegűek (Besters-Dilger 2009: 281).

Nem meglepő tehát, hogy a 2012-es nyelvtörvény alkalmazása terén is vannak hiányosságok (Csernicskó–Tóth 2015b).¹⁰⁰ Hiába írja elő például a jogszabály [10.1], hogy Ukrajnában a törvényeket ukrán nyelven fogadják el, és az államnyelv mellett oroszul és más regionális vagy kisebbségi nyelveken is publikálják, még a nyelvtörvény hivatalos fordítása sem készült el a kisebbségi nyelveken. A nyelvtörvény előírásainak végrehajtásának biztosításához szükséges jogharmonizáció is csak részben valósult meg (Csernicskó–Tóth 2015a).

E tekintetben sokatmondó az alábbi eset is. Iryna Farion ellenzéki képviselő 2013. január 31-én hivatalos levélben kérte, hogy az ukrán parlament ülésén orosz nyelven – vagy ahogyan a képviselő az egyik parlamenti megszólalásában az orosz nyelvet minő-

¹⁰⁰ Az ukrainai sajtóban is sok hír jelent meg arról, hogy nem alkalmazzák a gyakorlatban a nyelvtörvényt. Például: Колесніченко бідкається про невиконання мовного закону, а Фаріон побачила плюси в його „писанині” (<http://tsnua/politika/kolesnichenko-bidkayetsya-pro-nevikonannya-movnogo-zakonu-a-farion-pobachila-plyusi-v-yogo-pisanimi-297028.html>); Колесніченко двічі скаржився Пшонці на Азарова через невиконання "мовного закону" (<http://dtua/UKRAINE/kolesnichenko-dvichi-skarzhivsiya-pshonci-na-azarova-cherез-nevikonannya-movnogo-zakonu.html>); Мовний закон і його втілення: грошей не було і немає (<http://www.pravda.com.ua/columns/2013/01/18/6981713/>); За невиконання мовного закону регіонал обіцяє кримінал (<http://www.volynpost.com/news/7956-za-nevikonannya-movnogo-zakonu-regional-obiciaie-kriminal>).

sította: „a megszálló nyelven” [„мовною окупанта”]¹⁰¹ – elhangzó beszédeket, hozzászólásokat fordítsák le az államnyelvre. Az ukrán parlament titkárságának vezetője, Valentyn Zaichuk azt a hivatalos választ adta a képviselőnek, hogy Ukrajna 2013-as költségvetési törvényében nincs pénz elkülönítve erre a célra.¹⁰² Az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvény 9. cikkelyének 1. pontja konkrétan a parlament apparátusa számára írja elő a nem ukrán nyelven elhangzó beszédek, hozzászólások államnyelvre fordításának kötelezettségét.

Stepanenko (2003: 129) szerint „Az ellentmondásos állami nyelvpolitika hivatalosan az »egy állam, egy nyelv« modellre orientált, de ugyanakkor a hatóságok valójában a »nyelvi egyensúly« politikáját folytatják Ukrajna két fő nyelve között”.

Polese (2011: 43) úgy látja, hogy a nyelvpolitika következtelen alkalmazása is a konfliktusok elkerülését szolgálja: „úgy tűnik, hogy a törvények vagy rendeletek csupán részleges alkalmazása az ukrán identitás könnyebb elfogadását segíti azok számára, akik esetleg nem tudják elfogadni az állam által kínált identitásmarkerek teljességét”.

¹⁰¹ <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5239.html> (2015.11.16.).

¹⁰² Грошей для виконання нікчемного „мовного” закону немає – відповів Апарат ВРУ Ірині Фаріон. <http://www.svoboda.org.ua/dopysy/dopysy/036373/> (2015.9.11.).

Shevchuk és Trach (2009: 102) szerint „Miközben az államapparátust a gazdasági és szociális problémák megoldása nyugtalanítja, a nyelvi kérdést elég gyakran az ellenzékkel való megegyezés céljaira játszották ki”.

A törvények következtelen alkalmazása, a politikai taktikázás azonban nem hozta meg a társadalmi békét, hanem fokozta a nyelvi kérdéssel kapcsolatos elégedetlenséget. A két nagy nyelvi tábor – az ukrán és az orosz beszélői – gyökeresen ellentétesen látják a két nyelv helyzetét az országban (Bowring 2014, Stepanenko 2003). Taranenko (2007: 138) szerint „Az ukránpárti és az oroszbarát szellemi és ideológiai elitnek a mai nyelvi helyzet és nyelvpolitika kezelésére irányuló elképzelései összeegyeztethetetlenek”.

Az ukrán identitás és a többségi nyelv megerősítésére tett erőfeszítések mobilizáló erőként hatottak a kisebbségekre, különösképpen az oroszokra. Ennek következtében paradox helyzet állt elő a nyelvi helyzet és az állami nyelvpolitika megítélésében: a kisebbségek elégedetlenek a számukra garantált nyelvi jogokkal, míg a többségi elit aggódik az ukrán nyelv jelenlegi státusza és jövője miatt (Bowring 2014, Kulyk 2014, Maiboroda et al eds. 2008: 9, Zaremba–Rymarenko 2008: 276). A nyelvek és identitások küzdelmét Korostelina (2013: 313) feszültséget generáló zéró összegű játéknak látja, amely lehetetlenné teszi a kompromisszumot. A probléma

rendezését az is hátráltatja, hogy az ellentétes álláspontok képviselői között nem folyik érdemi párbeszéd; a nyelvi helyzetről folyó diskurzusban vagy csak az egyik, vagy kizárólag a másik oldal véleménye jelenik meg (Chernenko 2011: 50).

Ebben a helyzetben kellene megtalálni azt a nyelvpolitikai modellt, amely révén esély van a kérdés békés rendezésére.

5. MILYEN NYELVPOLITIKA LEHET A MEGOLDÁS UKRAJNÁBAN?

A nyelvi kérdés a függetlenség évei alatt olyannyira átpolitizálttá vált Ukrajnában, hogy lehetetlen indulatoktól mentes párbeszédet folytatni róla. 2014-ben, amikor a negyedszázadnál fiatalabb államban már másodszer távolították el a korábban választások révén a hatalomba jutott elnököt, a nyelvi kérdés az ukrán krízis kirobbanásának egyik ürügye lett. Milyen perspektívái lehetnek a nyelvpolitikának ebben a helyzetben?

5.1. A kétnyelvűség kodifikálásának esélyei

Nahorna (2005: 268–269) szerint a nyelvi helyzet megoldására irányuló olyan kísérletek, amelyek ukránosítással, illetve az orosz államnyelvi státusba emelésével próbálkoznak, szükségképpen a társadalom további polarizálódását eredményezik. A politológus úgy látja, az ukrainai nyelvi helyzet érdemi rendezéséhez csak akkor lehet hozzáfogni, ha majd az ukrán nyelv teljes mértékben betölti államnyelvi szerepét az egész ország területén (Nahorna 2005: 272–273). Nahorna szerint tehát akkor lehet majd a

kisebbségek nyelvi jogaival érdemben foglalkozni, ha az ukránok – a nyugat-európai nemzetek többségéhez hasonlóan – valóban ukrán nemzetállamot hoztak létre.

A kisebbségek fokozatos asszimilálásához azonban gazdaságilag prosperáló, politikailag stabil államot kellett volna létrehozni és jól működtetni. Ez idővel kialakíthatta volna a polgárok lojalitását, elősegíthette volna a fokozatos és önkéntes asszimilációt.¹⁰³ Ezt azonban a korrump, tehetetlen és megosztott politikai elit elmulasztotta, lehetővé téve az identitás manipulatív befolyásolását az országban (Zhurzhenko 2014: 260). Az ukrán nemzetépítő nacionalizmus egyébként sem erősíti feltétlenül és minden tekintetben az állampolgári hűséget (Shulman–Bloom 2014). Az egynyelvű nemzet központi legitimációs ideológiája és az államilag támogatott etno-nacionalizmus önmagában is problémát jelenthet a nemzetesítő államnak: ha a lakosság egy része elutasítja a ráerőszakolt nyelvet és identitást, akkor értelmét veszti az ukrán nyelvnek mint a nemzeti egység és azonosságtudat szimbólumának hangsúlyozása (Pavlenko 2011: 49).

A politikailag kiélezett helyzetben a két szélsőséges álláspont (ukránosítás–oroszosítás) között végig jelent volt a centrista nézőpont is (Stepanenko

¹⁰³ Az anyanyelv önkéntes, nem kikényszerített cseréje a nyelvi emberi jogok része (Phillipson–Skutnabb-Kangas 1995).

2003: 121–122). Ennek képviselői a nyelvi, etnikai konfliktusok elkerülése érdekében úgy vélték, Ukrajna számára az a legjobb, ha megőrzi azt a helyzetet, melyben az ukrán csak felemásan tölti be az államnyelvi funkcióit, s ahol az orosz gyakorlatilag hivatalos nyelvként használatos az ország nagy részén (Kulyk 2007: 308–315, 2014: 126, Shumlianskyi 2006). 2014 februárja óta azonban ez a megoldás nem reális alternatíva.

A szuverén Ukrajna nem követte sem a kétnyelvűséget kodifikáló belarusz modellt, sem pedig a szintén a Szovjetunió felbomlása után függetlenné vált három balti állam példáját (Maksimovtsova 2013, Polese 2011: 41, Zhurzhenko 2014: 253). Maszenko szerint Belarusz „igen”-t mondott az oroszra, és teljesen eloroszosodott, Lettország viszont egyértelműen „nem”-et mondott, és saját nemzeti nyelve fejlesztésébe kezdett. Ukrajna folyamatosan „nem tudom”-mal felel a kihívásra, teret adva ezzel a nyelvi kérdés manipulálásának (Maszenko–Horobets 2015).

Kézenfekvő példa lehetne Ukrajna számára Finnország, ahol a területet uraló egykori állam nyelve, a svéd ma a finn mellett hivatalos nyelv. A finn értelmiség – annak ellenére, hogy a svéd anyanyelvűek aránya mindössze 6% az országban – nem vállalta azt a felelősséget, hogy a svéd nyelvet kisebbségi nyelvként kezelje (Laihonen 2009: 127).

Az ukrán nyelvet féltők szeme előtt azonban Finnország helyett inkább Írország példája lebeg (Azhniuk 2008: 343, Bowring 2014: 57–58, Ruda 2012: 20, Shyshkin 2013: 229). „A függetlenségüket kikiáltó írek, az angol nyelvűek nyomásának engedve, az angolt »második államnyelvnek« nevezték ki. Alig ötven év alatt ez gyakorlatilag kiirtotta az ír (gael) nyelvet, melyen ma Írországban körülbelül a lakosság 5%-a beszél az ország nyugati vidékein” – írta Juscsenko (2010) az ukrán mint kizárólagos államnyelv mellett agitáló cikkében. Az ország hivatalos nyelvének támogatása terén kifejtett politika vonatkozásában pedig sokak számára Franciaország (Cherendnychenko 2013), illetve a franciák mellett esetleg Olaszország, Lettország és Észtország a minta (Radevych-Vynnytskyi 2013: 64).

Egy 2015. július 1-jén Kijevben „A nyelv egyesít minket” címmel tartott fórumon elfogadott kiáltvány szerint „az ukrán nyelvnek egyesítő tényezővé kell válnia Ukrajna valamennyi állampolgára számára”. A nyilatkozat szerint „az államnyelv egységesítő és nemzetalkotó tényező, mely nélkül nem létezhet sem ukrán demokratikus állam, sem az ukránok modern politikai identitása”.¹⁰⁴ Éppen ezért a nyelvi helyzet

¹⁰⁴ <http://language-policy.info/2015/07/oprylyudneno-rezolyutsiyu-mizh-narodnoho-forumu-na-pidtrymku-ukrajnskoji-movy/> (2015.6.23).

kanadai¹⁰⁵, belga, svájci vagy spanyol megoldása sem reális Ukrajnában.¹⁰⁶ Viktor Shyshkin (2013: 229–230) – aki 2006 és 2015 között az ukrán Alkotmánybíróság egyik bírója volt – úgy véli: „Egyetlen hivatalosan két- vagy többnyelvű ország sem lehet példa más állam számára, itt nincs univerzalizmus, és nem is lehet. Minden állam unikális saját társadalmi életében. Ami az ukrán nyelvet illeti Ukrajnában, mindehhez hozzáadódik még egy tényező – a poszt-koloniális állapot [...], ezért az ukrainai nyelvi helyzet bármilyen összevetése, többek között az államnyelv, hivatalos nyelv, regionális nyelv vagy bármilyen más nyelv státusát illetően, melyeken a nemzetiségi etnoszok beszélnek Ukrajnában, nem lehet adekvát egyetlen más állam helyzetével sem”. Az ukrán államnyelvi státusát államszervező és nemzetépítő tényezőnek tekintő jogász határozottan elveti a svájci és a kanadai hivatalos többnyelvűséget Ukrajna számára, arra hivatkozva, hogy nem létezik sem

¹⁰⁵ A kanadai állam kétnyelvű modellje helyett inkább Quebec hivatalos egynyelvűségét tekintik példaértékűnek Ukrajnában. Quebec francia egynyelvűségre váltó nyelvpolitikájának tanulságát így foglalta össze az egyik ukrainai szerző: „A radikális törvénykezés – betartása esetén – az emberek nagy tömegét képes rávenni arra, hogy elsajátítsák az »alacsony presztízsű« és »szükségtelen« [vagyis a francia] nyelvet” (Lakinskyi 2015).

¹⁰⁶ Katalónia elszakadási törekvései, a belgiumi flamand-vallon viták is erősítik a többnyelvű modellel szembeni ukrán félelmeket.

„svájci”, sem pedig a „kanadai” nyelv és etnikai nemzet (Shyshkin 2013: 229).

Egyértelmű azonban, hogy „Ukrajna legnagyobb része számára a kétnyelvűség a realitás” (Bowring 2014: 70). Így vélekedik Shumlianskyi (2010: 135) is: „Ukrajnában a nyelvi helyzet egyik alapvető jellemzője a társadalom kétnyelvűsége”. Bilaniuk (2010: 109) szerint „Ukrajnában mindenki kétnyelvű, különböző mértékben”.

A 2001-es census adatai alapján a felnőtt népesség 80%-a beszélt anyanyelve mellett még (legalább) egy nyelvet szabadon (Lozyns'kyi 2008: 254).¹⁰⁷ Ukrajna lakosságának 87,84%-a beszélt ukránul, 67,71%-a pedig oroszul 2001-ben (17. táblázat). Az orosz nemzetiségűek 58,76%-a beszélt ukránul, az ukránoknak pedig az 58,07%-a tudott oroszul a census adatai szerint (Lozyns'kyi 2008: 202, 216).

Különböző szociológiai kutatások is a kétnyelvűség széleskörű elterjedtségét rögzítik. Egy 2006-ban országos reprezentatív mintán végzett kutatás adatai szerint például a megkérdezettek 55,5%-a vallotta

¹⁰⁷ Az ukrán népszámlálás gyakorlatában a „szabadon beszél” (вільно володіє) egy nyelvet azt jelenti, hogy olvas, ír és folyékonyan beszél, vagy csupán folyékonyan beszél ezen a nyelven. Lásd: *Інструкція щодо проведення Всеукраїнського перепису населення 2001 року і заповнення переписної документації*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0742-01> (2014.12.04.).

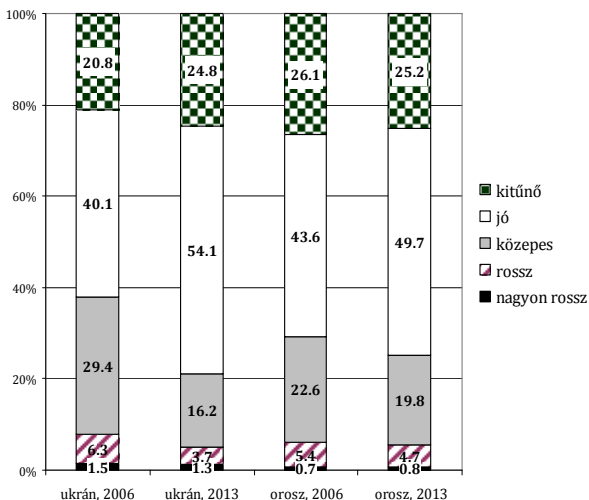
ukrán, 32,0%-a orosz, 1,4%-a pedig egyéb anyanyelvűnek magát, miközben az ukrán–orosz kettős anyanyelvűek aránya 11,1% volt (Besters-Dilger ed. 2009: 371–395). 2013-ban egy hasonló kutatás során ezeket az adatokat nyerték a kutatók: az adatközlők 50,9%-a ukrán, 21,2%-a orosz, 4,7%-a egyéb anyanyelvű volt, és 23,2% vallotta egyszerre ukrán és orosz anyanyelvűnek magát (Besters-Dilger 2014: 71).

*17. táblázat. Az ukrán és az orosz nyelvet beszélők száma és aránya Ukrajnában a 2001-es census adatai alapján
Forrás: Lozyns'kyi (2008: 199–200 és 214–215).*

		fő	az összlakosság %-ában
beszél ukránul			
összesen		42.374.848	87,84
ebből	anyanyelvként	32.577.468	67,53
	másodnyelvként	9.797.380	20,31
beszél oroszul			
összesen		31.698.051	67,71
ebből	anyanyelvként	14.273.670	29,59
	másodnyelvként	17.424.381	36,12

Az említett kutatások során az adatközlők nyelvtudására is rákérdeztek. 2006-ban a válaszadók 60,9%-a értékelte úgy, hogy ukrán nyelvismeretének

szintje jó vagy kitűnő; orosz nyelvtudásáról 69,7% nyilatkozott ugyanígy (Besters-Dilger ed. 2008: 356, 2009: 371–395). 2013-ban 78,9% vélte úgy, hogy jól vagy kiválóan beszéli az államnyelvet, s ugyanezt a választ adta az orosz kapcsán 74,9% (Besters-Dilger 2014: 75–76). Sokkal alacsonyabb az ukrán és orosz nyelvet nagyon rosszul és rosszul beszélők aránya (2. ábra).

2. ábra. Az ukrán és az orosz nyelv ismeretének foka önbevallás alapján Ukrajnában egy 2006-ban és 2013-ban végzett kérdőíves kutatás adatai alapján

Forrás: Besters-Dilger ed. 2008: 356, 2009: 371–395, illetve Besters-Dilger 2014.

Ennek ellenére a kétnyelvűség – elsősorban a negatív történelmi tapasztalatok miatt – stigmatizált Ukrajnában (Arel 1995, Azhniuk 2008, Bilaniuk–Melnyk 2008, Goodman 2009, Maszenko 2007, Pavlenko 2011: 52, Ruda 2012: 13, Shevchuk–Vlasiuk 2015).¹⁰⁸ Maszenko (2009: 101) például „anomáliás helyzet”-ként jellemzi az ukrajnai kétnyelvűséget. Shumlianskyi (2010: 139–140) rámutat, hogy az ukrajnai politikusok és pártok vagy az ukrán, vagy az orosz nyelvűek oldalára pozicionálják magukat, és egyetlen olyan politikus vagy párt sem akad, aki megvédené az orosz kétnyelvűek nyelvi jogait. Ilyen körülmények között szó sem lehet a kétnyelvűség kodifikálásáról állami szinten (Maszenko–Horobets 2015).

„Az egyetlen államnyelv feltétele a fejlett európai állam létezésének. Két államnyelv bevezetése Ukrajnában nem szolgálja a konszolidációt. Konszolidálódni csak egyetlen valami mentén lehet” – írta Juscsenko (2010) a *Deny* [A nap] című napilapban „*Akié a nyelv, azé a hatalom*” címmel megjelentetett

¹⁰⁸ Ennek fő oka, hogy az ukrajnai politikusok, értelmiségiek (de a nyelvészek jelentős része is), nincs tisztában olyan fogalmakkal, mint például a szubtraktív (felcserélő) és az additív (hozzáadó) kétnyelvűség (Bartha 1999: 192–193). Az ukrajnai elit a kétnyelvűséget átmeneti jelenségnek tekinti, mert tapasztalatai a szubtraktív kétnyelvűségről vannak. Az additív kétnyelvűséget nem ismerik. Ezért nem lehet érdemi vitát folytatni a kétnyelvűségről politikusokkal, jogászokkal, politológusokkal, de a kétnyelvűséget érdemben nem kutató nyelvészekkel sem (Kontra et al 1999: 2).

cikkében. A 2010-es elnökválasztáson megbukott politikus szerint „A kétnyelvűség az eurázsiaiság tipikus megnyilvánulása”. „Az államnyelvi státus biztosítása más nyelvek számára visszafordíthatatlanul kedvez nem csupán az ukrán nyelv gyors kiszorításának a hivatalos használatból, hanem használati köre további szűkítésének is” – olvasható a Juscsenko utasítására az államelnöki hivatalban kidolgozott nyelvpolitikai koncepcióban.

Az egyik nagy befolyású parlamenti képviselő, a kárpátaljai Viktor Baloga szerint a „háborúba ájult” Ukrajna egységének helyreállításához mindössze két dologra volna szükség. Az egyik: az ukrainai ortodox egyházak egyesítése, a másik: hogy az óvodától az egyetemig kizárólag az ukrán legyen az oktatás nyelve az egész ország területén.¹⁰⁹

Az államnyelv mindenek feletti támogatásának politikájaként értelmezi Ukrajna az EBESZ kisebbségi főbiztosának szavait is, aki kijelentette:

„A társadalom minden tagjától, beleértve a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket is, elvárható az államnyelv használata bizonyos törvényben meghatározott nyilvános kommunikációs helyzetekben. Másképpen fogalmazva, a kisebbségekhez tartozó

¹⁰⁹ <http://zakarpattia.net.ua/News/143136-Baloha-vvazhaie-shcho-dlia-posylenia-iednosti-neobkhdno-naipershe-zabezpechyty-navchannia-ukrainskoiu-po-vsii-kraini-ta-dosiahty-obiednannia-tserkov> (2015.7.29.).

személyek nem várhatják el azt a jogot, hogy soha ne használják az államnyelvet.”¹¹⁰

Miközben természetesen egyetérthetünk azzal, hogy valamennyi ukrán állampolgártól elvárható az államnyelv ismerete és használata bizonyos helyzetekben, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az alábbiakat sem:

a) A hivatalos nyelv megtanulásának joga fontos jog (Skutnabb-Kangas 1999: 58). Azonban az ukrán állam nem teremtette meg a feltételeket ahhoz, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolákban magas szinten el lehessen sajátítani az államnyelvet (Csernicskó 2012, 2015). A nyelvoktatás hatékonyságának növelése helyett az oktatáspolitikai a mélyvíztechnikának nevezett oktatási programot (submersion programme) vagy annak enyhébb változatát, az átírányítást (transitional programme) ajánlja a kisebbségek számára (Csernicskó 2011, Kulyk 2013).¹¹¹ A nyelvi emberi jogok és az oktatási jogok szakértői egyik

¹¹⁰ „All members of society, including persons belonging to national minorities, may be expected to use the State language in certain communicative situations in the public domain, as specified by law. To put it differently, there is no right of persons belonging to national minorities never to be expected to use the State language.” [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)-008-e\(20156.19\)](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)-008-e(20156.19)).

¹¹¹ „A transitional programme is a more sophisticated version of submersion programmes, a more 'human' way of assimilation” (Skutnabb-Kangas 1990: 13). Azaz: „Az átírányító program a mélyvíztechnika egy kifinomultabb formája, »humánusabb« asszimilációs módszer” (Skutnabb-Kangas 1997: 25).

programot sem támogatják (Skutnabb-Kangas-Dunbar 2010).

b) Nyelvi emberi jogi szempontból védhetetlen álláspont az, amely megköveteli, hogy például Donyeck és Luhanszk megyében vagy Harkiv városában (ahol a lakosság 75%-a, 69%-a, illetve 66%-a orosz anyanyelvű) minden orosz anyanyelvűnek ismernie és (bizonyos helyzetekben), használnia kell az államnyelvet, de az ott élő ukránoknak sem tanulniuk, sem ismerniük nem kell a helyi többség nyelvét. A 2001-es census adatai szerint a Csernyivci megyében található Hertsa járásban 92% a román anyanyelvűek aránya; Kárpátalja Beregszászi járásában a lakosok 80%-a magyar anyanyelvű; Odessza megyében a Bolgrádi járásban a többség (58%) bolgár anyanyelvű.¹¹² Az említett helyeken élő románoknak, magyaroknak, bolgároknak kötelező tudniuk ukránul, de a mellettük élő ukránok számára még csak nem is ajánlja sem az EBESZ, sem az ukrán állam a helyi nyelvek elsajátítását.

A 2012-es nyelvtörvény elfogadását megelőző években a kutatási eredmények arra utaltak, hogy reális esély van egy olyan kompromisszumos megoldásra, amely az ukránt tartja meg egyetlen államnyelvként, és az ország bizonyos területein egyes nyelvek regionálisan hivatalos nyelvi státuszt kaphatnak (Besters-Dilger ed. 2009, Maiboroda et al eds. 2008, Melynk-Csernicskó 2010). Az állami nyelvpoli-

¹¹² <http://www.ukrainsugov.ua/eng/notice/news.php?type=2&id1=21> (2015.6.19).

tika alapjairól címmel megszavazott törvény épp ezt a kompromisszumos megoldást kodifikálta. Ám az ukrán politikai és értelmiségi elit jelentős része regionális szinten is elutasítja a kétnyelvűséget (Macyuk 2009, Maszenko 2007, Maszenko–Orel 2014).

Pedig a mai Ukrajna területén nem előzmények nélküli a hivatalos kétnyelvűség a régiók szintjén. Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Népbiztosainak Tanácsa 1924-ben határozatot fogadott el a nemzeti-ségi járások és tanácsok kijelöléséről, amely lehetővé tette a legalább tízezer lakosú, többségében valamelyik nemzetiséghez tartozó lakost felmutató járás nemzetiségi járássá való nyilvánítását. 1929-re összesen 26 nemzetiségi járás (9 orosz, 7 német, 3 bolgár, 3 görög, 3 zsidó és 1 lengyel) jött létre (Magocsi 2007: 490–491). Ezeknek a közigazgatási egységeknek a területén az adott nemzetiség nyelvét hivatalosként használták (Riaboshapko 2001: 82). A területen kisebbségben maradt nemzetiségeket (az ukránokat is) az adott közigazgatási egység nemzeti kisebbségének nyilvánították, biztosítva számukra az ezzel járó nyelvi preferenciákat. A nemzetiségi közigazgatási egységek létrehozásának folyamata 1930-ban véget ért, majd elkezdődött a leépítésük (Riaboshapko 2001: 84). A ma Ukrajnához tartozó Kárpátalja 1919 és 1938 között Csehszlovákiához, 1939 és 1944 között Magyarországhoz tartozott; a csehszlovák és a magyar hatóságok az ukrán (ruszin) nyelvet az államnyelv mellett hivatalos

nyelvként kodifikálták a régió területén (Cserniczkó 2013, Cserniczkó–Fedinec 2014, Cserniczkó–Ferenc 2014, Cserniczkó–Laihonen 2015).

Az ukrán nyelv az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság idején is jelentős állami támogatásban részesült, az orosz mellett hivatalos nyelvi funkciókat is betöltött, széles körben használták az oktatásban, kultúrában egyaránt (Bilaniuk 2005: 66, Pavlenko 2011: 51).¹¹³ Már az Ukrán SZSZK 1978-ban elfogadott Alkotmánya¹¹⁴ 73. cikkelyének módosítása államnyelvként definiálta az ukránt: „Ukrajna államnyelve az ukrán nyelv. Ukrajna biztosítja az ukrán nyelv sokoldalú fejlődését és funkcionálását a társadalmi élet minden területén” (Melnik 2012).

A kétnyelvűség ellenzői azzal érvelnek, hogy az orosz hivatalos nyelvként kodifikálása valójában egynyelvűséget eredményez: az oroszok nem fogják elsajátítani és használni az államnyelvet. Michael Moser egyik interjújában az ukrainai nyelvi szituáció kapcsán kijelentette: „A jelenlegi helyzetben, bármennyire is paradoxon, a hivatalos egynyelvűség lényeges feltétele az ország gyakorlati többnyelvűségének” (Moser–Portnov 2012).

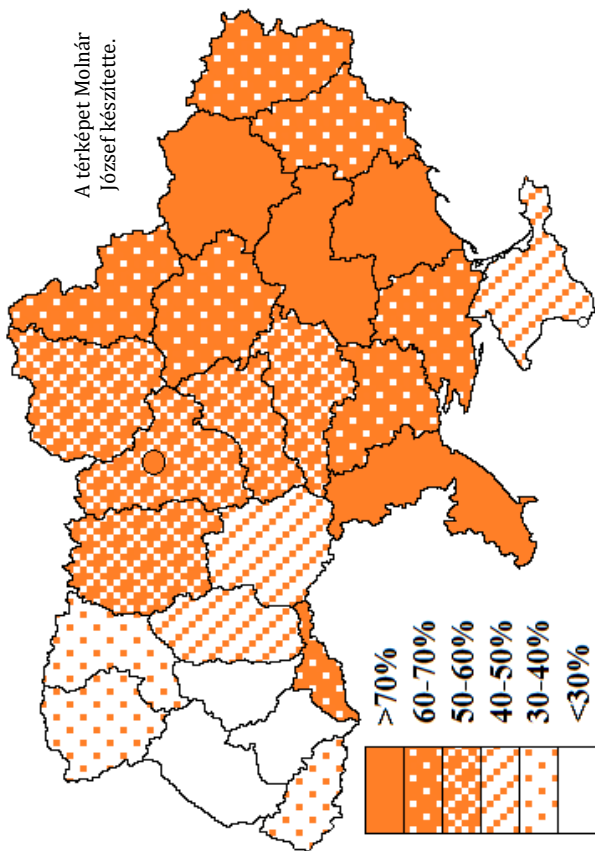
¹¹³ A szovjet korszakban a központi moszkvai televízióknak is voltak ukrán nyelvű műsorai, s emellett az USZSZK területén két ukrán nyelven sugárzó köztársasági tv-adó is működött (az YT1 és az YT2). Bár az tény, hogy az ukrán nyelvű adók műsora kevésbé volt vonzó, mint az orosz nyelven sugárzó televízióké (Maszenko 2013).

¹¹⁴ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/888-09> (2015.6.27.).

Gyakran valóban kevesebb kétnyelvű egyén van a kétnyelvű, mint az úgynevezett egynyelvű országokban, ezért nem mindig érzékeljük, hogy a két- vagy többnyelvű államok nem a két- és többnyelvűség támogatására jöttek létre, hanem hogy garantálják ugyanazon nemzet két vagy több (hivatalos) nyelvének fenntartását és használatát (Mackey 1967: 11). Ám a 2001-es népszámlálás adatai azt mutatják, hogy több az anyanyelvük mellett még egy nyelvet (rendszerint az ukránt) beszélők aránya az ország keleti (főként oroszok lakta) területein, mint a (túlnyomórészt ukrán lakosságú) nyugati végeken (3. ábra).

A kétnyelvű nemzet modelljének elfogadását nehezíti az ukrán és orosz kultúra és nyelv hasonlósága, az etnikai határok átjárhatósága (Bilaniuk 2010: 113, Brubaker 2011: 1785, Yekelchik 2007, Zhurzhenko 2014: 253), és Oroszország földrajzi közelsége, ahol a politikusok egy része folyamatosan megkérdőjelezi, hogy az ukrán önálló etnikum (Yekelchik 2010: 286–288).¹¹⁵

¹¹⁵ Putyin orosz elnök 2015. augusztus 17-18-án az annektált Krím-félszigeten tett látogatása során kijelentette: „Úgy vélem, hogy az oroszok és az ukránok – összességében egy nép”. <http://korrespondentnet/world/russia/3552364-putyn-ukrayna-budet-vmeste-s-rossyey-stroyt-svoe-budushee> (2015821). Néhány nappal később Porosenko erre így reagált: „Nekünk semmilyen testvéri népeink nincsenek háború idején. Az egységes ukrán nép létezik, amely Európába igyekszik, és az orosz nép, amely mély válságban van”. <http://korrespondentnet/ukraine/3553787-Porosenko-vo-vremia-voiny-bratskykh-narodov-net>(2015821).

3. ábra. Az anyanyelvük mellett még (legalább) egy nyelvet „szabadon beszélők” aránya Ukrajnában a 2001-es census adatai alapján (Forrás: Lozyns'kyi 2008: 246)

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy hasonlóan gondolkodókkal Ukrajnán belül is lehet találkozni (Shumlianskyi 2010: 148–150).

5.2. Egy utópisztikus nyelvpolitikai modell

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna – akárcsak a többi posztszovjet állam – nehéz helyzetbe került:

„A Szovjetunió 1991-es felbomlása után az utód-államok kormányainak zavarba ejtő gazdasági, társadalmi és politikai döntésekkel kellett szembenézniük. Milyen gazdasági modellt kövessenek: az angolszász laissez-faire szabadpiaci kapitalizmust, vagy az állam által szabályozott nyugat-európai modellt, melynek legjobb példája Franciaország? Mit államosítsanak, és mit privatizáljanak? Melyik választási modell volna előnyösebb? A végrehajtó hatalom lehet központosított, vagy legyen megosztott? A kérdések száma sokszorozható, és az országok kormányainak kevés vagy semmilyen tapasztalatai nem voltak a kapitalizmus és a demokrácia terén ezekben a súlyos időkben. Egy választás azonban egyértelműnek tűnt: a többnyelvű Szovjetunió hamvaiból kiemelkedve az új kormányok az egynyelvű etno-nacionalista állam mellett döntöttek, ahol a polgárok egyik csoportja, orwelli kifejezéssel élve, »egyenlőbbek a többieknel«” (Pavlenko 2011: 40–42).

Az etnocentrikus és egynyelvű nemzetállam modellje azonban nem bizonyult működőképesnek a rendszeresen két nyelvet használó Ukrajnában. A 2012-es nyelvtörvény körüli események azt mutatják, hogy az egyes régiók kétnyelvűségének törvénybe foglalása sem hozta meg a konszolidációt.

A nemzetközi minták követése szintén nem ígérkezik járható útnak Ukrajna számára. Többek között azért sem, mert – ahogyan Aneta Pavlenko (2011: 44) írja – „A kezdeti nyugati próbálkozások, hogy megtanítsák az újonnan feltörekvő országoknak, hogy a »jó liberális demokráciák« miként döntenek a nyelvpolitikai dilemmákban, gyorsan ahhoz a felismeréshez vezettek, hogy a Nyugat nagyon messze van az etnolingvisztikai kérdések »megoldásától«, és hogy valójában nincs a nyelvi jogoknak normatív elmélete (Patten–Kymlicka 2003: 2–4; lásd még Ozolins 2003; de Varennes 1995–1996; a nyelvi jogok történetéről és megjelenéséről a világban lásd Duchêne 2008; Spolsky 2009)”.

Többen próbáltak egyéb alternatív megoldásokat kínálni a nyelvpolitikai helyzet rendezésére (Besters-Dilger ed. 2008, 2009, Maiboroda et al eds. 2008, Melnyk–Cserniczkó 2010, Stepanenko 2003, Ulasiuk 2012, Vyshniak 2009 stb.), de bármilyen modellben gondolkodunk is, a fő kérdést nem lehet elkerülni: milyen szerepe és státusza legyen az ukrán és az orosz nyelvnek? Az ukrainai helyzetet ismerve csu-

pán másodlagos kérdésként vetődik fel (ha egyáltalán felmerül) az, hogy kaphatnak-e hivatalos funkciót más nyelvek is az országban széles körben elterjedt két nyelven: az ukránon és az oroszon kívül.

A nyelvpolitikai kérdés rendezését a hagyományos taktikázás helyett talán gyökeres változások révén lehetne elérni. Ukrajnában meg kell(ene) próbálni szakítani azzal a szemlélettel, amely a *többség versus kisebbség* konstrukcióban szemléli a problémát. Ehhez azonban arra is szükség van, hogy az ukrán állam mellett a nemzetközi szervezetek (például a Velencei Bizottság¹¹⁶ és az EBESZ kisebbségi főbiztosa¹¹⁷) is lemondjanak arról, hogy az államnyelvet tekintsék a társadalmi konszolidáció és integráció legfőbb és kizárólagos biztosítékának Ukrajnában. A tapasztalatok szerint az ukrán nyelv erőltetése révén lehetetlen biztosítani a társadalmi konszolidációt és békét az országban. Mint ahogyan a tapasztalatok szerint az orosz második államnyelvi vagy hivatalos nyelvi státuszba emelése sem vezet a megbékéléshez. A nyelvi kérdés kapcsán kialakult társadalmi elégedetlenség ékes bizonyítéka ennek.

A megoldás talán az lehet, ha az anyanyelv használatára vonatkozó jogokat olyan jogoknak tekintjük,

¹¹⁶ [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)047-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)047-e) (2015.8.8.).

¹¹⁷ [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-\(2011\)010-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-(2011)010-e) (2015.6.18.).

melyek mind a többségi, mind a kisebbségi polgárokat mint általános emberi jogokat megilletik, és nem csupán a kisebbségekre vonatkozó többletjogokként jelennek meg (Andrássy 2012).¹¹⁸ Ám ezt a nyelvtörvényeket elfogadó államok és a tagállamok képviselőiből álló nemzetközi szervezetek nem tudatosítják. Azzal ugyanis, hogy az államok – rendszerint a kisebbségeket említő speciális jogszabályokban (például nyelvtörvényben) – külön kiemelik, hogy a kisebbségeknek joguk van saját nyelvük használatára, a saját nyelvükön való tanulásra, implicite azt sejtetik, hogy ezek olyan többletjogok, melyek kizárólag a gondoskodó és demokratikus állam pozitív diszkriminációja miatt illetik meg a kisebbségeket. Azáltal azonban, hogy a többségi elit uralta államok csak a kisebbségek vonatkozásában emelik ki ezeket a jogokat, azt sugallják, mintha a többségi nemzethez tartozókat nem illelnék meg ugyanezen jogok. Azonban könnyű belátni: ahhoz, hogy

¹¹⁸ Csaknem hasonló felvetéssel állt elő Ukrajnában Bohdan Azhniuk (2013) is. Az ő értelmezése szerint a nyelvi jogok nem csupán a kisebbségeket illetik; tekintettel kell lenni a többségre is. Ő sem szakad el azonban a (nyelvi) többség versus (nyelvi) kisebbség modelltől, és nem az általános emberi jogokból vezeti le az anyanyelv használatának jogát, mint Andrássy (1998, 2012, 2013) vagy Szilágyi (1994, 2003). Azhniuk értelmezése szerint a többségi társadalom képviselőinek is biztosítani kell azokat a – szerinte – többletjogokat, melyekkel a nyelvi kisebbségek rendelkeznek.

valamennyi állampolgár számára biztosítva legyen anyanyelve szabad használatának a joga, elegendő ezt a nemzeti kisebbségekre utalás nélkül, általános jogként megfogalmazni (Kontra 1999, Andrásy 1998, 2012, 2013). A jog alkalmazásának gyakorlati oldalát részletes végrehajtási útmutatóban szükséges kidolgozni.

Az ukrán nemzetnek természetesen joga van ahhoz, hogy saját nyelvét használja az ország egész területén. Ám a történelmi sérelmekre alapozott viktimizáció helyett el kell ismerni az Ukrajnában élő többi közösség jogait is, és le kell mondani az oroszokkal szembeni revansizmusról. A fentebb javasolt „utópisztikus” modell sikeres működtetéséhez csupán következetesen kellene alkalmazni az ukrán alkotmány 10. cikkelyét: meg kell találni az egyensúlyt az államnyelv támogatása, valamint a kisebbségi nyelvek (köztük természetesen az orosz) védelme között. S ha általános nyelvi emberi jogokról folyik a vita, akkor talán elkerülhető, hogy nem kizárólag az ukrán és az orosz nyelv egymáshoz viszonyított helyzetéről polemizáljanak a politikusok.¹¹⁹

¹¹⁹ Ha az anyanyelv használatát általános emberi jogként kodifikáljuk, elkerülhető az a probléma is, melyet Zalizniak (2013: 90) említ. A szerző a 2012-es nyelvtörvény kapcsán felveti, hogyan alkalmazhatók a kisebbségi nyelvek anyanyelvi beszélőinek jogai, ha az ukrainai lakosság jelentős része nem csupán egyetlen nyelvet tekint anyanyelvének. A szociológiai kutatások adatai alapján valóban sokan azonosulnak egyszerre két anyanyelvvel.

A nyelvi jogok általános emberi jogként való kezelése gazdaságilag sem előnytelen. Ha az emberek tartósan arra kényszerülnek, hogy anyanyelvük helyett azt a nyelvet használják, melyet gyengébben beszélnek, az csökkenti a kommunikáció hatékonyságát (Kontra 1998: 154); ez pedig anyagi veszteségekkel jár.¹²⁰ Amikor az emberek kizárólag egy nyelvet használhatnak (azt, amely nem az anyanyelvük), pedig akár kettő (vagy több) közül is választhatnának, az gyakran vezet a nyelvi emberi jogok megsértéséhez (Phillipson–Skutnabb–Kangas 1995).

Egy 2006-ban országos reprezentatív mintán végzett kutatás adatai szerint például a megkérdezettek 55,5%-a vallotta ukrán, 32,0%-a orosz, 1,4%-a pedig egyéb anyanyelvűnek magát, miközben az ukrán–orosz kettős anyanyelvűek aránya 11,1% volt (Besters-Dilger ed. 2008: 358, 2009: 371–395). 2013-ban egy hasonló kutatás során ezeket az adatokat nyerték a kutatók: az adatközlők 50,9%-a ukrán, 21,2%-a orosz, 4,7%-a egyéb anyanyelvű volt, és 23,2% vallotta egyszerre ukrán és orosz anyanyelvűnek magát (Besters-Dilger 2014: 71). Ha azonban az anyanyelv használatának jogát nem a többség vagy a kisebbség képviselői számára teszik lehetővé a törvények, akkor a több nyelvet is anyanyelvként beszélők jogai semmiképp sem sérülnek: ők is szabadon használhatják anyanyelvüket/anyanyelveiket.

¹²⁰ Ezzel szemben gyakrabban érvelnek amellett, hogy a kétnyelvűség működtetése drága. Ha azonban nem csupán a ráfordításokat vesszük figyelembe, hanem a kétnyelvűségből fakadó előnyöket is, más eredményre jutunk (Beregszászi–Cserniczkó-Ferenc 2014: 57–59).

A nyelvi jogok ilyen értelmezése kétségkívül utópisztikusnak tűnik Ukrajnában. Az ukrán nyelvészek egy része (pl. Maszenko 2004: 133) még a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ukrainai ratifikálását is ellenzi (Pavlenko 2011: 45). Maszenko például azzal érvelt, hogy a demokratikus jogok és a szabadság elve egyszerűen anti-ukrán propagandát takar (2004: 133), és óva intett a Karta ukrainai elfogadásától (2007: 38–39). A reményeink szerint a krízisből előbb, mint utóbb kilábaló Ukrajnának esélye nyílik arra, hogy élen járjon az általános nyelvi emberi jogok kodifikálása terén, és arra, hogy az ukrainai nyelvpolitika negatív mintából követendő példa legyen.

ÖSSZEFOGLALÁS

Bernard Spolsky (2004: 5) szerint egy beszélő-közösség jellemzése során a nyelvpolitika három komponensét kell megkülönböztetnünk:

1. a nyelvi gyakorlatokat (a nyelvi repertoárból történő megszokott nyelvválasztási mintákat);

2. a nyelvi hiedelmeket és ideológiákat (a nyelvvel vagy nyelvhasználattal kapcsolatos nyelvi hiedelmeket);

3. a nyelvi gyakorlat módosítására irányuló konkrét nyelvtervezési vagy nyelvmenedzselési erőfeszítéseket.

Kötetünkben bemutattuk, hogy Ukrajna lakossága a gyakorlatban kétnyelvű beszélőközösség: az ukrán és az orosz használata egyaránt széles körben elterjedt. A politikai elit ennek ellenére az államnyelv dominanciájának megteremtését az oroszsal szemben a társadalmi konszolidáció és az új nemzeti identitás alapjának tekinti. Ezért a *de jure* egynyelvűség kodifikálását tekintik a helyes útnak. Sokan még azt is ellenzik, hogy a kisebbségi nyelveknek (az orosz mellett például a magyarnak, románnak, gagauznak, bolgárnak stb.) azokon a területeken legyen hivatalos státusa, ahol beszélőik jelentős számban élnek. Az

ilyen típusú nyelvpolitika szükségszerűen vezet konfliktusokhoz.

Összehasonlítottuk Ukrajna négy, különböző időszakban keletkezett nyelvtörvényét. Megállapítottuk, hogy a függetlenné válás előtt elfogadott és a 2012-es nyelvtörvény pozitív változásokat hozott a kisebbségi nyelvi jogok kodifikálása területén. Közben mindkét törvény az ukránt kodifikálta egyetlen államnyelvként, és kötelezően előírta az ukrán használatát minden formális szintéren. Az ukrán politikai és értelmiségi elit egy része azonban kevesellte az ukrán, és sokallta a kisebbségi nyelvek (elsősorban az orosz) támogatását. Ezért a Karta ratifikálásáról szóló jogszabály (2003) és az Ukrajna első elnökének nevével fémjelzett nyelvtörvénytervezet (2012) szűkebb jogokat tartalmaz a kisebbségi nyelvek beszélői számára, mint a másik két nyelvtörvény.

A korábban megszerzett jogok szűkítésére irányuló törekvések az ukrainai kisebbségek ellenállásába ütköztek. Csökkentette azonban a konfliktusokat, hogy a nyelvek használatát szabályozó törvényeket, rendeleteket Ukrajnában nem alkalmazták következetesen. Ez a jogállamban megengedhetetlen magatartás tette lehetővé, hogy a nyelvi kérdés minden választási kampányban politikai problémaként jelenjen meg. Az égető gazdasági, pénzügyi és szociális problémákat megoldani képtelen politikai erők a nyelvi kérdést kampánytémává

téve terelték el a választók figyelmét az ország jelentős problémáiról (Shevchuk–Trach 2009: 102). Ez pedig átpolitizáltta tette, szimbolikus rétegekkel telítette a nyelvi kérdést. 2013 végén, 2014 elején a gazdasági összeomlás előtt álló és politikailag instabil országban ezért válhatott a nyelvi kérdés a politikai krízisnek és a fegyveres konfliktus kitörésének egyik ürügyévé.

Az országot belülről feszítő törésvonalakat a kívülről ható erők is fokozzák: egyik oldalról az Európai Unió és az USA, a másiktól pedig Oroszország gyakorol gazdasági és politikai nyomást Ukrajnára. Az ilyen kiélezett helyzetben szinte szükségszerű volt a Szovjetunió széthullása után Európa középső és keleti felében rendezetlenül hagyott etnikai és nyelvi alapú konfliktusok felerősödése a Szovjet-Ukrajna területe mellett a szovjet múlt gazdasági, politikai, kulturális, nemzetiségi, etnikai és nyelvi problémáit is megöröklő Ukrajnában.

Az ide vezető út hosszú volt. Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna a cári Oroszország és a Szovjetunió oroszosító politikája után az ukrán egynyelvűséget választotta (az 1989-es nyelvtörvény és az 1996-ban elfogadott Alkotmány révén). Blommaert és Verschueren (1992: 373) az újonnan függetlenné vált nemzetek nyelvpolitikai radikalizmusát az általuk elszenvedett hosszú elnyomással magyarázza. Látszólag Ukrajna helyzetére is illik ez a

megállapítás. Ám a függetlenség első éveiben az ukránosítás óvatosan és következetlenül folyt. Az ukrán politikai elit megelégedett azzal, hogy államnyelvi státust biztosított az ukránnak, de keveset tett az államnyelv reális támogatása érdekében. Ukrajna megpróbált egyensúlyozva haladni a „az állam nemzetiesítése”¹²¹ (Brubaker 1996) felé, amit nehezített az ukrán és orosz kultúra, nyelv és identitás közötti határ elmosódása és átjárhatósága is.

Úgy tűnik, az ukrán politikai elit nem az egynyelvű nemzetállam építését tartotta a legfontosabbnak, hanem a hatalom megszerzését és megtartását. A társadalmi egyensúly fenntartásához szükség volt arra, hogy a nyelvi kérdést nyitva hagyják. Ezért a lassú ukránosítás elsősorban az államigazgatásban és főként az oktatásban ért el eredményeket (Azhniuk 2008, Bilaniuk–Melnik 2008, Malinkovich 2005, Polese 2011); de a sajtó, a gazdaság és a kultúra területén az orosz nyelv pozíciói továbbra is erősek, dominánsak maradtak (Bilaniuk 2010, Medvedev 2007, Prostir svobody 2015, Svidlov 2015a, 2015b).

A 2004-es narancsos forradalom utáni nyelvpolitika ukránosító irányt vett, különösen az oktatásban. Ez konfliktusokat okozott, és találkozott nemcsak az orosz, hanem más kisebbségek képviselőinek ellenállásával is (Cserniczkó–Ferenc 2010,

¹²¹ Angolul: nationalisation of the state.

Csernicskó 2011a, 2011b, Melnyk–Csernicskó 2010, Shevchuk–Trach 2009: 101–102).

Az ukránosítás után Janukovics és csapata a maga módján konszenzusra törekedett. Lecserélték az elavult 1989-es nyelvtörvényt, és helyette újat fogadtak el. A 2012-es nyelvtörvénnyel lemondtak arról az eredeti célkitűzésükről, hogy az orosz második államnyelv legyen, és arról is, hogy az oroszzt az egész ország területén hivatalos nyelvvé minősítsék. Ám az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvény a társadalom jelentős részének ellenállásával találkozott. A törvény – a nyelvkérdés politikai beágyazottsága és a ráakódott szimbolikus rétegek miatt – nem válhatott a konszolidáció alapjává.

A Krím-félsziget Oroszország általi anektálása, a Kelet-Ukrajnában folyó fegyveres konfliktus közepe a kompromisszum esélye még távolabb került. A megosztottságot tovább növeli, hogy a 2004-es narancsos forradalmat, illetve a 2014 elején lezajlott hatalomváltást (mindkettő Janukovicsnak a hatalomból való eltávolításával járt) az Egyesült Államok és az Európai Unió, valamint Ukrajna polgárainak megközelítőleg fele demokratikus forradalomként, ám Oroszország, illetve a lakosság nagyjából fele ellenben a törvényes hatalom megdöntését eredményező puccsként értékeli (Darden 2014).

Ma még nem tudjuk pontosan, milyen hatással lesz majd a Krím annexiója és a kelet-ukrajnai háború

a kollektív identitásra, a nyelvi ideológiákra, a nyelvpolitikára (Zhurzhenko 2014: 260–261). Azt sem tudjuk, hogyan befolyásolja a háborús helyzet a lakosság etnikai és nyelvi összetételét. Az azonban bizonyos, hogy több ezer katonaköteles férfi hagyta el Ukrajnát a mozgósítástól tartva, és nem lehet tudni, közülük hányan térnek vissza az országba. Arról is beszámolt a sajtó, hogy Lengyelország, Görögország és Csehország a háborús veszélyre való tekintettel kimenekíti, illetve segíti az áttelepülésben az Ukrajnában élő kisebbségeit.¹²²

Az orosz anyanyelvűek által sűrűn lakott Donyeck és Luhanszk megye hónapok óta harcok sújtotta terület, melyet menekültek sokasága hagyott el.

¹²² Az ukrainai lengyelek kimenekítéséről: <http://karpathir.com/-2015/09/29/lengyelorszag-meg-tobb-ukrajnai-lengyelt-telepit-haza/> (2015.9.29). 2015. november 23-án Beata Szydlo lengyel kormányfő a repülőtéren köszöntött 149, Lengyelországban menedéket kért ukrainai lengyelt, és kijelentette: ezentúl minden lengyelt befogadnak, aki Ukrajnából haza szeretne telepedni. <http://karpathir.com/2015/11/24/megerkezett-a-hazatelepített-kelet-ukrajnai-lengyelek-következo-csoportja/> (2015.11.24) Görögország hasonló akciójáról: <http://korrespondent.net/ukraine/3554986-v-maryupole-mas-sovo-evakuyruuit-hrekov> (2015.9.29). Csehország áttelepítést segítő tevékenységéről: http://alfahir.hu/az_ukrajnai_csehek_felnek_ezert_csehországba_telepitik_oket (2015.9.29.) és <http://inforadio.hu/hir/kulfold/megerkezett-pragaba-a-hazatelepulo-ukrajnai-csehek-első-csoportja-707878> (2015.9.29.). 2015. október 22-én újabb 250 ukrainai cseh repatriálásáról adott hírt a sajtó: <http://korrespondent.net/world/worldabus/3579627-chekhyia-prymet-esche-250-pereselentsev-yz-ukrayny> (2015.10.22.).

Oroszország legfőbb nyomozó hatósága 2015 szeptemberében kijelentette: Ukrajnában folyik az orosz anyanyelvűek elleni genocídium.¹²³

A háborús övezetben ezrek haltak meg és szenvedtek sebesüléseket a konfliktus kitörése óta. Milliók veszítették el otthonukat, vagyonukat. Száz-ekrek menekültek el külföldre vagy az ország más területeire. A Krímről és Kelet-Ukrajnából az ország középső és nyugati régióiba költöző menekültek¹²⁴ jelentős része orosz anyanyelvű. Ez újabb feszültségeket generálhat, melyeket a háborús propaganda, a harcok során elszenvedett sérelmek és a gazdasági nehézségek tovább élezhetnek. Azt sem könnyű a megbékélés felé tett lépésként értelmezni, hogy Kijev a donyecki és luhanszki régió saját ellenőrzése alatt álló részén meghirdette az oktatás ukránosításának politikáját¹²⁵, amit a Donyeck székhelyű szakadár

¹²³ <http://language-policy.info/2015/09/rosiya-zayavlyaje-prohenotsyd-rosijskomovnoho-naseleniya-v-ukrajini/> (2015.9.11). Kivételes ugyan, de olyan publikáció is napvilágot látott egy ukrainai tudományos szociológiai folyóiratban, amely Luhanszk és környéke békés lakosságának tömeges pusztításával vádolja az ukrainai fegyveres erőket (Lopata 2015: 176).

¹²⁴ Őket eufemisztikusan *внутрішні переселенці*-nek [belső áttelepülők] nevezik.

¹²⁵ <http://language-policy.info/2015/09/zhebrivskyj-pochav-postupovu-ukrajinizatsiyu-donetskyh-shkil/#more-1792> (2015.9.26.).

köztársaságban azonnal erőszakosnak minősítettek.¹²⁶

A konfliktus többé-kevésbé megnyugtató lezárása csak akkor képzelhető el, ha a központi hatalom feladja centralizációs és homogenizációs terveit, s az áhított egységet a sokféleségben próbálja megtalálni. Nevezzék ezt a folyamatot decentralizációnak, föderalizációnak vagy regionalizációnak, Kijevnek hatalma egy részét – elsősorban az oktatás, a nyelvi jogok és a gazdaságfejlesztés területén – a régióknak kell átengednie (Kulyk 2008: 328–329). A közigazgatási egységek kialakítása során a központnak figyelembe kell vennie, hogy a mai Ukrajna területén számos régió rendelkezik jelentős történelmi, kulturális, politikai, gazdasági tradíciókkal, s az egyes vidékek lakossága eltérő etnikai, nyelvi és felekezeti összetételű (Karácsonyi et al 2014). Az ország közigazgatási reformjához szükséges megfelelő alkotmányos forma megtalálása lényeges lépés lehet a jogállamiság, a demokrácia, a társadalmi konszolidáció, a politikai stabilitás és a gazdasági fellendülés, valamint – nem utolsó sorban – a béke felé. Bárki legyen hatalmon Ukrajnában, akármilyen lesz az ország közigazgatási felosztása, a politikai elitnek szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy Ukrajna lakossága sem etnikailag, sem nyelvileg nem homo-

¹²⁶ <http://korrespondent.net/ukraine/3566693-v-dnr-zaiavylyo-nasylstvennoi-ukraynzatsyy-donbassa> (2015.9.26.).

gén. Ennek megfelelően kell rendezni a nyelvi jogi helyzetet. Ez az ukránok, oroszok és a többi kisebbség közös érdeke.

François Grin (2003: 30) szerint a nyelvpolitika olyan szisztematikus, racionális és tudományosan megalapozott tevékenység, melynek célja a nyelvi környezet megváltoztatása a jólét növelése céljából. Grinnel egyetértve úgy véljük, hogy a gazdasági, politikai és katonai válsággal küzdő Ukrajnában nagy szükség volna a tudományosan megalapozott, racionális nyelvpolitikára. Kötetünkben bemutattuk, hogy a nyelvpolitika Ukrajnában mindeddig nem a nyelvi egyensúly megteremtésére irányult: az országban a nyelvpolitika fő célja a szemben álló politikai erők érdekeinek kiszolgálása volt. A nyelvi jogokat általános emberi jogokként értelmezve olyan, az egymástól eltérő ukrainai régiók sajátosságaira szabott nyelvpolitikai modell dolgozható ki, amelynek következetes alkalmazása hozzájárulhat a nyelvi kérdés rendezéséhez Ukrajnában. A számos indulatot felkorbácsoló nyelvi problémakör feloldása fontos lépés lehet az egész Európa biztonságát fenyegető és a világ gazdasági fejlődését visszavető, Ukrajna lakosságának etnikai és nyelvi összetételét jelentősen átformáló fegyveres konfliktus megnyugtató lezárása felé.

IRODALOM

- Alekseev, Vladimir (Алексеев Владимир) 2008. *Бегом от Европы? Кто и как противодействует в Украине реализации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств*. Харьков: „Факт”.
- Andrássy György 1998. *Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra*. Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Európa Központja.
- Andrássy György 2012. Freedom of Language: A Universal Human Right to Be Recognised. *International Journal on Minority and Group Rights* 19(2): 195–232.
- Andrássy György 2013. *Nyelvszabadság. Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog*. Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Arel, Dominique 1995. Language politics in independent Ukraine: Towards one or two state languages? *Nationalities Papers* 23(3): 597–622.
- Arel, Dominique – Khmelko, Valerii 1996. The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. *The Harriman Review* 9(1–2): 81–91.
- Assessment 2010. Assessment and Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities on the Draft Law „On Languages in Ukraine” (No. 1015-3). The Hague, 20 December 2010. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38474
- Azhniuk, Bohdan (Ажнюк Богдан) 2008. Шляхи і методи розширення сфери застосування української мови: концептуальні й практичні аспекти. In: Oleksandr Maiboroda et al eds. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 343–366.
- Azhniuk, Bohdan (Ажнюк Богдан) 2013. Мовні права як категорія соціолінгвістики. *Мовознавство* 5: 3–11.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Besters-Dilger, Juliane 2009. Language Policy in the Mass Media. In: Juliane Besters-Dilger ed. *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 243–286.
- Besters-Dilger, Juliane (Бестерс-Дільгер Юліане) 2011. Нація та мова після 1991 р. – українська та російська в мовному конфлікті. In: Андреас Каппелер ред. *Україна. Процеси націотворення*. Київ: Видавництво „К.І.С.” 352–364.
- Besters-Dilger, Juliane (Бестерс-Дільгер Юліане) 2012. Сучасна мовна політика України та її оцінка європейськими установами. *Мова і суспільство* 3: 170–179.
- Besters-Dilger, Juliane (Бестерс-Дільгер Юліане) 2014. Регіональна мовна диференціація України: ознаки стійкості і змін (на матеріалі Всеукраїнського опитування 2013 року). *Мова і суспільство* 5: 70–78.
- Besters-Dilger, Juliane (Бестерс-Дільгер Юліане) ed. 2008. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Besters-Dilger, Juliane ed. 2009. *Language policy and language situation in Ukraine: Analysis and recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Ferenc Viktória 2014. *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
- Bilaniuk, Laada 2003. Gender, Language Attitudes, and Language Status in Ukraine. *Language in Society* 32: 47–78.
- Bilaniuk, Laada 2005. *Contested tongues: Language politics and cultural correction in Ukraine*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Bilaniuk, Laada 2010. Language in the balance: the politics of non-accommodation on bilingual Ukrainian–Russian television shows. *International Journal of the Sociology of Language* 210: 105–133.
- Bilaniuk, Laada – Melnyk, Svitlana 2008. A Tense and Shifting Balance: Bilingualism and Education in Ukraine. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11(3–4): 340–372.
- Blommaert, Jan – Verschueren, Jef 1992. The role of language in European nationalist ideologies. *Pragmatics* 2(3): 355–375.

- Bowring, Bill (Баурінг Білл) 2008. Мовна політика в Україні. Міжнародні норми та зобов'язання і український закон та законодавство. In: Juliane Besters-Dilger ed. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”. 55–95.
- Bowring, Bill 2009. International Standards and Obligations, and Ukrainian Law and Legislation. In: Juliane Besters-Dilger ed. *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 57–100.
- Bowring, Bill 2014. The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? In: Lara Ryazanova-Clarce ed. *The Russian Language Outside the Nation*. Edingurgh: Edingurgh University Press. 56–78.
- Brubaker, Rogers 1996. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, Rogers 2006. *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest: L'Harmattan–Atelier.
- Brubaker, Rogers 2011. Nationalizing states revisited: projects and processes of nationalization in post-Soviet states. *Ethnic and Racial Studies* 34(11): 1785–1814.
- Brubaker, Rogers – Fleischmidt Margit – Fox, John – Grancea, Liana 2011. *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest: L'Harmattan.
- Cherednychenko, Oleksandr (Чередниченко Олександр) 2013. Захист офіційної мови в національній державі: досвід Франції. *Мовознавство* 5: 28–36.
- Chernenko, Hanna (Черненко Ганна) 2011. Прогнозування мовного конфлікту як соціолінгвістичне завдання (на прикладі мовної ситуації в Україні). *Мовознавство* 2: 47–56.
- Csernicskó István 2006. Az ukrán–orosz nyelvi háború és a kárpátaljai magyarság. *Kisebbségkutatás* 4: 764–769.
- Csernicskó István 2011a. The linguistic aspects of the Ukrainian educational policy. *ESUKA – JEFUL* 2–1: 75–91.
- Csernicskó István 2011b. Ukrainian educational policy and the minorities. In: Szilvia Szoták ed. *Magyar nyelv és kultúra a Kárpát-medencében*. Dunaszerdahely–Alsóőr: Gramma Nyelvi Iroda – UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet. 11–23.

- Csernicskó István 2012. *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó István 2013a. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Csernicskó István 2013b. The European Charter for Regional or Minority Languages by Ukraine. *Acta Academiae Beregsasiensis* XII(2): 127–145.
- Csernicskó István 2015. Teaching Ukrainian as a State Language in Subcarpathia: situation, problems and tasks. In: Ildikó Vančo – István Kozmács eds. *Language learning and teaching: State language teaching for minorities*. Nitra: Univerzita Konštantina Filozofa v Nitre. 11–23.
- Csernicskó István – Fedinec Csilla 2014. *Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині XX століття (до 1944 року)*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра»
- Csernicskó István – Fedinec Csilla 2015. Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrán nyelv törvény elő- és utóéletéről. In: Márku Anita, Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár: Autdor-Shark. 206–238.
- Csernicskó István – Ferenc Viktória 2010. Education as an ideal means of achieving a nation state in Ukraine. In: Jolán Róka ed. *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*. Budapest: Budapest College of Communication and Business. 329–349.
- Csernicskó István – Ferenc Viktória 2014. Hegemonic, regional, minority and language policy in Subcarpathia: a historical overview and the present-day situation. *Nationalities Papers* 42(3): 399–425.
- Csernicskó István – Laihonen, Petteri 2015. Hybrid practices meet nation-state language policies: Transcarpathia in the twentieth century and today. *Multilingua*. DOI: 10.1515/multi-2014-0073.
- Csernicskó István – Tóth Enikő 2015a. Az állami nyelvpolitika alapjairól szóló ukrán törvény gyakorlati alkalmazásának egy területe: a jogharmonizáció. *Acta Academiae Beregsasiensis* XIV: 15–26.
- Csernicskó István – Tóth Enikő 2015b. Az ukrán nyelv törvény gyakorlati alkalmazásának egy területe: az ügyintézés nyelve a helyi önkormányzatokban. *Kisebbségkutatás* 24(3): 7–24.
- Darden, Keith 2014. How to Save Ukraine. Why Russia Is Not the Real Problem. *Foreign Affairs* April 14, 2014.

- Dickinson, Jennifer 2010. Languages for the market, the nation, or the margins: overlapping ideologies of language and identity in Zakarpattia. *International Journal of the Sociology of Language* 201: 53–78.
- Drozda, Andrii (Дрозда Андрій) 2014. Розрубати мовний вузол. Скільки російськомовних українців готові наполягати на російськомовності своїх дітей і внуків? *Портал мовної політики* November 23, 2014. <http://language-policy.info/2014/11/rozrubaty-movnyj-vuzol-skilky-rosijskomovnyh-ukrajintsiv-hotovi-napolyahaty-na-rosijskomovnosti-svojih-ditej-i-vnukiv/>
- Duchêne, Alexandre 2008. *Ideologies across nations: The construction of linguistic minorities at the United Nations*. Berlin/New York: Mouton De Gruyter.
- Fedinec Csilla 2013. Ukraine's Place in Europe and Two Decades of Hungarian-Ukrainian Relations. *Foreign Policy Review* 1: 69–95.
- Fedinec Csilla 2014. Új szavak és kifejezések Ukrajna-szótárunkba. *Új Egyenlítő* II(5): 38–41.
- Fedinec Csilla 2015. A háború, melyet ukrán válságnak neveznek. *Új Egyenlítő* III(2–3): 45–48.
- Fedinec Csilla – Csernicsek István 2012. Nyelvtörvény Saga Ukrajnában: a lezáratlan 2012-es fejezet. *Kisebbségkutatás* 21(3): 568–588.
- Galeotti, Mark 2015. „Hybrid War” and „Littler Green Man”: How It Works, and How It Doesn’t. In: Agnieszka Pikulicka-Wilcewska and Richard Sakwa ed. *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*. Bristol: E-International Relations Publishing. 156–164.
- Goodman, Bridget 2009. The Ecology of Language in Ukraine. *Working Papers in Educational Linguistics* 24(2): 19–39.
- Grin, François 2003. *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hnatkevych, Yuriy (Гнаткевич Юрій) 1999. *Чи злетить птах у синє небо? Нариси про русифікованих і русифікаторів та гірку долю української мови в незалежній Україні*. Київ: Просвіта.
- Hodinka 2014. Megvan az új nyelvtörvény tervezete. *Kárpátalja.Ma* 2014. március 13. <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/megvan-az-uj-nyelvtorveny-tervezete/> (2015.3.31).
- Hrytsenko, Oleksandr (Гриценко Олександр) ed. 2007. *Культурна політика в Україні. Аналітичний огляд*. Київ: УЦКД.

- Ishchenko, Volodymyr (Ищенко Володимир) ed. 2013. *Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу 2012 р.* Київ: Центр дослідження суспільства.
- Janmaat, Jan Germen 2000. *Nation-Building in Post-Soviet Ukraine: Educational Policy and the Response of the Russian-Speaking Population.* Amsterdam: Netherlands Geographical Studies.
- Juscenko, Viktor (Ющенко Віктор) 2010. Чия мова – того й влада. *День* № 180, 6 жовтня 2010 р.
- Karácsonyi Dávid – Kocsis Károly – Kovály Katalin – Molnár József – Póti László 2014. East–West dichotomy and political conflict in Ukraine – Was Huntington right? *Hungarian Geographical Bulletin* 2: 99–134.
- Khmelko, Valerii – Wilson, Andrew 1998. Regionalism and Ethnic and Linguistic Cleavages in Ukraine. In: Taras Kuzio ed. *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation.* London: Armonk. 64–76.
- Koncepció 2010. *Концепція державної мовної політики.* [The concept of state language policy]. Accessed 16 November 2010. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161/2010> (2015.9.12.).
- Kontra Miklós 1999. Some Reflections on the Nature of Language and Its Regulation. *International Journal on Minority and Group Rights* 6: 281–288.
- Kontra Miklós – Phillipson, Robert – Skutnabb-Kangas, Tove – Várady, Tibor 1999. Conceptualising and Implementing Linguistic Human Rights. In: Miklós Kontra, Robert Phillipson, Tove Skutnabb-Kangas, Tibor Várady eds. *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights.* Budapest: Central European University Press. 1–21.
- Korostelina, Karina V. 2013. Mapping national identity narratives in Ukraine. *Nationalities Papers* 41(2): 293–315.
- Kotygorenko, Viktor (Котигоренко Віктор) 2004. *Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт.* Київ.
- Kotygorenko, Viktor (Котигоренко Віктор) 2005. *Кримськотатарські репатріанти: проблема соціальної адаптації.* Київ: Світогляд.
- Kresina, Iryna – Yavir, Vira (Кресіна Ірина – Явір Віра) 2008. Проблеми імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови. In: Oleksandr Maiboroda et al eds. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом.* Київ: Інститут

- політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 190–204.
- Kulyk, Volodymyr 2001. The Politics of Ethnicity on Post-Soviet Ukraine: Beyond Brubaker. *Journal of Ukrainian Studies* 26(1–2): 197–221.
- Kulyk, Voldymyr 2006. Constructing common sense: Language and ethnicity in Ukrainian public discourse. *Ethnic and Racial Studies* 29(2): 281–314.
- Kulyk, Volodymyr (Кулык Володымыр) 2007. Языковые идеологии в украинском политическом и интеллектуальном дискурсах. *Отечественные записки* 1: 296–316.
- Kulyk, Volodymyr (Кулик Володимир) 2008. Закордонний досвід розв'язання мовних проблем та можливість його застосування в Україні. In: Oleksandr Maiboroda et al eds. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 299–334.
- Kulyk, Volodymyr 2009. Language Policies and Language Attitudes in Post-Orange Ukraine. In: Juliane Besters-Dilger ed. *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 15–55.
- Kulyk, Volodymyr 2011. Language identity, linguistic diversity and political cleavages: evidence from Ukraine. *Nations and Nationalism* 17(3): 1–22.
- Kulyk, Volodymyr 2013. Combining identity and integration: comparative analysis of schools for two minority groups in Ukraine. *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 43(5): 622–645.
- Kulyk, Volodymyr 2014. What is Russian in Ukraine? Popular Beliefs Regarding the Social Roles of the Language. In: Lara Ryazanova-Clarce ed. *The Russian Language Outside the Nation*. Edingurgh: Edingurgh University Press. 117–140.
- Kuras, Ivan F. – Pirozhkov, Serhyi I. eds. 2004. *First All-National Population Census: historical, methodological, social, economic, ethnic aspects*. Kyiv: State Statistic Committee of Ukraine and Institute for Demography and Social Studies.
- Kuzio, Taras 1998. *Ukraine: State and Nation-building*. London: Routledge.
- Laihonen, Petteri 2009. A finn nyelvpolitika. *Magyar Nyelvjárások* XLVII: 119–143.

- Lakinskyi, Yevhen (Лакінський Євген) 2015. Мовна політика Квебеку. *Портал мовної політики* August 8, 2015. <http://language-policy.info/2015/08/movna-polityka-kvebeku/>
- Laruelle, Marlene 2015. The Ukrainian Crisis and its Impact on Transforming Russian Nationalism. In: Agnieszka Pikulicka-Wilcewska and Richard Sakwa ed. *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*. Bristol: E-International Relations Publishing. 123–128.
- Lopata, A. (Лопата А.) 2015. Луганськ: спекотне літо 2014 року. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг* 3: 175–177.
- Lozuns'kyi, Roman (Лозинський Роман) 2008. *Мовна ситуація в Україні*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Mackey, William 1967. *Bilingualism as a World Problem/Le bilingüisme: phénomène mondial*. Montreal: Hervest Hoose.
- Масуук, Наталія (Мацюк, Галина) 2009. *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Magocsi, Paul Robert (Магочій Павло Роберт) 2007. *Історія України*. Київ: Критика.
- Maiboroda, Oleksandr – Mykola Sulha – Volodimir Gorbatenko – Boris Azhnuk – Larysa Nagorna – Jurij Sharoval – Viktor Kotygorenko – May Ranychuk – Vitalij Perevezij (Майборода Олександр, Шульга Микола, Горбатенко Володимир, Ажнюк Борис, Нагорна Лариса, Шаповал Юрій, Котигоренко Віктор, Панчук Май, Перевезій Віталій) et al eds. 2008. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Maiboroda, Oleksandr – Ranychuk, May (Майборода Олександра – Панчук Май) 2008. Мовне та політико-ідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви. In: Oleksandr Maiboroda et al. eds. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 205–234.
- Maksimovtsova, Karina 2013. *Contemporary Debates over Language Policy regarding Ethnic Minorities in Latvia and Ukraine: The Discourse of Russian-Language Press*. Bielefeld–St. Petersburg: Working Papers 2013, № 2.

- Malinkovich, Vladimir (Малинкович Владимир) 2005. Степень українізації образования на Україні. <http://www.igpi.ru/info/people/malink/1111152776.html> (2015.6.27.).
- Marusyk, Taras (Марусик Тарас) 2015a. Больові місця чинного українського мовного законодавства. *Портал мовної політики* July 8, 2015. <http://language-policy.info/2015/07/taras-marusyk-bolovi-mistsya-chynnoho-ukrajinskoho-movnoho-zakonodavstva/>
- Marusyk, Taras (Марусик Тарас) 2015b. Чіими «молитвами» закон Колесніченка–Ківалова живе й перемагає. *Портал мовної політики* June 16, 2015. <http://language-policy.info/2015/06/taras-marusyk-chyjimy-molytvamy-zakon-kolesnichenka-kivalova-zhyve-j-peremahaje/>
- Maszenko, Larysa (Масенко Лариса) 2004. *Мова і суспільство: постколоніальний вимір*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Maszenko, Larysa 2007. *(У)мовна (У)країна*. Київ: Темпора.
- Maszenko, Larysa 2009. Language situation in Ukraine: Sociolinguistic analysis. In: Juliane Besters-Dilger ed. *Language policy and language situation in Ukraine: Analysis and recommendations*. Frankfurt: Peter Lang, 101–137.
- Maszenko, Larysa (Масенко Лариса) 2013. Маніпулятивні стратегії дискримінації української мови на телебаченні радянської і пострадянської України. *Мовознавство* 5: 83–88.
- Maszenko, Larysa (Масенко Лариса) 2015. Мовознавча солідарність по-українськи. *Портал мовної політики* September 24, 2015. <http://language-policy.info/2015/09/larysa-Maszenko-movoznavcha-solidarnist-po-ukrajinsky/#more-1821>
- Maszenko, Larysa – Horobets, Olena (Масенко Лариса – Горобець Олена) 2015. Офіційна двомовність не об'єднує країну, а сприяє її розпаду. *Портал мовної політики* June 15, 2015. <http://language-policy.info/2015/06/larysa-masenko-ofitsijna-dvomovnist-ne-ob-jednuje-krajinu-a-spryuaje-jiji-rozpadu/>
- Maszenko, Larysa – Orel, Maya (Масенко Лариса – Орел Майя) 2014. Нам потрібен мовний кордон із Росією. Сучасна мовна політика в Україні очима соціолінгвіста. *Портал мовної політики* December 26, 2014. <http://language-policy.info/2014/12/nam-potriben-movnyj-kordon-iz-rosijeyu-suchasna-movna-polityka-ukrajini-ochyma-sotsiolinhvista/>

- Medvedev, Oleg (Медведев Олег) 2007. *Мовний баланс України*. http://uabooks.info/ua/book_market/analytics/?pid=2386
- Melnyk, Mykola (Мельник Микола) 2012. Закон про мову: засади мовної політики чи засідка? *Дзеркало тижня* № 25. http://gazeta.dt.ua/LAW/zakon_pro_movu_zasadi_movnoyi_politiki_chi_zasidka.html
- Melnyk, Svitlana – Csernicskó István 2010. *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород: ПоліПрінт.
- Moser, Michael 2013. *Language Policy and the Discourse on Languages in Ukraine under President Viktor Yanukovich (25 February 2010–28 October 2012)*. Stuttgart: ididem-Verlag.
- Moser, Michael – Portnov, Andriy (Мозер Міхаель – Портнов Андрій) 2012. «За теперішніх обставин офіційна одномовність, як не парадоксально, є важливою передумовою для фактичної багатомовності країни». *Historians.in.ua* 14 June 2012.
- Nahorna, Larisza (Нагорна Лариса) 2005. *Політична мова і мовна політика: Діапазон можливостей політичної лінгвістики*. Київ: Світогляд.
- Onuch, Olga 2015. EuroMaidan Protests in Ukraine: Social Media Versus Social Networks. *Problems of Post-Communism* 62: 1–19.
- Opinion 2011. Opinion on the Draft Law on Languages in Ukraine. Adopted by the Venice Commission at its 86th Plenary Session (Venice, 25-26 March 2011). [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)008-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)008-e)
- Osnach, Serhij (Оснач Сергій) 2015. Мовна складова гібридної війни. *Портал мовної політики* June 13, 2015. <http://language-policy.info/2015/06/serhij-osnach-movna-skladova-hibrydnoji-vijny/>
- Ozolins, Uldis 2003. The impact of European accession upon language policy in the Baltic states. *Language Policy* 2: 217–238.
- Patten, Alan – Kymlicka, Will 2003. Language rights and political theory: Context, issues, and approaches. In W. Kymlicka – A. Patten eds. *Language rights and political theory*. Oxford: Oxford University Press. 1–51.
- Pavlenko, Aneta 2006. Russian as a lingua franca. *Annual Review of Applied Linguistics* 26:78–99.
- Pavlenko, Aneta 2008. Multilingualism in Post-Soviet Countries: Language Revival, Language Removal, and Sociolinguistic Theory. *The*

- International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11(3–4): 275–314.
- Pavlenko, Aneta 2011. Language rights versus speakers' rights: on the applicability of Western language rights approaches in Eastern European contexts. *Language Policy* 10: 37–58.
- Pavlenko, Aneta 2013. Multilingualism in Post-Soviet successor states. *Language and Linguistics Compass* 7(4): 262–271.
- Pennycook, Alastair 2000. Language, ideology and hindsight: Lessons from colonial language policies. In Thomas Ricento ed. *Ideology, politics, and language policies: Focus on English*. Amsterdam: John Benjamins. 49–65.
- Petro, N. Nicolai 2014. Ukraine's Ongoing Struggle with its Russian Identity. *World Politics Review* (May 6, 2014). 1–10.
- Polese, Abel 2011. Language and Identity in Ukraine: Was it Really Nation-Building? *Studies of Transition States and Societies* 3(3): 36–50.
- Prostir svobody (Простір свободи) 2015. В Україні триває повзуча русифікація – результати дослідження. Портал мовної політики July 8, 2015. <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucha-rusyfikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/>
- Rác, András 2015. *Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist*. Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs.
- Radevych-Vunnycky, Yaroslav (Радевич-Винницький Ярослав) 2013. Актуальний історизм і проблема мовних прав в Україні. *Мовознавство* 5: 61–67.
- Riabchouk, Mykola (Рябчук Микола) 2000. *Від Малоросії до України. Парадокси запізнілого націєтворення*. Київ: Критика.
- Riabchouk, Mykola (Рябчук Микола) 2003. *Дві України: Реальні межі, віртуальні війни*. Київ: Критика.
- Riabosharko, Leonid (Рябошапка Леонід) 2001. *Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000)*. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка.
- Ruda, Olena (Руда Олена) 2012. *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі*. Київ: Інститут української мови НАН України.
- Rutland, Peter 2015. An Unnecessary War: The Geopolitical Roots of the Ukrainian Crisis. In: Agnieszka Pikulicka-Wilcewska and Richard

- Sakwa ed. *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*. Bristol: E-International Relations Publishing. 129–140.
- Shemshuchenko, Yurii – Horbatenko, Volodymyr (Шемшученко Юрій – Горбатенко Володимир) 2008. Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, поняття на основі. In: Oleksandr Maiboroda et al. eds. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 157–173.
- Shevchenko, Larusa (Шевченко Лариса) 2013. Конституційна норма в суспільній дискусії щодо мовних прав в Україні. *Мовознавство* 5: 37–41.
- Shevchuk, Hanna – Trach, Nadiya (Шевчук Ганна – Трач Надія) 2009. Мовна політика після помаранчевої революції. *Magisterium* 37: 97–104.
- Shevchuk, Yuri (Шевчук Юрій) 2015. *Мовна шизофренія. Quo vadis, Україно?* Івано-Франківськ: Discursus.
- Shevchuk, Yuri – Oliynyk, Yevhenia (Шевчук Юрій – Олійник Євгенія) 2015. Російськомовними патріотами маніпулюють – викладач Колумбійського університету. *Портал мовної політики* June 20, 2015. <http://language-policy.info/2015/06/rosijskomovnymu-patriotamy-manipulyuyut-vykladach-kolumbijskoho-universytetu/>
- Shevchuk, Yuri – Palazhnyi, Halyna (Шевчук Юрій – Палажій Галина) 2015. Мовна шизофренія – нова, потужна форма русифікації. *Портал мовної політики* September 19, 2015. <http://language-policy.info/2015/09/yurij-shevchuk-movna-shyzo-freniya-nova-potuzhna-forma-rusyifikatsiji/#more-1780>
- Shevchuk, Yuri – Vlasiuk, Hanna (Шевчук Юрій – Власюк Ганна) 2015. Двомовність як хвороба. Професор Колумбійського університету називає українську мовну ситуацію «мовною шизофренією». *Портал мовної політики* July 5, 2015. <http://language-policy.info/2015/07/dvovmnist-yak-hvoroba-profesor-kolumbijskoho-universytetu-nazyvaje-ukrajinsku-movnu-sytuatsiyu-movnoyu-shyzo-freniyeju/>
- Shulman, Stephen – Bloom, Stephen 2014. Does Nation Building Increase the Strength of Citizen Loyalty? Theoretical and Empirical Investigations of Ukrainian Nationalism. *Polity* 46: 354–380. doi:10.1057/pol.2014.17

- Shumlianskyi, Stanislav (Шумлянський Станіслав) 2006. „Мовне питання” після парламентських виборів: від політичної кон’юктури до державної політики. *Політичний менеджмент* 3: 97–104.
- Shumlianskyi, Stanislav 2010. Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language* 201: 135–161.
- Shyshkin, Viktor (Шишкін Віктор) 2013. Мова як складник державотворення. *Мовознавство* 2–3: 221–231.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1990. *Language, Literacy and Minorities*. London: A Minorities Rights Group Report.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1999. Education of Minorities. In: Joshua A. Fishman ed. *Handbook of Language and Identity*. Oxford: Oxford University Press. 42–59.
- Skutnabb-Kangas, Tove – Dunbar, Robert 2010. *Indigenous Children’s Education as Linguistic Genocide and a crime Against Humanity? A Global View*. Geaidnu/Kautokeino: Gáldu Čála, Journal of Indigenous Peoples Rights no. 1/2010.
- Spolsky, Bernard 2004. *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, Bernard 2009. *Language management*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Stepanenko, Viktor 2003. Identities and Language Politics in Ukraine: The Challenges of Nation-State Building. In: Farimah Daftary – François Grin eds. *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in transition countries*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Institute. 109–135.
- Sulha, Mykola (Шульга Микола) 1995. Політико-правові моделі забезпечення прав національних меншин. *Бюлетень ДНЦ „Демократичні Ініціативи”* 14: 34–35.
- Svidlov, Stanislav (Свідлов Станіслав) 2015а. Частка української мови на книжковому ринку України. *Портал мовної політики* June 10, 2015. <http://language-policy.info/2015/06/chastka-ukrajinskoji-movy-na-knyzhkovomu-rynku-ukrajiny/>

- Svidlov, Stanislav (Свідлов Станіслав) 2015b. Частка україномовних пісень в ефірі українських радіостанцій. *Портал мовної політики* Juny 21, 2015. <http://language-policy.info/2015/06/chastka-ukrajinomovnyh-pisen-v-efiri-ukrajinskyh-radiostantsij/>
- Szilágyi N. Sándor 1994. Törvény az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről. *Korunk* 3: 131–158.
- Szilágyi N. Sándor 2003. Törvény az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről. In: *Mi egy más: Közéleti írások*. Kolozsvár: Kalota Könyvkiadó, 576–664.
- Taranenko, Oleksandr (Тараненко Олександр) 2004. Суржик. Ruszanickij, V. – Taranenko, O. szerk. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Видавництво Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 665–668.
- Taranenko, Oleksandr 2007. Ukrainian and Russian in contact: attraction and estrangement. *International Journal of the Sociology of Language* 183: 119–140.
- Tóth Mihály – Csernicskó István 2009. Az ukrájnai kisebbségi jogalkotás fejlődése és két részterülete: a névhasználat és a politikai képviselő. *Regio* 2: 69–107.
- Ulasjuk, Iryna 2012. The Ukrainian Language: what does the future hold? (A Legal Perspective). In: Antoni Milián-Massana ed. *Language Law and Legal Challenges in Medium-Sized Language Communities. A Comparative Perspective*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms. 25–51.
- UN 2014. *Ukraine: UN Special Rapporteur urges stronger minority rights guarantees to defuse tensions*. Geneva, 16 April 2014. <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=14520>
- Varenes de, Fernand 1995–1996. The protection of linguistic minorities in Europe and human rights: Possible solutions to ethnic conflicts? *Columbia Journal of European Law*: 107–143.
- Vyshniak, Oleksandr (Вишняк Олександр) 2009. *Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи (соціологічний аналіз)*. Київ: Інститут соціології НАН України.

- Zabrodskaia, Anastassia – Ehala, Martin 2013. Inter-ethnic processes in post-Soviet space: theoretical background. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* DOI: 10.1080/1434632.2013.845194.
- Zalizniak, Hanna (Залізник Ганна) 2013. Статус української та російської мов у дзеркалі громадської думки Киян. *Мовознавство* 5: 89–96.
- Zalizniak, Hanna – Maszenko, Larysa (Залізник Ганна – Масенко Лариса) 2001. *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдеший*. Київ: Виданичий дім „КМ Академія”.
- Zaremba, Olekdandr – Rymarenko, Serhi (Заремба Олександр – Римаренко Сергій) 2008. Роль зовнішніх чинників у політизації мовних проблем. In: Oleksandr Maiboroda et al eds. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 258–280.
- Zhurzhenko, Tatiana (Журженко, Татяна) 2005. Миф о двух Украинах. *Перекрестки* 3–4: 16.
- Zhurzhenko, Tatiana 2002. “Language Politics” in Contemporary Ukraine: Nationalism and Identity Formation. In: A. Bove ed. *Questionable Returns*. Vienna: IWM Junior Visiting Fellows Conferences, Volume 12. 1–24.

Черничко Степан (Csernicskó István)
Cs-62 Мовна політика України в часи війни /
Ужгород: Аутдор-Шарк, 2016. – 140 с.
(угорською мовою).

ISBN 978-617-7132-40-9

У монографії розглядається мовна політика України протягом 2012–2015 років. Аналізується українське мовне законодавство в Україні та реалізація мовних прав національних та мовних меншин України в теоретичному полі соціолінгвістики.

ББК К 81.21(4Укр)+66.5(4Укр)
УДК 81'27(477)

Наукове видання

Черничко Степан

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В ЧАСИ ВІЙНИ

Гарнітура Cambria. Папір офсетний.

Формат видання 11,39x16,19/16.

Умовн. друк. арк. 4,60. Наклад: 300. Зам. № 80.

Видруковано ПП «АУТДОР – ШАРК»

88000, м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15/1. Тел.: 3-51-25.

E-mail: office@shark.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія 3т № 40 від 29 жовтня 2012 року.